

МАСТАЦТВА

(АЙЧЫННАЯ І СУСВЕТНАЯ
МАСТАЦКАЯ КУЛЬТУРА)

8 клас

З электронным дадаткам

МАСТАЦТВА

(АЙЧЫННАЯ І СУСВЕТНАЯ
МАСТАЦКАЯ КУЛЬТУРА)

Вучэбны дапаможнік для 8 класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання

(з электронным дадаткам)

*Дарушчана
Міністэрствам адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

Пад рэдакцыяй кандыдата педагогічных навук
С. І. Колбышавай

Мінск
«Адукацыя і выхаванне»
2018

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

УДК 7(100).03(075.3=161.3)

ББК 85(0)я721

М32

Аўтары: А. С. Бохан (§ 8—11, 19—20, 32—33), С. І. Колбышава (§ 4, 7, 12, 22—23, 26, 30—31), І. Р. Томашава (§ 5—7, 14, 17—18, 27, 30—31), Ю. Ю. Захарына (§ 1—3, 12—17, 26, 34), М. Л. Карпянкова (§12—18, 21—25), Н. В. Бычкова (§ 4, 7, 12, 22—23, 26, 28—31, 34), Н. С. Валанцэвіч (§ 4, 12, 18, 22—24)

Пераклад з рускай Н. А. Ваніцкай, Т. М. Ракіцкай

Рэцэнзенты: аддзел экранных мастацтваў дзяржаўнай навуковай установы «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі» (кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт, загадчык аддзела А. А. Карпілава); настаўнік выяўленчага мастацтва і айчыннай і сусветнай мастацкай культуры першай кваліфікацыйнай катэгорыі дзяржаўнай установы адукацыі «Сярэдняя школа № 1 г. Бяроза імя В. Х. Галаўко» М. А. Воўк

Як працаваць з дапоўненай рэальнасцю

Для працы з элементамі дапоўненай рэальнасці неабходныя прыкладанне «AIV – дополненная реальность», хуткасны доступ у інтэрнэт, спраўная чыстая камера, добрае асвятленне. Прыкладанне павінна працаваць на прыладах пад кіраваннем iOS версіі 9.0 і вышэй, Android версіі 5.0 і вышэй; патрабаванні да аператыўнай памяці: 2 гігабайты; OpenGL 3.0. (Праца на прыладах з папярэднімі версіямі аператыўных сістэм і з ніжэйшымі параметрамі аператыўнай памяці і OpenGL не гарантуецца.)

1. Усталюйце прыкладанне «AIV – дополненная реальность» праз App Store або Google Play. (Для пошуку ўвядзіце назву «AIV – дополненная реальность».)

2. Запусціце прыкладанне. Выберыце падручнік «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура). 8 клас» са спісу.

3. Спампуйце 3D-контэнт для кнігі на свой гаджэт.

4. Запусціце кнігу.

5. Навядзіце камеру на ілюстрацыю з сімвалам так, каб выява цалкам змясцілася на экране.

6. Прыкладанне аўтаматычна распазнае выяву і адлюструе контэнт дапоўненай рэальнасці.

ISBN 978-985-7191-78-9 (асоб. выд.)

ISBN 978-985-7191-77-2

© Ваніцкая Н. А., Ракіцкая Т. М.,
пераклад на беларускую мову,
2018

© Афармленне. РУП «Выдавецтва
“Адукацыя і выхаванне”», 2018

Дарагія сябры!

У 8-м класе мы працягваем з вамі займальнае падарожжа ў гісторыю айчынай і сусветнай мастацкай культуры.

Першы прыпынак у падарожжы — мастацкая культура Сярэднявекі. Перад вамі расчыняць дзверы сярэднявекавыя замкі і саборы. Дзякуючы творам мастацтва вы даведаецеся, як жылі і як выглядалі жыхары сярэднявекавых гарадоў.

Другі прыпынак — знаёмства з самымі значнымі мастацкімі з’явамі эпохі Адраджэння. Шэдэўры мастацтва Рэнесансу раскрыюць вам свае таямніцы. Вялікія майстры «распавядуць» дзівосныя гісторыі пра свае работы, мастацкія прыёмы і знаходкі.

Трэці прыпынак — мастацкая культура XVII—XVIII стагоддзяў. Італія, Іспанія, Нідэрланды, Францыя і Англія прадэманструюць вам найяскравейшыя ўзоры мастацкай культуры, у якіх вы ўбачыце праявы нацыянальнага характару.

Чацвёрты прыпынак — мастацтва, створанае беларускімі майстрамі. Вы апыняцеся ў самых розных кутках нашай краіны: пабываеце ў храмах, убачыце ўнікальныя вырабы, абразы і партрэты, выкананыя мастакамі далёкага мінулага. І абавязкова даведаецеся пра мастацтва сваёй краіны шмат новага.

У кожным падарожжы вас чакаюць сюрпрызы: вы даведаецеся, як творы майстроў розных эпох працягваюць жыццё ў сучаснай культуры.

У працы вам дапаможа кампакт-дыск. Адрасныя да яго адзначаны значкамі , . Пры неабходнасці з мастацкімі творамі можна азнаёміцца ў іншых інфармацыйных крыніцах: даведачнай літаратуры, энцыклапедыях, інтэрнэце.

Адрасныя да іх адзначаны значком . На кампакт-дыску вам прапануюцца дадатковыя старонкі, якія дапамогуць адказаць на пытанні і выканаць заданні. Дадатковы матэрыял пазначаны значком . Найбольш значныя архітэктурныя збудаванні — замкі і саборы — вы зможаце разгледзець больш дэтальна дзякуючы магчымасцям дапоўненай рэальнасці. Такія аб’екты

адзначаны значком . Азнаёміцца з інструкцыяй па выкарыстанні дапоўненай рэальнасці можна на с. 2.

Аўтарскі калектыў

Раздзел 1

Тайны мастацтва Сярэдніх вякоў

В погоне за стихом, за ускользнувшим словом,
Я к замкам уходить люблю средневековым.
Мне сердце радуется их сумрачная тишь,
Мне любви острый взлёт их чёрно-сизых крыш.

Тэфиль Гачё (1811—1872 гг.)

Евангеліст Мацвей.
Мініяцюра Евангелля
Эбо (816—835 гг.)

§ 1. Эпоха Сярэднявяхаў: пошук духоўнасці ў мастацтве

Мастацкая культура Сярэдніх вякоў з’явілася прамой «спадкаемніцай» Антычнасці. Аднак, напоўненая містычнасцю і таямнічасцю, узнёсла па светаўспрыманні, сярэднявяхавая культура ў аснову ўсіх дзеянняў чалавека паставіла духоўны пачатак.

Што такое Сярэднявяхаўе? Тэрмін «Сярэднія вякі» быў прапанаваны навукоўцамі ў XV стагоддзі. Такую назву атрымала эпоха, якая раздзяляла антычны свет і Новы час. У параўнанні з антычнай сярэднявяхавая культура ўяўлялася гісторыкам змрочнай і невуцкай. Але з цягам часу міфы пра «цёмнае» Сярэднявяхаўе былі развеены: вучоныя разгледзелі ў ім унікальныя, непаўторныя рысы.

Сярэднявяхавая культура ўзнікла на тэрыторыі, дзе некалі панавалі Вялікі Рым, і паступова ахапіла ўсю еўрапейскую прастору. Велічыня тэрыторыі абумовіла яе неаднародны характар. Асновай сярэднявяхавой культуры стала перапляценне часткова захаваных традыцый Антычнасці з ідэямі хрысціянства і светапоглядам варварскіх народаў.

Сярэднявяхавая культура была супярэчлівай. З аднаго боку, яна ўсхваляла фізічную моц, доблесць і адвагу воіна, эталонам якога быў рыцар. З іншага — адмаўляла ўсялякую варожасць і апявала свецкую супакоенасць у адпаведнасці з хрысціянскай верай.

Крыніцы	Іх уплыў на культуру Сярэдніх вякоў
Антычная спадчына	Антычная культура ў перыяд Сярэднявечакоў не знікла бяследна. Яе асноўныя дасягненні — ідэі адукацыі, асновы філасофіі, кнігі, пераклады — былі захаваны, пераасэнсаваны ў культуры свайго часу.
Хрысціянства	Пад уплывам хрысціянскай рэлігіі склалася новае светаадчуванне. Чалавек успрымаўся як выканаўца Божай волі. У цэнтры свету — вечны і нязменны Бог-Творца. Чалавек жа абвешчаны «рабом Божым». Хрысціянскае светаадчуванне знайшло адлюстраванне ў мастацтве. Асноўнымі ў мастацтве сталі тэмы, якія схіляюць да глыбокага разважання і сузірання «вечных» вобразаў. Перавага аддавалася духоўнаму пачатку.
Культура варвараў	Звычаі, вераванні і мастацтва варварскіх народаў, падфарбаваныя матывамі старажытнаўсходніх культур, сталі важнай крыніцай культуры Сярэдніх вякоў. Магутная імперыя рымлян з імі не лічылася. Аднак дасягненні варвараў у новых гістарычных умовах істотна ўзбагацілі мастацкую мову Сярэднявечакоў.

Успомніце з урокаў гісторыі асноўныя падзеі, якія аказалі ўплыў на развіццё культуры Сярэднявечакоў.

Абарончае дойлідства. Пастаянныя войны і ўдасканаленне баявой тэхнікі вымушалі мяняць сістэму ўмацаванняў паселішчаў і гарадоў. Новым тыпам абарончага дойлідства ў эпоху Сярэднявечакоў стаў замак.

*Феадальны замак** уяўляў сабой абарончае збудаванне замкнутага тыпу. Па яго вонкавых межах ішла магутная крапасная сцяна, увенчаная зубцамі. Некаторыя замкі мелі два рады сцен, узведзеных на адлегласці некалькіх метраў адна ад адной. Прастора паміж імі з'яўлялася пасткай для праціўніка, які штурмаваў замак. Вуглы сцен умацоўваліся вежамі з *байніцамі* — праёмамі ў сцяне, створанымі для абаронцаў замка. Агляд адтуль на ворага, які акружаў замак, быў найбольш шырокім. Наверсе крапасных сцен рабілі галерэю, над якой часам будавалі драўляны навес. Найбольш умацаваным элементам замка з'яўляўся ўваход. Ён меў альбо адну вежу — над варотамі, альбо дзве — па абодва бакі варот.

* Вылучаныя курсівам словы не патрабуюць завучвання на памяць.

Замак Каркасон, Францыя (XII—XIV стст.)

Цікавы факт

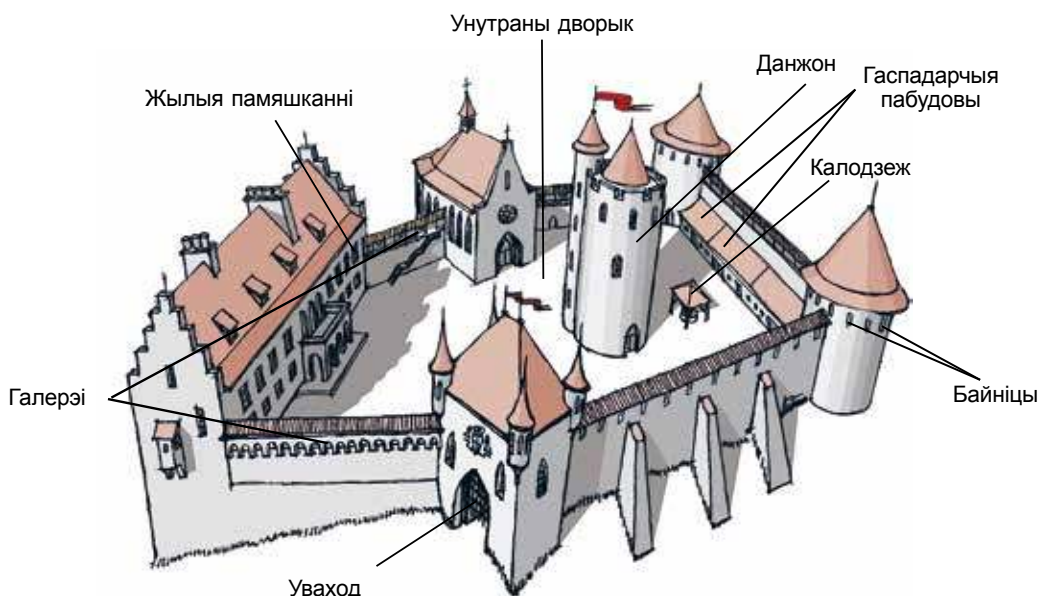
З XIII стагоддзя на каменных падлогах храмаў Заходняй Еўропы пачалі ўвекавечваць імёны і партрэты дойлідаў.

На тэрыторыі замка размяшчаліся розныя гаспадарчыя пабудовы, калодзеж і *данжон* — жыллё феадала ў форме вежы, якая мела 2—3 паверхі. Узводзілі данжон у найбольш недаступных месцах. Да ўвахода, размешчанага на другім паверсе, прыстаўлялася лесвіца. А ніжні ярус выкарыстоўваўся для захоўвання зброі, прадуктаў харчавання, вады.

Тут жа знаходзіўся калодзеж. Феадал уладкоўваўся на другім ці трэцім паверсе. Данжоны ўяўлялі сабой вежы чатырохвугольнай, круглай або васьмівугольнай формы, мелі вузкія байніцы і невялікія

Венсэнскі замак з данжонам, Францыя (XII—XIV стст.)

Агульны выгляд феадальнага замка

аконныя праёмы. Некаторыя данжоны, як і крапасныя сцены замка, завяршаліся зубцамі.

На змену феадальным прыйшлі *каралеўскія замкі*. Праўда, многія з іх былі больш падобныя на раскошныя палацы, чым на збудаванні, якія павінны абараняць сваіх уладальнікаў. Яны не адпавядалі свайму прамому прызначэнню, а служылі хутчэй дэкаратыўным мэтам. Так, напрыклад, архітэктурныя формы французскага замка *П'ерфён*, у параўнанні з феадальнымі замкамі, былі больш вытанчанымі. Нягледзячы на ярка выражаны баявы дух, у іх праявілася рэспектабельнасць — новая рыса сярэднявечага абарончага дойлідства.

Замак П'ерфён,
Францыя (канец
XIV — пачатак
XV ст.)

У 5-м класе на ўроках мастацтва вы пазнаёміліся з архітэктурай феадальных замкаў. Назавіце гэтыя збудаванні. Вылучыце ў іх рысы абарончага дойлідства.

Эпоха Сярэднявекі абзначыла новыя акцэнтны ў мастацкай культуры. На змену розуму і логіцы Антычнасці ў свет мастацтва Сярэдніх вякоў прыйшлі духоўнасць і высокая мараль. Найвышэйшай каштоўнасцю ў культурным жыцці прызнавалася хрысціянская вера. Галоўнымі характарыстыкамі мастацтва сталі таямнічасць і містычнасць.

Пытанні і заданні

1. Назавіце рысы сярэднявечнай культуры, пералічаныя ў табліцы на с. 5. Якія з іх вы можаце адзначыць у помніках абарончага дойлідства? Аргументуйце свой пункт гледжання.

2. Адным з вядомых помнікаў сярэднявечнай эпохі з'яўляецца Лонданскі Таўэр. У яго архітэктуры ўвасоблены рысы, уласцівыя феадальным замкам Еўропы, і рысы, якія адрозніваюць гэты помнік ад абарончых пабудов. Разгледзьце ілюстрацыю Лонданскага Таўэра на кампакт-дыску. Вылучыце і апішыце вусна характэрныя рысы сярэднявечнай замкавай архітэктуры.

3. З замкамі сярэднявечнай эпохі звязана вялікая колькасць дзіўных гісторый. Романычны дух замкаў вабіць сваёй таямнічасцю, зачароўвае пышнасцю. Асаблівую цікавасць яны выклікалі ў мастакоў-романтыкаў. Так, французскі мастак XIX стагоддзя Каміль Каро ў пейзажы «Замак П'ерфон» стварыў адмысловую атмасферу феадальнага замка. Апішыце гэтую атмасферу. Якія творы мастацтва з выявамі сярэднявечных замкаў вы ведаеце?

Каміль Каро. Замак П'ерфон
(1850—1865 гг.)

Творчая майстэрня

4. Сярэднявечныя замкі з'яўляюцца аднымі з самых папулярных у турыстаў. Правядзіце невялікае даследаванне і падрыхтуйце турыстычны маршрут, у які будучы ўключаны 3—5 еўрапейскіх замкаў абарончага характару. Раскажыце пра адметнасці кожнага замка, адабранага вамі.

§ 2. «Каменны летапіс» Сярэдніх вякоў

У мастацкай культуры Сярэдневякоўя найбольш значную ролю адыгрывала царква. Прадстаўнікі духавенства з’яўляліся асноўнымі заказчыкамі мастацкіх твораў. Царква вызначала тэмы і сюжэты мастацтва, а таксама галоўныя выразныя сродкі для іх увасаблення. Уплыў царквы абумовіў і ўмацаванне першых агульнаеўрапейскіх стыляў — *раманскага* і *гатычнага*.

«Цяжкае маўчанне» раманскага стылю. Галоўным тыпам збудаванняў Сярэдневякоўя быў *храм*. У асяроддзі манастыроў, храмаў нараджаліся новыя мастацкія ідэі і тэхнічныя прыёмы. Яны і сталі асновай *раманскага мастацкага стылю*. Сваю назву стыль атрымаў дзякуючы падабенству з архітэктурай Старажытнага Рыма. Вобраз сярэдневяковага храма, суадносны з рэлігійным светапоглядам эпохі, складваўся паступова. Павелічэнне гарадскога насельніцтва, а значыць і колькасці вернікаў, прывяло да будаўніцтва больш прасторных памяшканняў храмаў. З гэтай мэтай сярэдневяковыя дойліды выкарыстоўвалі форму старажытнарымскай *базілікі* (у перакладзе з грэчаскай мовы «царскі дом»), якая стала адным з асноўных тыпаў хрысціянскага храма.

Мастацкі стыль — агульнасць вобразаў, сродкаў мастацкай выразнасці, творчых прыёмаў, падпарадкаваных раскрыццю галоўнай ідэі.

Хрысціянскі храм на старажытнарымскіх землях	Хрысціянскі храм у раманскую эпоху
<p>У першых хрысціянскіх храмах, створаных на тэрыторыі Старажытнага Рыма, спраўляліся рытуалы, звязаныя з памінальным культгам пакутнікаў. Храмам папярэднічалі капліцы ў рымскіх катакомбах. Атмасфера паўзмроку, якая панавала ў капліцах, надавала рытуальным дзеянням таямнічасць. Але капліцы не адпавядалі патрабаванням хрысціянскай веры. Бо хрысціянскі храм лічыўся «домам малітвы», прызначаным не толькі для служыцеляў культу, але і для вернікаў.</p>	<p>Сярэдневяковы храм стаў культурным цэнтрам гарадоў. Па сваім абліччы раманскі храм нагадваў абарончае збудаванне. Сцены былі масіўнымі, аконныя праёмы — невялікімі, фасады дапаўнялі высокія вежы, а дэкор быў мінімальным.</p> <p>Раманскія храмы выглядалі суровымі, цяжкавагавымі, прысэдзістымі. Храм ствараў адчуванне крэпасці, пад абаронай сцен якой знаходзіўся чалавек.</p>

Цэнтральны неф
у саборы Сан-Сабіна
ў Бары, Італія
(XII—XIII стст.)

Раманскі базілікальны храм меў свае асаблівасці. Для яго была характэрна форма выцягнутага лацінскага крыжа, які адлюстроўваў ідэю крыжовага шляху Хрыста. З часам гэтая ідэя ў сярэднявечковай культуры стала цэнтральнай і атрымала асэнсаванне ва ўсіх відах мастацтва.

Раманскія базілікі ўзводзілі з абчасанага каменю, бывала — з цэглы. Большасць базілік мела тры ці пяць падоўжных адсекаў — *нефаў*. Цэнтральны неф часцей перакрываўся простым цыліндрычным скляпеннем, бакавыя — больш складанымі, крыжовымі. Абрысы храма ў форме крыжа былі ўтвораны нефамі і *трансэптам* — папярочным нефам, які перасякаў асноўныя памяшканні. Усходні фасад, супрацьлеглы ўваходу, вянчала *апсіда* (або некалькі апсід) — паўкруглае або шматграннае завяршэнне храма.

У раманскай архітэктуры шырока выкарыстоўвалася *арачная форма*. Па сваім абрысе яна была паўкруглай. Аркі, нішы і аркадныя галерэі рознага маштабу аблягчалі цяжкавагавыя сцены, а таксама служылі аздабленнем

Архітэктурны
ансамбль у Пізе,
Італія (XI—XIII стст.)

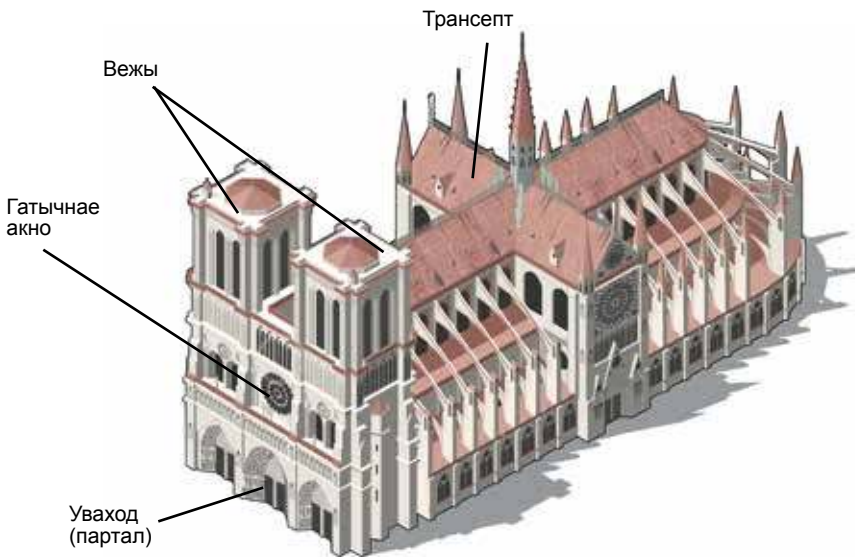

раманскіх храмаў. Напрыклад, у італьянскім горадзе Пізе шмат'ярусныя арачныя галерэі, упрыгожваючы верхнюю частку фасадаў, надаюць кожнай пабудове саборнага ансамбля некаторую лёгкасць і вытанчанасць.

Якія з пералічаных у параграфі архітэктурных элементаў вам знаёмыя з урокаў мастацтва 7-га класа? Пры вывучэнні якіх помнікаў архітэктурны вы пра іх даведаліся?

«Пераадоленне цяжару»: гатычны стыль. Свайго росквіту мастацкая культура Сярэднявекя дасягнула ў готыцы. Гатычны стыль у поўнай меры адлюстравана ў галоўных ідэі эпохі. Як і раманскі, ён найбольш ярка праявіўся ў архітэктурі.

Агульны від гатычнага храма

Тэрмін *«готыка»* ўзнік для характарыстыкі стылю, які лічыўся «варварскім» у супрацьлегласць высокаму стылю антычнага Рыма. Кожны мастацкі твор готыкі стаў непасрэдным адлюстраваннем духу эпохі, пануючых у грамадстве поглядаў, меркаванняў. Гатычны стыль прадэманстравана найвялікшае для свайго часу майстэрства твораў у выкарыстанні тэхнічных навін і ў мастацкім выкананні дэталей.

Узрастанне значнасці гарадоў і адначасова ўмацаванне пазіцыі царквы прывялі да зацвярджэння *гарадскога кафедральнага сабора* як цэнтра культурнага жыцця. У гарадскім саборы не толькі адбываліся богаслужэнні, але і праводзіліся розныя грамадскія сходы. Менавіта ў гэтым тыпе збудаванняў у XIII—XV стагоддзях гатычны стыль выявіўся найбольш велічна.

Кельнскі сабор, Германія
(XIII—XIX стст.)

Накіраваны ўвысь, нібы сатканы з павуцінныя каменных «нітак» кафедральны сабор займаў цэнтральнае месца ў сярэднявечным горадзе. У параўнанні з раманскімі храмамі яго ўнутраная прастора была павялічана: вышыня сабораў часам перавышала 40 метраў, а даўжыня была больш за 100 метраў. Гэта патрабавала змяненняў у іх канструкцыі, і замест грузных каменных сценаў раманскіх храмаў з'явілася *каркасная сістэма*. Яна прадугледжвала наяўнасць апор — калон або слупоў, на якія абапіралася перакрыцце — скляпенне.

Але цыліндрычнае скляпенне, якое выкарыстоўвалася ў раманскай архітэктуры, стварала занадта вялікі ціск на апоры. Таму ў гатычнай архітэктуры скляпенне было раздзелена на сістэму арачных рэбраў, якія атрымалі назву «*нервіоры*».

Якія элементы готыкі дойліды запазычылі ў архітэктуры раманскага стылю? Патлумачце свой адказ.

Гатычныя вокны. Адным з прыёмаў палягчэння сценаў было прымяненне вялікіх акон. Форма акон і праёмаў у параўнанні з раманскай архітэктурай стала зусім іншай. Яна атрымала *стральчатыя контуры*, якія нагадваюць вастрэё

Матыў кветкі ружы ва ўбранні заходняга фасада сабора Нотр-Дам у Парыжы, Францыя (XII—XIV стст.)

стралы. Такая форма дазволіла знізіць нагрузку на вяршыню акна і падкрэсліла накіраванасць будынка ўвысь.

Дзякуючы павелічэнню акон памяшканні храмаў сталі больш светлымі, знік паўзмрок. Малюнкi акон былі разнастайнымі. У іх аздабленні выкарыстоўваліся раслінныя матывы — ліст канюшыны, мудрагелісты плюшч. Вялікае круглае акно, якое атрымала назву «*гатычная ружа*», упрыгожвала галоўны фасад храма. Кветка ружы стала ўлюбёным матывам майстроў готыкі. Вялізныя вокны-ружы іскрыліся магічнымі колерамі, прапускаючы ў храм чароўнае ззянне святла.

Лёгкасць і ажурнасць гатычнай архітэктуры надавалі таксама скульптура, востраканцовыя вежкі, галерэі. Сваёй зграбнасцю, тонкасцю ў абыгрыванні дэталей фасад гатычнага сабора нагадваў карункі.

Што, на ваш погляд, з'яўляецца галоўным упрыгажэннем гатычных храмаў?

Крыніцай мастацкага вопыту сярэднявечных майстроў была антычная культура. Пад уплывам хрысціянства на аснове антычнай спадчыны мастакі стварылі арыгінальныя творы, якія вабяць і сёння сваёй таямнічасцю. Асабліва яркая ўплыў хрысціянства праявіўся ў вобразах архітэктуры. Менавіта ў доўгім сфарміраваліся першыя агульнаеўрапейскія мастацкія стылі — раманскі і гатычны.

Пытанні і заданні

1. Вядомы французскі скульптар XIX стагоддзя Агюст Радэн ахарактарызаваў раманскі стыль як «цяжкае маўчанне». Якія асаблівасці архітэктуры раманскага стылю меў на ўвазе майстар?

2. Разгледзьце выявы раманскага і гатычнага храмаў на старонках параграфа, на кампакт-дыску і дадатковай старонцы. Знайдзіце і ахарактарызуйце іх асноўныя архітэктурныя элементы.

Творчая майстэрня

3. Выканаўце эскізныя малюнкi раманскага і гатычнага храмаў (або асобных фрагментаў) алоўкам. Паспрабуйце адлюстраваць у іх адрозненні абодвух стыляў.

4. Гатычны стыль атрымаў яркае ўвасабленне ў архітэктуры ратуш. Разгледзьце выявы ратуш на кампакт-дыску. З дапамогай інфармацыйных крыніц правядзіце ў групах даследаванне на тэму «Сем знакамітых гатычных ратуш». Выберыце ратушы, якія вы назвалі б «цудам гатычнай архітэктуры». Аргументуйце свой выбар.

§ 3. Вяўленчае мастацтва Сярэдніх вякоў: нябеснае і свецкае

Вяўленчае мастацтва ў эпоху Сярэднявякоўя было свайго роду «кнігай быцця», якая адкрывае вернікам шлях да пазнання ісціны. Мастацкія вобразы скульптуры, жывапісу і графікі, увасабляючы Боскі пачатак, у нагляднай форме настаўлялі гараджан на добрыя дзеянні.

Знешняе ўбранне храмаў: скульптура. Скульптура ў мастацтве Заходняй Еўропы выконвала ролю «ілюстраванай энцыклапедыі» хрысціянскага вучэння. Гэта і вызначыла яе месцазнаходжанне ў раманскіх храмах: асобныя рэльефы, стужкі фрызаў, а пазней і сюжэтныя шматфігурныя кампазіцыі парталаў апавядалі біблейскія гісторыі.

На адным з рэльефаў *Кафедральнага сабора ў італьянскім горадзе Мадэне* скульптар адлюстравваў у камені некалькі эпизодаў са Старога Завету. Стужка рэльефу над заходнім парталам паслядоўна «распавядае» аб стварэнні людзей і іх грэхападзенні. «Аповеду» папярэднічае вобраз Усявышняга, які жэстам указвае на радкі Святога Пісання. Ён быццам звяртаецца да наведвальнікаў храма з наказам жыць праведна.

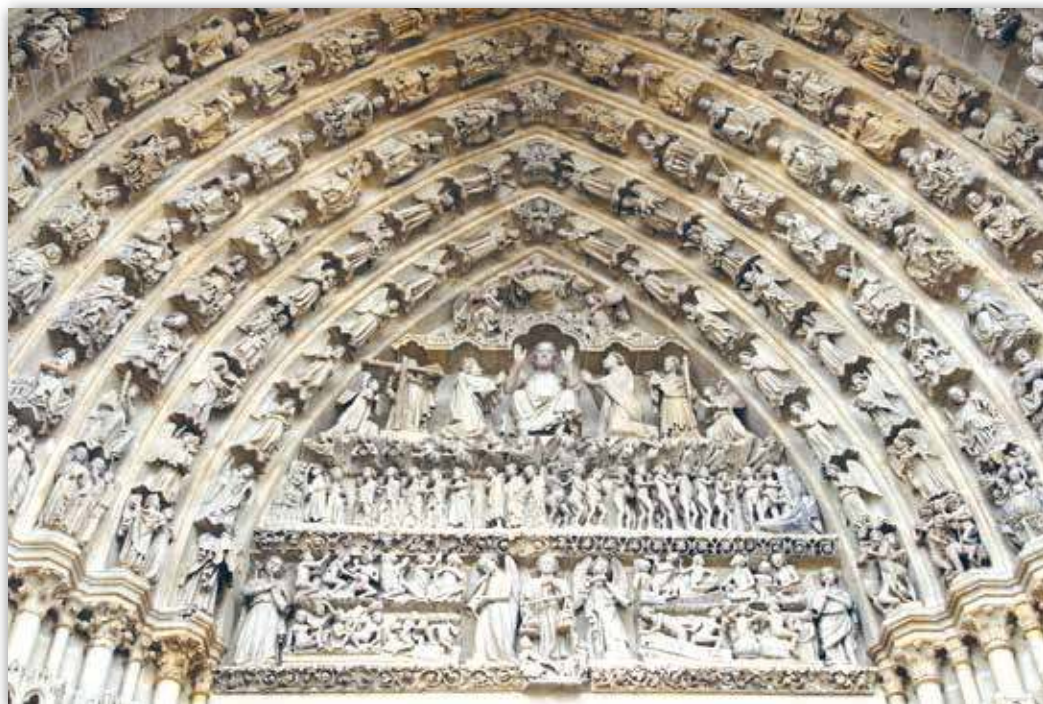

Віліджэльяма. Рэльеф кафедральнага сабора ў Мадэне (фрагмент), Італія (канец XI — пачатак XII ст.)

У стварэнні вобразаў майстар звяртаецца да прыёму абагульнення: некалькі скажонных прапорцыяў і нехарактэрных позы чалавечых фігур даюць толькі агульнае ўяўленне аб біблейскіх героях. Так, заклікаючы не да разумнага пазнання, а да эмацыянальнага ўспрымання, скульптар кладзе ў аснову мастацка-вобразнага тлумачэння сюжэтаў сімволіку жэстаў.

Найвышэйшае майстэрства ў выкананні вобразаў скульптуры прадэманстравалі французскія творцы гатычнай эпохі. Велічныя гарадскія саборы Францыі ўсе «прыбраныя» скульптурным дэкорам. Адмысловая разьба па камені і круглая скульптура ўпрыгожваюць парталы і сцены храмаў.

Як і ў раманскую эпоху, гатычная скульптура мела сімвалічны характар. Але персанажы ў ёй узаемадзеінічалі адзін з адным. У кампазіцыйным вырашэнні вылучаўся цэнтральны вобраз, да якога звярталіся астатнія фігуры. Так, ва ўбранні заходняга фасада *Ам'ёнскага сабора ў Францыі* галоўнае месца займае вобраз Ісуса Хрыста.

Фрагмент цэнтральнага партала заходняга фасада Ам'ёнскага сабора, Францыя (XIII ст.)

Седзячы на троне, ён уздымае рукі да нябёсаў, каб блаславіць праведныя душы. Яго постаць паказана франтальна і адрозніваецца ад іншых сваім маштабам. Стоячы на каленях, яго слухаюць Багародзіца, Іаан Хрысціцель і анёлы. Ніжэй размешчаны фігуры грэшнікаў і выбраных, якія пакорліва разыходзяцца ў супрацьлеглыя бакі. У падножжа — сцэна ўваскрашэння душ памерлых, у якой вылучаецца фігура архангела Міхаіла з вагамі ў руках.

Разгледзьце ў параграфі і на дадатковай старонцы скульптурныя вобразы, якія ўпрыгожваюць гатычныя храмы. Многія з іх прадстаўлены ў старажытнагрэчаскіх хітонах або старажытнарымскіх тогах. Як вы думаеце, чаму?

Унутранае ўбранне храмаў: вітражы і фрэскі. Інтэр'ер сярэднявечных хрысціянскіх храмаў Заходняй Еўропы заўсёды меў багатае ўбранне. У мігценні полымя свечак на фоне паўзмроку вобразы скульптуры і жывапісу набывалі містычнае гучанне. Чароўнае святло спараджалі *вітражы* — кампазіцыі з каляровага або бясколернага шкла, якія прымяняліся для асвятлення храма. Вявы вітражоў мелі шырокую тэматыку. Побач з персанажамі Старога Запавету, вобразамі святых, дзеячаў культуры нярэдка выкарыстоўваліся абстрактныя матывы. Ускладнялася і вітражная тэхніка. Каляровае шкло пакрывалася роспісамі, якія не толькі ўзмацнялі малюнак, але і надавалі яму аб'ём.

Адам. Вітраж Кентэрберыйскага сабора, Англія (канец XII ст.)

Тэматыка *фрэсак*, якія ўпрыгожвалі сцены і скляпенні храмаў і манастыроў, не была вельмі шматграннай: яны апавядалі сюжэты Святога Пісання. Вобразы фрэскавага жывапісу, як і скульптуры, мелі сімвалічны характар. Мастакі імкнуліся ў прастай і даступнай форме раскрыць сюжэт. Асабліва вылучаліся жэсты і атрыбуты персанажаў. Мовай жэстаў вобразы фрэсак прапаведавалі ісціны, а атрыбуты дапамагалі ясна зразумець, хто «вядзе маналог».

У раманскую эпоху ў Францыі сфарміраваліся дзве буйныя *школы фрэскавага жывапісу* — *школа светлых фонаў* і *школа сініх фонаў*. Прадстаўнікі першай з іх абралі светлую танальную гаму. У кампазіцыях пераважаў светла-жоўты фон, выявы былі плоскаснымі. Так, напрыклад, на *фрэсцы «Бітва архангела Міхаіла з цмокам» царквы Сен-Савэн-сюр-Гартан* у французскім горадзе Пуату персанажы паказаны на першым плане, быццам выстраеныя ў рад. Малюнак прапрацаваны выразна і лаканічна: тут няма лішніх дэталей. Вялікае значэнне адводзіцца эмоцыям, якія павінны ахапіць вернікаў пры сузіранні кампазіцыі.

У зусім іншай манеры, характэрнай для школы сініх фонаў, выканана *фрэска «Хрыстос Пантакратар»* — Усеўладны — у *царкве Сан-Клементэ дэ-Тауль у Іспаніі*. Кампазіцыю адрозніваюць яркія кантрасныя колеры з пера-

Бітва архангела Міхаіла з цмокам. Фрэска царквы Сен-Савэн-сюр-Гартан у Пуату, Францыя (1110 г.)

Хрыстос Пантакратар. Фрэска апсіды царквы Сан-Клементэ дэ-Тауль, Іспанія (XII ст.)

вагай блакітна-сіняга. Арнаментальныя матывы ў вопратцы святых і абрамленні прасторы, у якой яны знаходзяцца, надаюць фрэсцы асаблівую ўрачыстасць. Вобразы кампазіцыі нібы застылі: яны раз'яднаныя і нерухомыя. І фігуры, і твары фрэскі адна тыпныя. І толькі сродкамі маштабу, колеру і дэкару майстар вылучае галоўнага персанажа.

Блакітна-сіні фон, які выкарыстоўвалі майстры фрэсак і вітражоў, атаясамліваўся з прыстанкам Божым — нябёсамі. У некаторых жывапісных кампазіцыях фон быў жоўтым, залатым. Як вы думаеце, што ён сімвалізаваў?

Кніжная мініяцюра. У параўнанні з вітражамі і фрэскамі кніжная мініяцюра дазваляла большую свабоду ў выбары як сюжэтаў, так і мастацкіх сродкаў. Ілюстраваліся і тэксты Святога Пісання, і літаратурныя творы — гістарычныя хронікі, паэтычныя зборнікі... Строгіх правіл у стварэнні персанажаў і характарыстыцы месца дзеяння тут не было. Ілюстрацыі толькі дапаўнялі тэкст.

Выраб рукапіснай кнігі патрабаваў часу і высокага майстэрства. Кожны рукапіс стваралі некалькі чалавек, якія працавалі ў спецыяльных памяшканнях — *скрыптэрыях*. Адзін майстар рабіў пераплёт, другі займаўся напісаннем тэксту, трэці выпісваў *ініцыялы* — першыя літары раздзелаў, а чацвёрты ствараў мініяцюры... Пераплёты рукапісаў абцягвалі скурай і ўпрыгожвалі разьбой па слановай косці, а часам нават золатам і каштоўнымі камянямі. Кніга была сапраўдным скарбам!

Сам тэкст меў складанае напісанне. Асобныя словы і літары вылучаліся колерам або дапаўняліся арнаментальным малюнкам. Незвычайнае мастацкае афармленне атрымлівала першая літара главы або кнігі. Часам яна была падобная на казачную істоту, а часам утрымлівала ў аснове раслінны матыв. Ілюстрацыі змяшчаліся альбо сярод тэксту, альбо на асобнай старонцы, але заўсёды абрамляліся рамкай. Поле вакол тэксту часта было ўпрыгожана ажурным перапляценнем раслінных завіткаў, выявамі прадстаўнікоў флоры і фаўны.

Ілюстрацыі выконваліся ў рознай манеры. У мініяцюрах на біблейскія сюжэты вобразы

Цікавы факт

Пры афармленні раннесярэдневяковых кніг шырока выкарыстоўвалася чырвоная фарба, якая па-латыні называлася «мініум». Ад яе і ўзнікла назва «мініяцюра».

Старонка рукапісу «Кніга гадзін», Францыя (XV ст.)

Цікавы факт

У гатычную эпоху даўжыня наска абутку адпавядала сацыяльнаму статусу яго ўладальніка. Найбольш доўгія насы меў абутак знатных асоб. Даўжыня іх абутку дасягала некалькіх дзясяткаў сантыметраў (да 70 см).

мелі абагульнены характар, фон паказваўся ўмоўна, а то і зусім заставаўся пустым. Мініяцюры гістарычных хронік адрозніваліся больш насычанай сюжэтай лініяй. Персанажы паказваліся ў розных ракурсах, яны нібы размаўлялі адзін з адным. Кампазіцыі напаяўняліся рухам, у іх адчуваўся дух эпохі.

Мастакі імкнуліся перадаць асаблівасці касцюма, паказаць побыт і моду свайго часу. Так, напрыклад, у ілюстрацыях «Хронік Жана Фруасара» можна бачыць тыповы для гатычнай эпохі абутак з доўгімі насамі, высокія панчохі, кароткія курткі або кафтаны знатных асоб ці доўгую вопратку духавенства, капелюшы і турбаны... Вобразы мініячур гістарычных хронік Сярэднявекі служыць «энцыклапедыяй» культуры эпохі.

Сустрэча караля Шатландыі Роберта Бруса і Эдуарда III. Мініяцюра з «Хронік Жана Фруасара» (XIV ст.)

У чым, на ваш погляд, заключаецца своеасаблівасць кніжных мініячур Сярэднявекі на гістарычныя і рэлігійныя сюжэты?

Выяўленчае мастацтва Сярэднявекі стала вобразным адлюстраваннем «душы хрысціянскай культуры». Мастацкія вобразы, натхнёныя верай, ствараліся на ўзроўні пачуццяў і эмоцый. Постаці, сімволіка жэстаў, поз і аtryбутаў персанажаў выражалі ідэі панавання нябеснага над свецкім.

Пытанні і заданні

1. У скульптурным убранні сярэднявекіх цэркваў, сабораў асобнае месца займалі вобразы фантастычных істот — гаргулляў. Прачытайце пра гэтых істот на дадатковай старонцы. Падумайце, якое значэнне мелі гэтыя вобразы для раскрыцця сюжэтай Святога Пісання. Аргументуйце свой адказ.

Марк Шагал. Распяцце Хрыста. Вітраж кафедральнага сабора Нотр-Дам у Рэймсе (фрагмент), Францыя (1974 г.)

2. Знайдзіце ў інфармацыйных крыніцах вітражы вокнаў-руж гатычных сабораў Нотр-Дам у Парыжы, Шартры, Руане. Якія матывы і вобразы ў іх выкарыстаны? Як вы думаеце, чаму гэтыя вітражы робяць незабыўнае ўражанне на турыстаў?

3. У 1974 годзе беларускі мастак Марк Шагал прымаў удзел у стварэнні вітражоў кафедральнага сабора Нотр-Дам у Рэймсе ў Францыі. Звярнуўшыся да матываў сярэднявечага мастацтва, майстар па-свойму раскрыў адзін з эпизодаў Святога Пісання — распяцце Хрыста. Яго вітраж іскрыцца ўсё тымі ж «каштоўнымі» колерамі сярэднявечага блакіту, рубіну, ізмуроду, напаўняючы інтэр'ер храма чароўным свячэннем. Разгледзьце фрагмент вітража «Распяцце Хрыста» М. Шагала. Якія рысы радняць гэты сучасны вітраж з сярэднявечнымі? Што новага прынёс майстар?

4. Разгледзьце мініяцюру «Сустрэча караля Шатландыі Роберта Бруса і Эдуарда III» з «Хронік Жана Фруасара». Вызначце статус адлюстраваных асоб. Якія дэталі дапамаглі вам гэта зразумець? Каго з персанажаў мастак паказаў у незвычайнай позе?

Творчая майстэрня

5. Выберыце любую знамянальную падзею з гісторыі нашай краіны. Складзіце пра гэта некалькі сказаў. На тэму гэтай падзеі аформіце эскіз старонкі рукапісу ў духу Сярэднявечакоўя, звяртаючы ўвагу на напісанне літар, ініцыялаў, афармленне палёў (тэхніка і форма прэзентацыі вашай работы — на выбар).

§ 4. Сюжэты і вобразы ў літаратуры, музыцы і тэатры Сярэднявечакоўя

Літаратура, музычная і тэатральная культура Сярэднявечакоўя, гэтак жа як архітэктура і выяўленчае мастацтва, складаліся ў нетрах антычнай культуры, хрысціянства і фальклору.

Рыцарскі раман. Знатных людзей высакароднага паходжання ў эпоху Сярэднявечакоўя называлі рыцарамі. Лічылася, што рыцар павінен валодаць пэўнымі якасцямі — мужнасцю, велікадушнасцю, разважлівасцю, адданасцю Прыгожай Даме... Такі своеасаблівы «кодэкс гонару» ўслаўлены ў вершаваных творах — *рыцарскіх раманах*. У гэтым жанры перапляталіся рэалістычныя і фантастычныя сюжэтныя лініі. Здзяйснюючы подзвігі ў імя каханьня і гонару, героі

траплялі ў авантурныя прыгоды. І кожны раз доблесныя і адважныя рыцары дэманстравалі высакароднасць душы і галантнасць у адносінах да жанчыны.

Шырокую вядомасць у гэты перыяд атрымаў цыкл раманаў пра *рыцараў Круглага стала* пры двары караля Артура. У цэнтры сюжэта — жыццё караля Артура і яго падданных, якія стаяць на варце Брытаніі. Падзеі разгортваюцца пры ўдзеле мудрага чараўніка Мэ́рліна і феі Марга́ны, якія дапамагаюць або перашкаджаюць героям. Артуру, каб дапамагчы сваёй краіне, неабходна выцягнуць з каменя чароўны меч Экскалібур. Зрабіць гэта здолее толькі чалавек, варты кароны. Сядзячы за Круглым сталом, за якім перад каралём усе роўныя, адважныя воіны — «рыцары без страху і папроку» — абмяркоўваюць добрыя справы.

Кароль Артур і яго рыцары Круглага стала. Мініяцюра з гістарычных хронік

Аднак самым папулярным стаў раман пра *вечнае каханне Трыстана і Ізольды*. Раненага ў баі рыцара Трыстана з дапамогай чудадзейнага зеля вылечвае дачка ворага — Ізольда. Маладыя людзі выпадкова выпіваюць чарадзейны напой, прызначаны для іншай пары, і... вымушаны кахаць адно аднаго ўсё жыццё. Трагічны сюжэт пра закаханых у сярэдневяковай культуры быў успрыняты як гімн шчыраму і ўсёпераможнаму пачуццю кахання, якое не мае перашкод насуперак нягодам і каварству людзей.

...И вот, когда и муж и дева,
Тристан и королева,
Напиток выпили, пришла
И та, кто муки без числа
Вселяет в мир, — пришла Любовь,
Воспламеняющая кровь.
Им был её не слышен шаг,
Но миг — и свой победный стяг
Она в сердцах их водрузила...

Трыстан і Ізольда
(пераклад В. Румера)

Рыцарскі раман запазычыў у антычнай літаратуры сюжэтныя лініі, вобразы герояў, характары. Падумайце, якія антычныя міфы нагадваюць сюжэты рыцарскіх раманаў пра караля Артура, Трыстана і Ізольду. Фрагменты тэкстаў прачытайце на дадатковай старонцы.

Музычныя алегорыі. Музыкальным сімвалам Сярэдневякоўя стаў *грыгарыянскі харал* — песнапенне, якое выконваецца ў царкве. Сваю назву гэты від царкоўнай музыкі атрымаў у гонар Папы Рымскага Грыгорыя I, які сабраў шматлікія песнапенні ў адзіны зборнік.

Грыгарыянскі харал складана ўспрымаць як закончаны музычны твор. Гэта, хутчэй, малітва, якую выконваюць нараспеў падчас каталіцкага богаслужэння. Гучаў грыгарыянскі харал выключна ў мужчынскім аднагалосным выкананні. Немудрагелістыя інтанацыі патрабавалі ад выканаўцаў віртуознага майстэрства. Музыканае развіццё харала, яго свабодную, злёгка манатонную плынь вызначалі асаблівасці тэксту — доўгія і кароткія склады, акцэнты ў словах, паўзы.

«Музычную малітву» выконвалі ў храме засяроджана, без выказвання эмоцый. Склады ў словах моцна расцягваліся, і тэкст малітвы, бывала, губляў сваё значэнне. Толькі інтанацыйны лад харала — то спакойна-сузіральны, то суро́ва-стрыманы, часам аскетычны — указваў на асноўны сэнс музыканага выказвання. Уздзеянне грыгарыянскага спеву на вернікаў узмацнялася акустыкай храмаў. Іх высокія скляпенні адлюстроўвалі гук, выклікаючы тым самым рэлігійную глыбокую пашану і містычную адлучанасць.

Для запісу грыгарыянскіх песнапенняў была распрацавана адмысловая нотная сістэма. Спецыяльныя знакі — неўмы — паказвалі рух мелодыі ўверх або ўніз. Менавіта з неўм пазней сфарміраваліся нотныя знакі. Але, у адрозненне ад сучаснай музыкальнай натацыі, неўмы мелі форму квадратаў або ромбаў.

Свецкая музыка Сярэдніх вякоў была цесна звязана з рыцарскай культурай. Таленавітыя паэты-музыканты — *трубадуры* і *трувэры* ў Францыі, *мінезінгеры* ў Германіі — выклікалі ў народа вялікую цікавасць. Асноўнай тэмай іх творчасці было каханне рыцара да Прыгожай Дамы. У *песні ранишняй зары* — найбольш распаўсюджаным жанры музыкальнай творчасці — вандроўныя музыканты казалі аб радасных спатканнях героя са сваёй каханай. Песні пакаралі вытанчанасцю і неверагодна мяккай, цяжучай мелодыяй. Спевакі вельмі

Неўменны запіс

Музыканты. Мініяцюра з «Вялікага Гейдэльбергскага песенніка», Германія (XIV ст.)

дакладна знаходзілі рыфму, правільнае слова і музычную інтанацыю, апавядаючы пра пачуцці і перажыванні закаханых.

Прачытайце лірычныя творы трубадураў, трувераў і мінезінгераў на дадатковай старонцы. Чым, на ваш погляд, адрозніваецца паэзія французскіх і нямецкіх аўтараў?

Тэатральныя формы. Асноўнай формай рэлігійнага тэатра на працягу некалькіх стагоддзяў з’яўлялася драма, якая выконвалася свяшчэннаслужыцелямі пад скляпеннямі храмаў у дні царкоўных свят. Калі тэатралізаваныя прадстаўленні з-за маштабнасці і мноства пастановачных эфектаў сталі адцягваць вернікаў ад службы, дзействы перанеслі на плошчу.

Асаблівай папулярнасцю ў глядачоў карысталіся *міраклі* — драмы, у якіх шчаслівая развязка наступала дзякуючы ўмяшанню Боскіх сіл. Яскравым прыкладам можа служыць «*Цуд аб Тэафіле*» сярэднявечага аўтара Рутбёфа. Эканом Тэафіл, імкнучыся да ўлады і багацця, заключае здзелку з д’яблам. Пакорлівы і ўважлівы да сваіх блізкіх герой паступова ператвараецца ў бессардэчнага і чэрствага эгаіста. Пазней Тэафіл раскайваецца, але толькі з дапамогай Мадонны ён атрымлівае назад распіску аб продажы душы, і дабрачыннасць бярэ верх.

Яшчэ больш фантастычнай вобразнасці прысутнічала ў *містэрыях*. У містэрыяльных дзействах «ажывалі» гісторыі Святога Пісання — ад стварэння свету да Страшнага суда. Іх выконвалі сотні гараджан, прычым кожная рамесная гільдыя дэманстравала ў прадстаўленні свае ўменні і шчодрасць. Напрыклад, пастаноўка эпизоду «*Пакланенне вешчуноў*», замацаванага за залатых спраў майстрамі, ператваралася ў выстаўку ювелірных вырабаў. У эпизодзе

Містэрыяльная сцена ў Валансьёне. Мініяюра (1547 г.)

«Ноеў каўчэг» суднабудаўнікі на вачах у глядачоў хутка будавалі карабель, у сцэне «Сусветны патоп» маглі вызначыцца рыбакі і матросы. Раскошныя касцюмы, рэквізіт, дэманстрацыя зацьменняў, землетрасенняў і грому — усе гэтыя грандыёзныя магчымасці містэрыі ўражвалі ўяўленне глядачоў.

Свецкія матывы выразна праявіліся і ў *фарсах* (у перакладзе з лацінскай *farsa* — «фарш», «начынне»). Першапачаткова гэтыя кароткія камічна-бытавыя сцэнкі з лаянкамі і бойкамі ўводзіліся ў трагічныя па змесце містэрыяльныя прадстаўленні. У тэкстах містэрыі часта пісалі: «Тут уставіць фарс». Але з часам вулічны фарс вылучыўся ў самастойны тэатральны жанр. Так, у самых знакамітых фарсавых прадстаўленнях пра прыгоды збяднелага адваката Патлена або пра двух башмачнікаў ярка паказаны побыт і норавы сярэднявековага горада.

Прачытайце дадатковую старонку. Падумайце, што прыцягвала майстроў мастацтва пачатку XX стагоддзя ў сярэднявекавых тэатральных формах.

Музычная і тэатральная культура Сярэднявековаўя стала сапраўдным адкрыццём. Рыцарскія турніры, любоў да Прыгожай Дамы, Круглы стол караля Артура ў свецкай культуры; грыгарыянскі спеў у царкоўнай культуры... Тэмы, жанры і вобразы сярэднявековай эпохі не толькі трывала ўвайшлі ў скарбніцу сусветнай культуры, але і сталі асновай новых мастацкіх ідэй.

Пытанні і заданні

1. Праслухайце на кампакт-дыску грыгарыянскія харалы «Ave Maria», «Dies irae». Якое ўражанне ў вас выклікае гэтая музыка? Якія асацыяцыі ўзнікаюць пры яе праслухоўванні? Як вы думаеце, чаму навукоўцы лічаць, што грыгарыянскі спеў глыбока сугучны гатычнай архітэктуры?

2. Разам з неўмамі ў еўрапейскай натацыі з'явіліся і назвы асноўных нот — Ut, Re, Mi, Fa, Sol, La. Як вы бачыце, назва першай ноты адрозніваецца ад звыклай для сучаснага чалавека назвы «До». Даведайцеся і раскажыце ў класе, чаму ў Сярэднія вякі першая нота мела іншую назву, а таксама хто, калі і чаму даў гэтай ноце новае імя.

3. Паразважайце, чаму камічныя фарсавыя сцэнкі ўстаўляліся ў сур'ёзныя містэрыяльныя прадстаўленні з ярка выражаным трагедычным сюжэтам.

Творчая майстэрня

4. На працягу многіх стагоддзяў сумная гісторыя пра Трыстана і Ізольду натхняла паэтаў, драматургаў, музыкантаў на стварэнне ўсё новых і новых яе версій. Правядзіце невялікае даследаванне на тэму «Сучасныя інтэрпрэтацыі сюжэта пра Трыстана і Ізольду ў розных відах мастацтва». Пазнаёмцеся з адной з версій. Наколькі адрозніваецца сучаснае прачытанне вядомага сюжэта ад арыгінала?

5. Паспрабуйце інсцэніраваць урывак з п'есы «Цяперашнія браты», прадстаўлены на дадатковай старонцы. Прыдумайце, якія эмблемы-сімвалы вы будзеце выкарыстоўваць пры стварэнні такіх персанажаў, як Брацкая Любоў і Зайздасць. Патлумачце свой выбар.

§ 5. Сімвалізм у мастацтве Візантыі

У гісторыі сярэднявечага хрысціянства вылучаюцца дзве лініі развіцця культуры: Заходняя Еўропа і Візантыя. У адрозненне ад каталіцкай Еўропы, Візантыйская імперыя была апорай праваслаўя. Яе мастацтва адрознівалася кананічнасцю і абстрактнасцю вобразаў — меншай сувяззю з рэальнасцю, асаблівай урачыстасцю і глыбокім сімвалізмам.

Сімволіка візантыйскага храма. Калі ў Заходняй Еўропе найбольш распаўсюджаным тыпам храма была базіліка, то ў Візантыі — *крыжова-купальнае збудаванне*. Крыжова-купальная царква ўяўляе ў плане квадрат з упісаным у яго *грэчаскім крыжам* з роўнымі канцамі. Цэнтральную частку такіх храмаў вянчае купал — сімвал неба, прыстанку Бога.

Як і ў базіліцы, апсіда ў крыжова-купальнай царкве звычайна знаходзіцца з усходняга боку. Бо менавіта на ўсходзе ўзыходзіць сонца, якое сімвалізуе Царства Нябеснае. У апсідзе размяшчаецца *алтар з прастолам*, на якім адбываецца галоўнае хрысціянскае таінства — прычашчэнне Святых Дароў, гэта значыць ператварэнне хлеба і віна ў Цела і Кроў Хрыстовы.

Інтэр'ер храма Сан-Вітале ў Равене, Італія (VI ст.)

Прамавугольны прастол сімвалізуе Труну Гасподнюю, а яго чатыры вуглы нагадваюць аб чатырох баках свету, па якіх распаўсюдзілася вучэнне Хрыста. Паўкруглая форма апсіды — гэта адначасова сімвал і Віфлеемскай пячоры, у якой нарадзіўся Хрыстос, і той пячоры, дзе ён быў пахаваны. Нават колькасць акон у апсідзе часта падпарадкоўваецца хрысціянскай сімволіцы. Напрыклад, у візантыйскім храме *Сан-Вітале* ў горадзе Равене іх тры, і яны нагадваюць аб Святой Тройцы — найважнейшым сімвале хрысціянства.

Знайдзіце архітэктурныя элементы, апісаныя ў параграфу, у царкве Святых Феадораў у Містры на дадатковай старонцы.

Сабор Святой Сафіі ў Канстанцінопалі. Вяршыняй архітэктурнага генію візантыйцаў з'яўляецца *сабор Святой Сафіі ў Канстанцінопалі*, узведзены пры Юсцініяне. Славалюбівы імператар жадаў, каб галоўны візантыйскі храм не ўступаў рымскаму Пантэону — найбуйнейшаму купальнаму збудаванню старажытнасці. І яго дойдзі змаглі, няхай не памерамі купала, але яго канструкцыяй, перасягнуць старажытнарымскі помнік.

Храм Святой Сафіі здзіўляе смелай архітэктурай. У параўнанні з самымі вялікімі сярэднявекавымі саборамі Еўропы — высокімі, але вузкімі і недастаткова асветленымі базілікамі — канстанцінопальскі храм уражвае сваёй

Анфімій і Ісідар. Сабор Святой Сафіі ў Канстанцінопалі (сучасны Стамбул), Турцыя (VI ст.)

Інтэр'ер сабора Святой Сафіі ў Канстанцінопалі (сучасны Стамбул), Турцыя (VI ст.)

расхінутай унутранай прасторай, напоўненай святлом. У адрозненне ад цяжкага маналітнага купала Пантэона, які абаліраецца на тоўстыя сцены, купал сабора Святой Сафіі, здаецца, луннае ў паветры. Яго падмурак прарэзаны радам акон, якія ўпускаюць у храм шмат святла. Гэта не выпадкова — у хрысціянстве святло з'яўляецца адным з сімвалаў Бога. Прастора паміж вокнамі настолькі вузкая, што ў промнях сонца робіцца непрыкметнай. Ствараецца ўражанне, што купал ні на чым не трымаецца, а чудоўным чынам вісіць сам па сабе, абаліраючыся толькі на кальцо Боскага святла. Здзіўленыя

гэтым архітэктурным цудам людзі гаварылі, што купал сабора Святой Сафіі звешваецца з неба на залатым ланцугу.

Сакрэт такой канструкцыі — у сістэме шасці дадатковых паўкупалаў, якія падтрымліваюць галоўны купал і перадаюць яго цяжар на шматлікія аркі і скляпенні. У гэтым выпадку тоўстыя сцены пад купалам не патрэбныя. Іх замянілі чатырма слупамі, якія схавалі ў прасветах паміж аркамі. А пераход ад слупоў да купала аформілі з дапамогай *парусоў* — архітэктурных элементаў у выглядзе ўвагнутых сферычных трохвугольнікаў. Сваімі шырокімі падмуркамі яны ўтвараюць акружнасць, а вузкімі вяршынямі звернуты ўніз. Таму здаецца, што купал не проста вісіць сам па сабе, а ўзносіцца ў нябёсы.

Канструкцыя купала на парусах — геніяльнае вынаходніцтва візантыйцаў — атрымала шырокае распаўсюджанне ў праваслаўным дойлідстве. З яе дапамогай архітэктара ўвасобіла галоўную ідэю хрысціянства — перамогу духоўнага пачатку над цялесным.

Разгледзьце сабор Святой Сафіі ў розных ракурсах у інфармацыйных крыніцах і на кампакт-дыску. Параўнайце Сафійскі сабор з найбольш вядомымі храмамі заходнееўрапейскага Сярэдняв'якоўя — раманскімі і гатычнымі базілікамі. У чым вы бачыце іх падабенства і адрозненні?

Афармленне візантыйскага храма. Асаблівае хараство візантыйскім храмам надавалі фрэскі і мазаікі з выявамі Бога, святых, сцэн з іх зямнога і нябеснага жыцця. Нярэдка сустракаліся выявы гістарычных асоб: імператараў і іх жонак — у вобразах дарыльшчыкаў.

У інтэр’еры царквы жывапіс размяшчаўся не адвольна, а згодна з сімволікай храмавай прасторы. Купал, скляпенні і верхнія часткі сцен сімвалізавалі свет нябесны, дзе пануе Бог. Ніжнія часткі храма ўвасаблялі свет зямны, населены людзьмі, якія імкнуцца да нябеснай асалоды. Узыходжанне ад зямлі да неба, ад чалавека да Бога і, наадварот, сыходжанне Бога на зямлю — па гэтым прыцыпе жывапіс і размяшчаўся ў храме. Чым вышэй знаходзіўся жывапісны вобраз, тым больш свяшчэнным быў яго змест.

У купале часцей за ўсё была выява *Хрыста Пантакратара*. У адной руцэ ён трымаў Евангелле — сімвал свайго вучэння, а другой пасылаў блаславенне. Хрыстос Пантакратар з храма Маці Божай у Дафні сурова пазірае на вернікаў з вышыні нябёсаў. Вакол галавы Хрыста выяўлены *німб* — кругавое ззянне, якое сімвалізуе яго святасць.

На парусах, якія падтрымліваюць купал, было прынята адлюстроўваць чатырох евангелістаў — святых Луку, Марка, Іаана і Мацвея. Хрысціянства абапіраецца на напісаныя імі Евангеллі гэтак жа, як купал у храме абапіраецца на парусы.

У апсідзе, дзе зямная прастора як бы злучаецца з нябеснай, звычайна адлюстроўвалі Маці Божую. Бо менавіта дзякуючы гэтай зямной жанчыне Бог увасобіўся ў чалавека і прыйшоў да людзей. У апсідзе сабора Святой Сафіі ў Канстанцінопалі Багародзіца паказана з немаўлём Хрыстом. Яе велічная постаць у цёмна-сіняй вопратцы ўдала адцяняе нібы зіхатлівую выяву Хрыста, які сядзіць у яе на каленях. На плячах Маці Божай і над яе чалом — тры зоркі. Гэта сімвал бязгрэшнасці і знак Святой Тройцы.

Верхнія часткі сцен займалі выявы свят — галоўных падзей з зямнога жыцця Хрыста і Багародзіцы: Каляды, Вадохрышча, Узнясенне... Слупы і ніжнія часткі сцен адводзіліся пад выявы святых — людзей, якія праведным жыццём складалі падмурак хрысціянскай царквы.

Падобным чынам жывапіс быў арганізаваны і па восі «ўсход — захад». Паблізу алтара змяшчаліся вобразы Боскія, а свецкія выявы, напрыклад партрэты

Хрыстос Пантакратар.
Мазаіка храма Маці Божай
у Дафні, Грэцыя (XI ст.)

Маці Божая з немаўлём
на троне. Мазаіка сабора
Святой Сафіі
ў Канстанцінопалі (сучасны
Стамбул), Турцыя (XI ст.)

Імператар Канстанцін Манамах і імператрыца Зоя перад Хрыстом. Мазаіка сабора Святой Сафіі ў Канстанцінопалі (сучасны Стамбул), Турцыя (XI ст.)

дарыльшчыкаў, звычайна знаходзіліся каля ўвахода. Так было з *мазаікай*, на якой паказаны *імператар Канстанцін Манамах і імператрыца Зоя*, у саборы Святой Сафіі ў Канстанцінопалі. На ёй венцаносныя муж і жонка падносяць немаўляці Хрысту золата і дароўныя граматы.

Пакажыце на схеме крыжова-купальнага храма месцазнаходжанне жывапісных выяў Бога і святых. Як жывапіс дапамагаў раскрыць сімволіку хрысціянскага храма?

Мастацтва Візантыі наскрозь прасякнута хрысціянскім сімвалізмам. Храм успрымаўся як мадэль свету: яго сімволіка была старанна распрацавана як па вертыкалі, так і па гарызанталі. Ёй падпарадкоўваўся і жывапіс унутры храма. Разам з архітэктурай ён раскрываў ідэю непарыўнай сувязі Бога і чалавека.

Пытанні і заданні

1. Як вы разумееце слова «сімвал»? Што такое «сімвалізм»? Якія элементы хрысціянскага храма неслі, на ваш погляд, найбольшую сімвалічную нагрузку? Чаму? Дзе сёння можна ўбачыць сімвалы, з якімі вы пазнаёміліся ў параграфе?
2. Рускі вучоны XIX стагоддзя Н. П. Кандакоў аб канстанцінопальскай Сафіі сказаў, што гэты сабор «зрабіў для Візантыйскай імперыі больш, чым многія яе войны». Як вы думаеце, што ён меў на ўвазе?
3. Калі ў 1453 годзе туркі захапілі Канстанцінопаль, яны не разбурылі храм Святой Сафіі, а, дапоўніўшы яго мінарэтамі, ператварылі ў мячэць Ая-Сафія. У пачатку XVII стагоддзя султан Ахмет I загадаў побач з Ая-Сафіяй пабудаваць галоўную мячэць турэцкай сталіцы — Блакітную мячэць. Сваёй архітэктурай яна шмат у чым паўтарыла візантыйскі храм. Велізарны купал на квадратным фундаменце, вялікія і малыя паўкупалы, якія нібы перацякаюць адзін у другі, мноства акон у іх падмурках... Так архітэктура Візантыі паспрыяла развіццю і мусульманскага мастацтва. Як вы думаеце, чаму туркі-асманы вырашылі пераняць вопыт візантыйскіх дойлідаў?

Блакітная мячэць (XVII ст.) і сабор Святой Сафіі (VI ст.) у Стамбуле, Турцыя

Творчая майстэрня

4. Падрыхтуйце віртуальную экскурсію па Сафійскім саборы ў Канстанцінопалі, выкарыстоўваючы рэсурсы інтэрнэту. Падумайце, пра што вы хацелі б расказаць экскурсантам. Падбярыце для экскурсіі вобразную назву з сімвалічным сэнсам.

§ 6. Зьяне візантыйскага жывапісу

Ва ўбранні еўрапейскіх сабораў было шмат скульптуры, а ў цэрквах Візантыі — толькі жывапіс. Скульптуру візантыйскія багасловы не прызнавалі. Яна нагадала статуі язычніцкіх багоў і сваёй аб'ёмнасцю падкрэслівала цялесную прыроду вобразаў. Выказаць духоўныя ідэалы хрысціянства мог, на іх думку, толькі жывапіс — менш матэрыяльны від мастацтва.

Мазаіка — царства Боскага святла. У процілегласць цьмяным фрэскам візантыйцы аддавалі перавагу яркім мазаікам. Іх набіралі са *смальты*, кубікі якой укладвалі на паверхні сцяны пад невялікім вуглом, каб яны лепш «лавілі» і адлюстроўвалі святло. Любімым колерам візантыйскіх мастакоў быў *залаты* —

Імператар Юсцініян са світай. Мазаіка храма Сан-Вітале ў Равене, Італія (VI ст.)

Імператрыца Феадора са світай. Мазаіка храма Сан-Вітале ў Равене, Італія (VI ст.)

сімвал вечнай сутнасці Бога. Мазаічныя выявы звычайна набіраліся на залатым фоне са смальты, перакладзенай залатой фальгой. Мільгаючы і пераліваючыся колерам і святлом, мазаікі з залатым фонам стваралі ілюзію нябачнай, але адчувальнай прысутнасці ў храме Боскага пачатку.

Найлепшы комплекс візантыйскіх мазаік захаваўся ў італьянскім горадзе Равене. Невялікі, увянчаны купалам храм *Сан-Вітале ў Равене* звонку выглядае сціпла. Затое ўнутры ён асляпляе раскошай мазаічнага ўбрання. Самыя вядомыя мазаікі паказваюць *імператара Юсцініяна і яго жонку Феадору*, якія прыйшлі ў храм у суправаджэнні світы.

У параўнанні з антычнымі творамі візантыйскія мазаікі менш рэалістычныя. Фігуры плоскасныя, нерухомыя застылыя. Твары сурова адчужаныя, на іх аднолькава вялікія вочы з напружаным позіркам. Нібы ўсё зямное, пачуццёвае, недаўгавечнае пакінула гэтых людзей, і, пераступіўшы парог храма, яны перайшлі ў нейкі новы стан, набліжаны да Боскага свету. У ім няма ні часу, ні прасторы, ні руху — толькі залатое святло...

Прыход імператара ў храм — канкрэтную падзею яго жыцця — візантыйскі майстар ператварыў у сімвалічнае выказванне. Чаша з золатам у руках імператара — гэта сімвал шчодрасці. Крыж епіскапа і Евангелле дыякана — сімвалы веры. Коп'і і шчыты воінаў — знакі гатоўнасці абараняць сваю царкву. Мазаіка з выявай Феадоры адрозніваецца больш свецкім характарам. Аднак і яна прасякнута хрысціянскім сімвалізмам. Падол сукенкі імператрыцы ўпрыгожваюць фігуры вешчуні, якія спяшаюцца з дарункамі пакланіцца Хрысту. А фантанчык, які б'е ля ўвахода, нагадвае пра тое, што шлях чалавека да Бога пачынаецца з абраду хрышчэння.

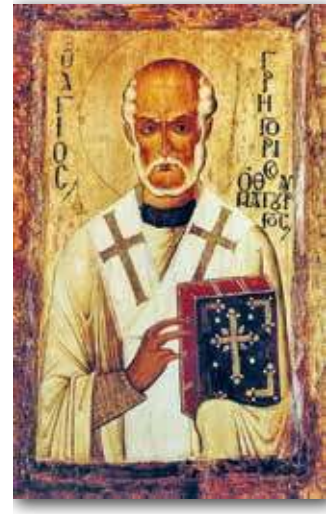
Многія візантыйскія храмы звонку выглядалі вельмі аскетычна, а ўнутры здзіўлялі пышнасцю свайго ўбрання. Падумайце, якая хрысціянская ідэя ляжала ў аснове такога свядома створанага кантрасту.

Ікона — нерукатворны вобраз. Акрамя мазаік, у візантыйскіх храмах былі *абразы (іконы)* — выявы Хрыста, Маці Божай і святых, выкананыя на дрэве *тэмпернымі фарбамі*. У адрозненне ад карціны абраз (як і ў цэлым візантыйскі жывапіс) — гэта не рэалістычная, а ўмоўна-сімвалічная выява свяшчэнных вобразаў. Залаты фон іконы ўказвае на тое, што яе вобразы знаходзяцца ў містычнай прасторы. У іх характарыстыцы акцэнт зроблены на духоўных, а не матэрыяльных якасцях. Адсюль у іконе такое відавочнае парушэнне прапорцый, законаў анатоміі і трохвымернасці выявы. Адсюль і зведзеная да мінімуму характарыстыка асяроддзя.

Галоўнае прызначэнне абразоў заключаецца ў тым, каб праз малітву звязаць верніка з Боскім светам. Таму святых на іх звычайна паказаны фронтальна, яны глядзяць прамі на чалавека або напалову павернуты да яго. Сваім позірам яны нібы адказваюць на малітву верніка і духоўна падтрымліваюць яго. З лёгкім дакорам звяртаецца да нас з іконы *святы Грыгорый*. Яго ледзь нахмураныя бровы выказваюць запытанне, але мудрасць і цяпенне старца змякчаюць яго строгі позірк.

Візантыйскія іконы прыгожыя сваім унутраным святлом і тонкім малюнкам. Вобразы святых здаюцца бесцяснымі: яны створаны далікатнымі лініямі, плаўным контурам. Прасякнутыя залатым свячэннем, постаці і абліччы вытанчыліся, набылі незямную лёгкасць. Усё матэрыяльнае на іконе нібы растварылася, каб скрозь змененую святлом плоць праступіў духоўны пачатак. Ці прыгожы святы Грыгорый? Так, але гэта не фізічная прыгажосць, як у антычным мастацтве, а духоўная — прыгажосць унутранага свету чалавека, азораная Боскім святлом.

Абраз святога Грыгорыя (XII ст.)

Цікавы факт

Тэмпера — фарба, замешаная на яечным жаўтку. Тэмперныя фарбы цяжка змешваць для атрымання розных адценняў колеру. Таму яны не прыдатныя для стварэння рэалістычнай, аб'ёмнай выявы, але выдатна падыходзяць для напісання абразоў. Бо ў абразях аб'ёмная, праўдападобная выява не ўхваляецца.

Як вы разумееце выраз «Вочы — люстэрка душы»? Разгледзьце абраз, прадстаўлены ў параграфу, успомніце ўжо вядомую вам візантыйскую ікону Уладзімірскай Маці Божай. Падумайце, чаму на іконах вочы святых часта малююцца перабольшана вялікімі.

Мастацтва кніжнай мініяцюры. Як і ў Заходняй Еўропе, умацаванню і распаўсюджванню хрысціянства ў Візантыі спрыялі кнігі рэлігійнага зместу. Да IV стагоддзя яны мелі форму папірусных скруткаў, а затым, са з'яўленнем *пергаменту*, атрымалі форму кодэксаў — кніг, збрашураваных з асобных сшыткаў.

Візантыйскія рукапісныя кнігі адрозніваліся адмысловай культурай выканання. Калі ў еўрапейскай мініяцюры аж да VIII стагоддзя сустракаліся толькі абстрактныя арнаментальныя кампазіцыі, то ў Візантыі ўжо першыя кодэксы ўпрыгожваліся шматфігурнымі сценамі. Акрамя таго, візантыйскія рукапісы доўгі час перасягалі еўрапейскія ўзоры пышнасцю афармлення.

Самыя раскошныя візантыйскія кодэксы пісалі сярэбранымі і залатымі чарніламі на пурпуровым пергаменце. Так было выканана знакамітае *Евангелле з Расана* VI стагоддзя. Большасць яго мініяцюр уключана прама ў тэкст. На адной з іх мы бачым Хрыста, які ўязджае ў Іерусалім у суправаджэнні сваіх вучняў. А ўнізе — паўфігуры святых, якія нібы вырастаюць са слупкоў тэксту. Узнятымі рукамі яны паказваюць на Хрыста. На цёмна-пурпуровым фоне іх экспрэсіўныя фігуры з узнятымі ўверх рукамі падобныя на яркія каляровыя ўспышкі.

З часам у візантыйскіх кнігах усё больш становілася ілюстрацый, якія займалі асобныя старонкі. Заклучаныя ў рамкі, яны нагадвалі творы «вялікага» жывапісу і выглядалі як паўнаватасныя абразы. Менавіта такімі мініяцюрамі былі ўпрыгожаны багаслоўскія сачыненні імператара Іаана Кантакузіна. Адна

Уезд Хрыста ў Іерусалім. Мініяцюра Евангелля з Расана, Італія (VI ст.)

Праабражэнне. Мініяцюра рукапісу Іаана Кантакузіна (XIV ст.)

з іх прысвечана *Праабражэнню* — падзеі, якая адбылася з Хрыстом і яго вучнямі на гары Фавор. Падчас малітвы на горнай вяршыні Хрыста азарыла небывала яркае святло, якое зрынула апосталаў долу. Візантыйскія багасловы лічылі, што Боскае Фаворскае святло часам сыходзіць і на чалавека. Але змяніцца з яго дапамогай, як змяніўся Хрыстос на гары Фавор, могуць толькі самыя моцныя духам людзі. Сілу Фаворскага святла, яго складаную структуру мастак-мініяцюрыст паказаў халодным бляскам блакітнага колеру.

У мініяцюры «Праабражэнне» галоўнай дзеючай «асобай» з'яўляецца Фаворскае святло. Якая ідэя ўвасабляецца ў падобным вырашэнні? Чаму мастак адлюстраванне Фаворскае святло менавіта блакітным колерам?

Візантыйскае мастацтва — гэта дзіўнае спалучэнне пышнай імперскай велічы і вытанчанага хрысціянскага містыцызму. Яго святло працягвае ззяць і цяпер. Бо традыцыі Візантыі сталі асновай для ўсёй праваслаўнай культуры.

Пытанні і заданні

1. У Візантыі вядучым відам выяўленчага мастацтва стаў жывапіс, у сярэднявечнай Еўропе — скульптура. Падумайце, чым выклікана гэтая розніца?

2. Любоў да мазаікі візантыйцы атрымалі ў спадчыну ад старажытных рымлян. Узгадайце вядомыя вам узоры старажытнарымскіх мазаік. Чым творы візантыйскіх майстроў адрозніваюцца ад антычных мазаік? Як гэта можна растлумачыць?

3. Разгледзьце творы жывапісу, прадстаўленыя ў параграфі і на кампакт-дыску. Якімі прыёмам карысталіся візантыйскія мастакі, каб падкрэсліць бесцяснасць вонкавага аблічча святых і духоўную ўзвышанасць іх унутранага вобраза?

4. У пачатку XX стагоддзя ў гарадскім пасёлку Мір побач з Мірскім замкам яго ўладальнікі князі Святаполк-Мірскія пабудавалі радавую капліцу-пахавальню. Яе фасад упрыгожыла створаная ў візантыйскіх традыцыях мазаіка з выявай Хрыста Пантакратара. Пры ўстаноўцы мазаіку прыйшлося абрэзаць, аднак вобраз застаўся выразным. Разгледзьце німб Хрыста. Чым ён адрозніваецца ад німбаў святых? Патлумачце яго сімваліку.

Хрыстос Пантакратар.
Мазаіка капліцы Святаполк-
Мірскіх у Міры, Беларусь
(XX ст.)

Творчая майстэрня

5. Азнаёмцеся з прадстаўленымі на дадатковай старонцы матэрыяламі пра дванадзясятыя святы — галоўныя падзеі зямнога жыцця Хрыста і Маці Божай. Выберыце адно са свят і з дапамогай інфармацыйных крыніц праілюструйце яго жывапіснымі творамі розных часоў. Падрыхтуйце вуснае паведамленне пра тое, як мастакі пазнейшых эпох адлюстроўвалі евангельскія падзеі.

§ 7. Веліч і гонар мастацтва Старажытнай Русі

Старажытная Русь прыняла хрысціянства «з рук» Візантыі. А разам з ім запазычыла і сістэму візантыйскіх мастацкіх традыцый: каменнае дойлідства, крыжова-купальны храм, мазаіку і ікананіс, кніжную мініяцюру... Усе гэтыя дасягненні візантыйскага мастацтва рускія творцы не толькі хутка засвоілі, але і перапрацавалі ў адпаведнасці з уласнымі ўяўленнямі аб прыгожым. Так скла-лася самабытнае старажытнаруускае мастацтва.

Храмы Старажытнай Русі. Яшчэ ў Візантыі крыжова-купальныя храмы часам завяршаліся не адным, а некалькімі купаламі. Аднак на Русі мнагакупальныя збудаванні асабліва прыйшліся даспадобы. Бывала, колькасць купалаў на рускіх цэрквах дасягала 25! Ёсць меркаванне, што так было ў *Дзесяціннай царкве* ў Кіеве — першым каменным храме, пабудаваным на старажытнарускіх землях князем Уладзімірам — хрысціцелем Русі.

Многачуповымі былі і знакамітыя *Сафійскія саборы ў Кіеве і Ноўгарадзе*. Як і галоўны візантыйскі храм, яны былі прысвечаны святой Сафіі Прамудрасці Божай. І ў сваёй архітэктуры арыентаваліся на архітэктуру сабора ў Канстанцінопалі. Але вянчалі кіеўскую і ноўгарадскую Сафіі адпаведна 13 і 6 купалаў!

Сабор Святой Сафіі ў Ноўгарадзе, Расія (XI ст.)

Сабор Святой Сафіі ў Кіеве, Украіна (XI ст.)

У XII стагоддзі больш распаўсюджанымі на Русі сталі аднагаловыя цэрквы. Жамчужынай архітэктуры гэтага часу з’яўляецца *храм Пакрова Багародзіцы на рацэ Нярлі* каля Уладзіміра. Маленькая, але на дзіва стройная і гарманічная па прапорцыях царква пабудавана ўжо не з *плінфы* — вузкай візантыйскай цэглы, а з белага каменя. Верхнія часткі яе сцен пакрыты мудрагелістай каменнай разьбой. У спалучэнні з высакародным белым колерам гэта надае ўладзімірскай царкве асаблівую вытанчанасць.

Не дзіўна, што, калі ў XV стагоддзі палітычным і культурным цэнтрам Русі стала Масква, менавіта белакаменнае дойлідства Уладзіміра было прынята за эталон сталічнай архітэктуры.

Самы значны помнік маскоўскай архітэктуры XV—XVI стагоддзяў — *ансамбль Саборнай плошчы Маскоўскага Крамля*. Яго ўтвараюць некалькі сабораў (адсюль назва плошчы) і званіца Івана Вялікага. Амаль усе пабудовы ўзводзілі запрошаныя да рускага двара заходнееўрапейскія архітэктары. Галоўны храм краіны — *Успенскі сабор* — будаваў італьянец Арыстоцель Фіяраванці. Але перш чым замежны дойлід распачаў будаўніцтва, яго адправілі ва Уладзімір пазнаёміцца з найлепшымі традыцыямі старажытнарускай архітэктуры.

Царква Пакрова Багародзіцы на Нярлі каля Уладзіміра, Расія (XII ст.)

Цікавы факт

На Русі купал усталёўваўся на высокім барабане. Такое завяршэнне храма называлі «галава».

Арыстоцель Фіяраванці. Успенскі сабор Маскоўскага Крамля, Расія (XV ст.)

Агульны выгляд крыжова-купальнага храма

Успенскі сабор у Маскве стаў іх працягам. Лаканічны аб'ём гэтага збудавання вяччаюць пяць магутных купалаў. І зvonку, і знутры сабор выглядае на дзіва маналітным («як адзін камень», паводле меркавання летапісца). Яго простыя, але велічныя формы цешаць вока канструктыўнай яснасцю. Архітэктура гэтага храма адлюстроўвае ўмацаванне самасвядомасці рускага народа, яго гераічны дух.

Узорам для Успенскага сабора Маскоўскага Крамля стаў пяцігалоўны Успенскі сабор ва Уладзіміры XII стагоддзя. Разгледзьце яго фотаздымкі на дадатковай старонцы. Якія элементы архітэктуры ўладзімірскай царквы архітэктар Арыстоцель Фіяраванці ўключыў у кампазіцыю маскоўскага храма?

Маці Божая Аранта. Мазаіка Сафійскага сабора ў Кіеве, Украіна (XI ст.)

Шэдэўры старажытнарускага жывапісу.

Інтэр'еры старажытнарускіх цэркваў, як і візантыйскіх, упрыгожваў жывапіс. У Кіеве ў XI—XII стагоддзях вельмі запатрабаванай была мазаіка. Да нашых дзён захавала свае старажытныя мазаікі кіеўская Сафія. У купале — вобраз Хрыста Пантакратара. А ў апсідзе — выява Маці Божай *Аранты* (якая моліцца). Яна прадстаўлена ў поўны рост, з узнятымі ў жэсце малення рукамі. Манументальнай постаці кіеўскай Багародзіцы не ўласцівая вытанчаная прыгажосць візантыйскіх узораў. Але затое ў ёй адчуваецца рускі народны тыпаж. Маці Божая Аранта, якая нагадвае простую моцную жанчыну, стала для кіяўлян вобразам заступніцы горада. Яе празвалі «*Непарушнай сцяной*» і гаварылі, што да таго часу, пакуль цэлая кіеўская Аранта, датуль будзе стаяць і Кіеў.

У іншых рускіх гарадах мазаіка не прыжылася: яе выціснула фрэска. У Ноўгарадзе росквіт фрэскавага жывапісу прыйшоўся на XIV стагоддзе і быў звязаны з імем *Феафана Грэка*. Распісаўшы царкву Спаса Праабражэння, гэты мастак, што прыехаў з Візантыі, уразіў сучаснікаў смелай манерай жывапісу і драматычна напружанымі вобразамі.

Феафан Грэк. Хрыстос Пантакратар. Фрэска царквы Спаса Праабражэння ў Ноўгарадзе, Расія (XIV ст.)

Фрэскі Феафана Грэка створаны ў прыглушанай колеравай гаме. Ён пісаў сваіх персанажаў амаль адным карычневым колерам, а затым ажыўляў іх рэзкімі белымі блікамі. Нечакана ўспыхваючы на «тэракотавых» постацях і ліках, усплёскі белага колеру надавалі вобразам незвычайную ўнутраную ўзрушанасць. А часам — і адкрытую грознасць, як у выпадку з Хрыстом Пантакратарам, які гнеўна пазірае на нас з купала царквы.

Працаваў Феафан Грэк і як ікананісец. Сцены драўляных храмаў (а такіх на Русі была большасць) было лягчэй упрыгожваць абразамі, чым фрэскамі. Таму абразы сталі на Русі асноўнай формай жывапісу.

Вяршыняй рускага ікананісу з'яўляецца творчасць *Андрэя Рублёва* — маскоўскага мастака XV стагоддзя. Жывапісная манера Андрэя Рублёва адрозніваецца ад манеры Феафана Грэка. «Анёльскім майстрам» называлі Андрэя Рублёва за гармонію і плавучую прыгажосць яго вобразаў. Асаблівая плаўнасць ліній, акругласць форм, найбагацейшая палітра колераў ад насычаных тонаў да амаль акварэльнай іх празрыстасці нараджалі незвычайна чысты і натхнёны жывапіс. Пакорлівыя і задумненыя анёлы Рублёва — самыя светлыя вобразы ў рускім ікананісе. А яго Хрыстос — бачнае ўвабленне дабрыні, любові і спагады.

Параўнайце вобразы Хрыста ў выкананні Феафана Грэка і Андрэя Рублёва, прадстаўленыя ў параграфу і на кампакт-дыску. Якімі сродкамі карыстаўся кожны мастак, каб данесці да глядача сваё ўяўленне пра Бога? Які з вобразаў вам бліжэйшы?

Андрэй Рублёў. Тройца (XV ст.)

Цікавы факт

У іконе «Тройца» Андрэй Рублёў выкарыстаў характэрны для ікананісу прыём — адваротную перспектыву. Усе паралельныя лініі, якія ён паказаў, разыходзяцца да гарызонту, а не сыходзяцца на ім. Гэта дазваляе любы аб'ект (напрыклад, стол, за якім сядзяць анёлы) прадставіць адразу з трох бакоў. І стварыць у глядача ўражанне, што, чым даўжэй ён углядаецца ў ікону, тым больш шырокая прастора адкрываецца перад ім.

Музыка і тэатр. Музыкае мастацтва было неаддзельным ад укладу жыцця ў Старажытнай Русі. Музыка гучала ў храмах падчас богаслужэнняў, на розных урачыстых цырымоніях, святах і народных гуляннях. Пра гэта распавядаюць летапісы і фрэскі, якія дайшлі да нашых часоў. Напрыклад, бяседа

Званіца Сафійскага сабора ў Вялікім Ноўгарадзе, Расія

Знаменная натацыя

увагу і спевакоў, і слухачоў на духоўным свеце, звяртаючы іх да сэнсу малітвы, адводзячы ад зямных праблем і жаданняў. Невыпадкава даследчыкі параўноўваюць старажытнарускія песнапенні з вялікімі іконамі Феафана Грэка і Андрэя Рублёва.

Адзіны музычны інструмент, які выкарыстоўваўся на Русі падчас богаслужэння ў храме, — *звон*. Звон паведамляў пра самыя важныя падзеі — пра пачатак і заканчэнне царкоўнай службы, пра перамогу на вайне. Раўнамерныя ўдары звона паказвалі заблудным вандроўнікам дарогу, папярэджвалі людзей пра небяспеку — пажары, нашэсце ворагаў.

Свецкая культура прадстаўлена ў творчасці *скамарохаў* — вандроўных акцёраў: музыкантаў, дрэсіроўшчыкаў, акрабатаў, фокуснікаў... Яны выступалі на вуліцах і рыначных плошчах, забаўляючы проста народ жартоўнымі, а часам і сатырычнымі спектаклямі ў суправаджэнні балалайкі, домры, бубна. Простыя людзі любілі гарэзныя спектаклі скамарохаў. Вобраз вясёлага скамароха-забаўніка ўзбагаціў рускую музычную і тэатральную культуру наступных эпох.

Цікавы факт

Рускі народ атаясамліваў званы з жывымі істотамі. Іх «хрысцілі», «каралі», ім нават давалі імёны — Лебедзь, Баран, Галадар.

ў доме князя часта суправаджалася *былінамі*, якія песняры расказвалі пад гукі *гусяляў*.

Нараджэнне *царкоўнай музыкі* на Русі звязана з прыняццем хрысціянства. Аднак калі ў рэлігійных абрадах заходнееўрапейскай царквы выкарыстоўвалася інструментальная музыка, напрыклад арганная, то ў Старажытнай Русі вядучую ролю адыгрывалі спевы. Голас чалавека прызнаваўся як найбольш дасканалы музычны інструмент, здольны перадаць сілу і глыбіню душы верніка.

Запісвалася царкоўная музыка з дапамогай адмысловых знакаў-сімвалаў — *знамён*, а асноўны від царкоўных спеваў атрымаў назву *знаменная распеву*. Знаменны, як і еўрапейскія неўмы, паведамлялі выканаўцу аб працягласці гукаў, іх колькасці і напрамку мелодыі. Знешне яны ўяўлялі сабой рысачкі, кропкі і коскі. Магчыма, таму іх таксама называлі *крукамі*.

Знаменны распеву гучыць строга і стрымана, яго меладычная лінія спакойная і рытмічна простая. Аднагалосныя спевы засяроджваюць

Са званам на Русі звязана мноства легенд, павер'яў, загадак. Выкарыстоўваючы рэсурсы інтэрнэту, правядзіце даследаванне пра лёс Вугліцкага звона. За што і як ён быў «пакараны»?

Мастацтва Старажытнай Русі было цесна звязана з народнымі традыцыямі. Велічнае, як і візантыйскае мастацтва, яно адрознівалася ад яго большай адкрытасцю і непасрэднасцю самавыяўлення. Яго светлыя і жыццесцвярджальныя пачаткі лепш за ўсё ўвасоблены Андрэем Рублёвым у выяўленчым мастацтве і знаменнымі распевамі — у мастацтве музычным.

Пытанні і заданні

1. Назавіце гарады — асноўныя цэнтры старажытнарускай культуры. Якія, на ваш погляд, помнікі мастацтва могуць лічыцца візітнай карткай кожнага з іх?

2. Параўнайце творы візантыйскай і старажытнарускай архітэктуры і жывапісу, прадстаўленыя ў вучэбным дапаможніку. У чым выяўляецца пераемнасць іх традыцый? А ў чым вы бачыце адметныя рысы мастацтва Старажытнай Русі?

3. Да XV—XVI стагоддзяў на Русі склалася ўстойлівая традыцыя галоўныя саборы вянчаць пяццю купаламі. Гэтая традыцыя захавалася на многія стагоддзі. Менавіта такім быў храм Хрыста Збавіцеля ў Маскве — адзін з самых вялікіх сабораў Расіі. Узведзены ў XIX стагоддзі ў памяць пра перамогу над Напалеонам, ён быў знесены ў савецкі час і нанова адбудаваны ў канцы XX стагоддзя. Разгледзьце яго выяву ў інфармацыйных крыніцах. Выкажыце сваё меркаванне пра сімваліку пяцікупальнай кампазіцыі.

4. Праслухайце на кампакт-дыску гучанне Велікоднага звону Брэсцкага Свята-Сімяонаўскага кафедральнага сабора. Які рытм вы пачулі? Якія эмоцыі ў вас выклікае звонавая музыка?

Творчая майстэрня

5. Знаменныя спевы даследчыкі часта параўноўвалі з іншымі відамі старажытнарускага мастацтва: «Той жа мерны рытм, што і ў помніках старажытнарускага слова, жывапісу, разьбы, у вобразах фрэсак». Праслухайце ў інфармацыйных крыніцах знаменны распеў у выкананні мужчынскага хору Валаамскага Спаса-Праабражэнскага манастыра. Падрыхтуйце прэзентацыю на тэму «Старажытнарускае мастацтва», паказаўшы ў ёй найбольш яркія творы архітэктуры, выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. У якасці музычнага фону выкарыстайце знаменныя распевы, музыку С. В. Рахманінава («Багародзіца Дзева, радуйся» з «Усяночнага дбання»).

Раздзел 2

Мастацтва беларускіх зямель у Сярэдневякоўі

Дзе мой край? Там, дзе вечную песню
 пяе Белаважа,
 Там, дзе Нёман на захадзе
 помніць варожую кроў,
 Дзе на ўзвышшах Наваградскіх
 дрэмлюць суровыя вежы
 І вішнёвыя хаты глядзяцца ў шырокі Дняпро.

У. Караткевіч

Камянецкая вежа, Беларусь (XIII ст.)

§ 8. Беларускі сярэдневяковы горад

Прыняцце хрысціянства стала найважнейшай падзеяй у развіцці мастацкай культуры беларускіх зямель, якія ўваходзілі ў склад некалькіх старажытнарускіх княстваў. З гэтага часу на землях Беларусі пачынаецца гісторыя мураванага дойлідства.

Старажытны горад — цэнтр культуры. Да канца X стагоддзя на беларускіх землях вылучыліся найбуйнейшыя цэнтры — Полацк і Тураў. *Старажытны Полацк*, упершыню згаданы ў летапісе ў 862 годзе, быў сталіцай Полацкага княства. Праз землі княства пралягалі інтэнсіўныя гандлёвыя шляхі. Такое размяшчэнне спрыяла росту горада. І да XI стагоддзя Полацкае княства, якім кіравалі нашчадкі Рагвалода, стала адным з наймагутнейшых сярод усходне-славянскіх княстваў.

Старажытны Тураў, першае згадванне пра які датуецца 980 годам, у XI—XIII стагоддзях з’яўляўся сталіцай Тураўскага княства. Гэты горад быў размешчаны на адгалінаванні гандлёвага шляху і таксама з’яўляўся буйным гандлёвым і культурным цэнтрам.

Жыццё кіпела ў старажытных Менску, Бярэсці, Пінску... Аблічча гэтых гарадоў вызначалася ўкладам жыцця гараджан, а культура была абумоўлена іх разнастайнымі заняткамі.

Цікавы факт

Прыняцце хрысціянства на беларускіх землях варта звязваць не толькі з хрышчэннем Русі ў 988 годзе. Вядома, што ў 986 годзе вікінг Торвальд Падарожнік заснаваў першы на тэрыторыі Беларусі хрысціянскі храм і манастыр Святога Іаана Хрысціцеля ў Полацку.

Старажытны Тураў. Макет-рэканструкцыя ў Тураўскім краязнаўчым музеі, Беларусь

Якія найважнейшыя падзеі, звязаныя з гарадамі Полацкам і Туравам, запомніліся вам з урокаў гісторыі Беларусі?

Як выглядаў беларускі горад. Як правіла, горад складаўся з ядра — *дзяцінца*, вакольнага горада і *пасада*, гандлёва-рамеснай часткі. Дзяцінец і вакольны горад былі надзейна абаронены ўмацаваннямі — валамі і равамі. Уезды на тэрыторыю вакольнага горада і дзяцінца ахоўвалі вароты.

У Брэсце знаходзіцца ўнікальны *археалагічны музей «Бярэсце»*. Над раскапанымі археалагамі вуліцамі сярэднявечавага горада пабудаваны спецыяльны

Археалагічны музей «Бярэсце» ў Брэсце, Беларусь

павільён. Дамы, гаспадарчыя пабудовы, маставыя сталі важнай часткай экспазіцыі музея. Іх асноўным будаўнічым матэрыялам з'яўляецца дрэва. Жылыя дамы ўяўляюць сабой прамавугольныя зрубныя канструкцыі з невялікімі дзвярнымі і аконнымі праёмамі.

Уважліва разгледзьце фотаздымак старажытнага Бярэся. Падумайце, да якой катэгорыі гараджан адносіліся жыхары гэтай часткі горада.

Сабор Святой Сафіі ў Полацку. З XI стагоддзя на тэрыторыі Беларусі сталі ўзводзіць новыя для таго часу збудаванні — хрысціянскія храмы з каменю і цэглы. Яны вылучаліся сярод драўлянай забудовы. Знешні выгляд і багатае ўнутранае ўбранне храмаў уражвалі сваёй веліччу. З імем легендарнага князя Усяслава Брачыславіча (Чарадзея) звязана будаўніцтва самага старажытнага з хрысціянскіх храмаў, што захаваліся на землях Беларусі, — *Сафійскага сабора ў Полацку*.

Саборы Святой Сафіі ўзводзіліся ў найважнейшых хрысціянскіх цэнтрах. На старажытнарускіх землях полацкі Сафійскі сабор стаў трэцім пасля храмаў у Кіеве і Ноўгарадзе. У XVIII стагоддзі ён быў істотна перабудаваны і цяпер мае іншае аблічча. Але макеты-рэканструкцыі дапамагаюць нам уявіць, як выглядаў самы велічны храм на беларускіх землях у XI стагоддзі.

Сабор Святой Сафіі ствараўся ў сярэдзіне XI стагоддзя па ўзоры візантыйскага крыжова-купальнага храма. Вялікія памеры і складаная кампазіцыя надавалі будынку велічны выгляд. У падмурку сцен з зямлі вырасталі магутныя валуны. Вышэй пачыналася муроўка са «схаваным» радам: адзін рад плінфы

выступаў, а наступны быў паглыблены адносна плоскасці сцяны. «Схаваны» рад запаўняўся тоўстым слоём вапнавага раствору з цаглянай крошкай. Дзякуючы такой тэхніцы ствараліся выразныя паласатыя фасады.

Макет сабора Святой Сафіі ў Полацку (XI ст.) у інтэр'еры самога храма на фоне старажытнай муроўкі

Сабор узносіўся на 31 метр у вышыню. Прастору ўнутры храма раздзялялі пяць нефаў. Першапачаткова збудаванне вячалася пяццю купаламі, пазней далучыліся яшчэ два. Масштабны будынак перасягнуў памерамі астатнія гарадскія пабудовы і выконваў мноства функцый. У ім захоўваліся святыні, знаходзіліся казна і бібліятэка. У храме прымалі паслоў з іншых зямель.

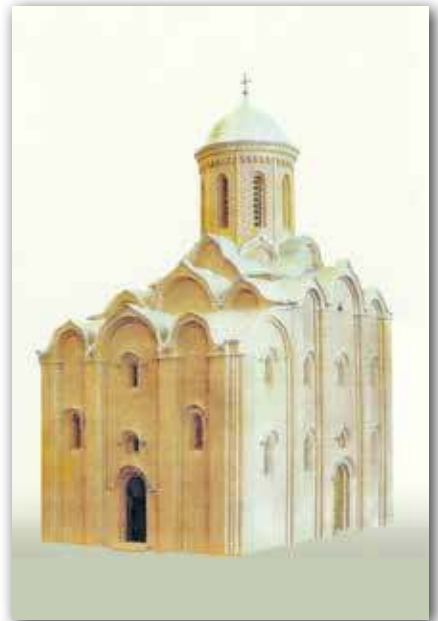
Аздабленне ўнутранай прасторы сабора Святой Сафіі таксама было выканана ў візантыйскай традыцыі. Храм запаўнялі фрэскі. Іх сюжэтныя кампазіцыі не дайшлі да нашага часу, пра роспісы мы можам скласці меркаванне па захаваных фрагментах арнаменту. Маляўнічыя ўзоры мелі не толькі дэкаратыўнае значэнне. Матывы вінаграднай лазы, трылісніку з'яўляюцца хрысціянскай сімволікай. Колеравая гама роспісаў сабора Святой Сафіі была багатай, з тонкімі пераходамі ад блакітнага да цёмна-сіняга, ад аранжавага да карычнева-аліўкавага, ад смарагдавага да цёмна-зялёнага.

Чаму пры будаўніцтве сабора Святой Сафіі было важна, каб гэты храм пераўзыходзіў сваімі памерамі ўсе гарадскія пабудовы?

Спаса-Праабражэнская царква. Асабліва сці полацкай архітэктурнай школы ярка выявіліся ў стварэнні *Спаса-Праабражэнскай царквы Спаса-Еўфрасінеўскага манастыра*. Яна была пабудавана ў сярэдзіне XII стагоддзя дойлідам Іаанам. Гэты храм, які захаваўся да нашых дзён і мала змяніў сваё аблічча, звязаны з імем адной з самых паважаных беларускіх святых — Еўфрасіні Полацкай, якая заснавала Спаса-Еўфрасінеўскі манастыр.

Царква ўяўляе сабой крыжова-купальнае трохнефнае збудаванне з адной апсідай, завершанае купалам. Яна не вызначаецца вялікай плошчай (14,4 м × 10 м). Дойліду ўдалося стварыць незвычайную канструкцыю: храм нібыта ўзносіцца ўвышыню. Іаан ажыццявіў арыгінальнае рашэнне: пераходы ад ніжэйшых да вышэйшых ярусаў утварылі прыступкавую кампазіцыю. Складзенні храма першапачаткова былі цыліндрычнымі і звонку завяршаліся *закам'ярамі* — участкамі сцяны, якія адпавядалі абрысам складзенняў (с. 35).

Рэканструкцыя Спаса-Праабражэнскай царквы Спаса-Еўфрасінеўскага манастыра (XII ст.)

Разгледзьце храмы, якія знаходзяцца ў вашым горадзе або пасёлку. У якім з іх вы бачыце тыя ж элементы кампазіцыі, што выкарыстаў дойдлід Іаан пры будаўніцтве Спаса-Праабражэнскай царквы?

Старажытныя лікі. *Фрэскі Спаса-Праабражэнскай царквы*, выкананыя ў 1140—1150-х гадах, з’яўляюцца адным з самых значных помнікаў сярэднявечага беларускага жывапісу. За амаль тысячагадовую гісторыю роспісы запісваліся многа разоў, пакрываліся тынкоўкай. Але час злітаваўся над унікальным храмам. І сёння гэта адзіны ў нашай краіне помнік, дзе амаль цалкам захаваліся старажытны насценны жывапіс. Рэстаўрацыя і вывучэнне гэтых фрэсак вядуцца ўжо амаль сто гадоў, з пачатку XX стагоддзя.

Верагодна, выява прападобнай Еўфрасінні Александрыйскай (XII ст.)

Шматлікія фрэскі адрозніваюцца творчай манерай выканання. Гэта сведчыць пра тое, што ў стварэнні роспісаў удзельнічалі некалькі майстроў. Адметнай рысай гэтага помніка з’яўляецца тое, што на ўсіх плоскасцях ад падлогі да купала размешчаны сюжэтныя кампазіцыі, арнаментальнай аздобы вельмі мала.

Арыгінальнае архітэктурнае рашэнне храма вызначыла стыль роспісаў. Фігуры святых велічныя і магутныя. Абліччы з выразнымі рысамі быццам праступаюць са сцен. Жывапіс, арганічна ўзаемадзеінічаючы з архітэктурай, стварае дзіўную па сіле ўздзеяння прастору. У ніжняй зоне роспісаў размешчаны вобразы манахаў, сярод якіх ёсць і жаночыя. Так, лік святой Еўфрасінні

Еўхарыстыя. Фрагмент фрэскі Спаса-Праабражэнскай царквы ў Полацку, Беларусь (XII ст.)

Александрыйскай, заступніцы Еўфрасінні Полацкай, уражвае незвычайнай
нутранай сілай.

Разгледзьце фрагменты фрэсак Спаса-Праабражэнскай царквы ў пара-
графі і на дадатковай старонцы. Якія ідэі ўвасобіў жывапісец у вобразах
манахаў?

Каложская царква. У XII—XIII стагоддзях на тэрыторыі Беларусі разам з
полацкай існавала *гродзенская архітэктурная школа*. З пяці старажытных хра-
маў Гродна гэтага перыяду да нашых дзён захаваўся адзін — *Барысаглебская,*
або Каложская, царква, узведзеная ў XII стагоддзі. Гэта крыжова-купальны храм
з трыма апсідамі. Майстры выкарыстоўвалі *раўнаслойную тэхніку муроўкі*.
Плінфа ў сценах перамяжоўваецца з апрацаванымі рознакаляровымі камянямі і
пліткай. Узоры, у якіх выразна распазнаецца матыў крыжа, расквечваюць храм,
пераліваючыся на сонцы.

У сцены Барысаглебскай царквы ўмураваныя шматлікія *збаны-галаснікі*.
Пэўны парадак размяшчэння гэтых прыстасаванняў для паляпшэння акустыкі
стварае дадатковы дэкаратыўны эфект. Рыльцы галаснікоў утвараюць арна-
ментальны ўзор на сценах унутры храма. Дзякуючы даследаванням навукоўцаў
мы можам уявіць пышнасьць незахаванага ўнутранага ўбрання храма. У ім былі
і роспісы, і каляровая падлога, упрыгожаная мудрагелістым узорам з фігурных
керамічных плітак.

Разгледзьце выявы помнікаў полацкай і гродзенскай архітэктурных школ,
прадстаўленыя ў параграфі і на кампакт-дыску. Якія іх істотныя адроз-
ненні вы можаце назваць?

Барысаглебская
царква ў Гродне,
Беларусь (XII ст.)

Архітэктура і манументальны жывапіс беларускіх зямель у Сярэднявеку арыентаваліся на візантыйскія традыцыі. Але творцы не толькі абаліраліся на найлепшыя дасягненні існуючых мастацкіх школ: яны працавалі і рэгіянальныя асаблівасці. Для полацкай архітэктурнай школы былі характэрны яснасць і вертыкальная скіраванасць архітэктурнай кампазіцыі. Для гродзенскай — асаблівая ўвага да дэкарацыі сценаў, арыгінальнае рашэнне інтэр'ера храмаў.

Пытанні і заданні

1. На месцы археалагічнага музея «Бярэсце» былі выяўлены знаходкі, што распавядаюць пра тое, якім быў беларускі сярэднявеквы горад і яго жыхары. Пазнаёмцеся з больш поўнай інфармацыяй пра музей на дадатковай старонцы. Якія яго экспанаты дапамаглі вам найбольш ярка ўявіць, як выглядалі і чым займаліся берасцейцы?

2. Фрэскі ў Спаса-Праабражэнскай царкве — унікальны прыклад сярэднявековага жывапісу Полацкага княства. Распісы здзіўляюць сваёй натхнёнасцю, прадуманасцю сюжэтаў і кампазіцый. Разгледзьце больш падрабязна фрагменты роспісу інтэр'ера храма ў інфармацыйных крыніцах і на дадатковай старонцы. Вобраз якога святога выклікаў у вас найбольш моцныя эмоцыі? Паспрабуйце растлумачыць, што вас асабліва ўразіла (позірк, выраз твару, спалучэнне колераў і інш.).

3. На карціне знакамітага беларускага мастака Віталія Цвірка мы бачым Каложскую царкву, якая знаходзіцца ў адзінстве з навакольным ландшафтам. Мастак адлюстравалі храм як вяртавога, які чуйна ахоўвае свае землі. На далёнім плане паказаны бераг Нёмана. Звярніце ўвагу на сувязь прыроднага каларыту з колерам сценаў царквы. Якая мэта была ў старажытных дойлідзтваў, што змясцілі храм на стромкім абрыве каля ракі? Як месцазнаходжанне храма ўплывае на яго мастацкі вобраз?

Творчая майстэрня

4. Уявіце, што вам даручылі падрыхтаваць перадачу на радыё для замежных турыстаў пра беларускі сярэднявеквы горад. Пра што вам хацелася б расказаць? Падрыхтуйце невялікі тэкст (3—5 хвілін). Падбярыце да яго музычны ўступ (1—2 хвіліны), які дапаможа стварыць атмосферу Сярэднявеку.

Віталь Цвірка. Каложка.
Архітэктурны помнік XII стагоддзя
(1969 г.)

§ 9. Майстэрства мастакоў і рамеснікаў беларускіх зямель

Для жыхароў старажытнабеларускіх зямель у XI—XIII стагоддзях мастацтва і мастацкія рамёствы адыгрывалі важную ролю. Упрыгажэнні і рэчы культавага прызначэння шырока выкарыстоўваліся і знаццю, і гараджанамі, і сельскімі жыхарамі.

Старажытныя рукапісныя кнігі. Старажытныя ўсходнеславянскія кнігі, гэтак жа як еўрапейскія і візантыйскія рукапісы, былі не толькі крыніцай інфармацыі, але і прадметам мастацтва. Іх дарылі, перадавалі ў спадчыну. Таму сёння складана вызначыць канкрэтнае месца паходжання той ці іншай кнігі. Назвы старажытных рукапісных кніг часта звязаны з месцам, дзе іх знайшлі.

Звычайна кнігі перапісваліся ў майстэрнях пры манастырах. Праца над рукапісам патрабавала шмат часу. Тэкст выконваўся на пергаменце пярком і чарніламі з раслінных адвараў.

Упрыгажэнні кніг — *мініяцюры, застаўкі і ініцыялы* — ствараліся тэмпернымі фарбамі з пігментаў прыроднага паходжання і яечнага жаўтка. Для старажытных усходнеславянскіх кніг характэрным з’яўляецца візантыйскі стыль афармлення. Яму ўласцівыя актыўнае выкарыстанне раслінных і геаметрычных арнаментаў, насычаны каларыт, асаблівая ўрачыстасць.

У XIX стагоддзі ў Тураве была адшукана кніга, якая лічыцца адной з самых ранніх сярод знойдзеных на тэрыторыі Беларусі. Тураўскае Евангелле, датаванае XI стагоддзем, упрыгожваюць буквіцы зялёнага, сіняга і чырвонага колераў. Дзякуючы яркай каляровай гаме і расліннаму арнаменту старажытныя рукапісы выглядаюць вельмі выразна.

Паступова кніжнае мастацтва ўскладнялася і ўдасканальвалася. Так, у Аршанскім Евангеллі, акрамя заставак і ініцыялаў, захаваліся дзве мініяцюры з *выявамі евангелістаў Лукі і Мацвеея*. Іх вобразы надзвычай жыццёвыя. Абодва

Старонкі Тураўскага Евангелля (XI ст.)

Евангеліст Лука. Мініяцюра Аршанскага Евангелля (XIII ст.)

евангелісты паказаны за працай: яны перапісваюць кнігі. Відаць, што гэта абстаноўка добра знаёмая мастаку. Мініяцюрыст паказвае герояў у складаных разваротах, абагульнена трактуе формы, смела выкарыстоўвае яркія колеры.

Параўнайце фрагмент кампазіцыі «Еўхарыстыя» Спаса-Праабражэнскай царквы Спаса-Еўфрасіннеўскага манастыра (с. 44) з выявай святога Лукі з Аршанскага Евангелля. Якія агульныя рысы ў гэтых творах вы знаходзіце?

Крыж Еўфрасінні Полацкай. Шырокае развіццё на беларускіх землях у XI—XIII стагоддзях атрымала ювелірнае мастацтва. У Полацку, Віцебску, Тураве, Ваўкавыску археолагі знайшлі рэшткі ювелірных майстэрняў.

Напрастольны крыж, створаны па заказе Еўфрасінні Полацкай у 1161 годзе для Спаса-Праабражэнскай царквы, — вядомы твор мастацтва старажытна-

Лазар Богша.
Крыж
Еўфрасінні
Полацкай
(1161 г.)

беларускага перыяду. Аўтар крыжа *ювелір Лазар Богша* — адзін з найлепшых майстроў эпохі. У гэтым творы ён спалучыў разнастайныя матэрыялы — дрэва, метал, каштоўныя камяні. Але самае цэннае — выявы біблейскіх персанажаў і святых, выкананыя ў тэхніцы перагародчатых эмалей*. Гарманічнае спалучэнне выяў і дэкаратыўнай аздобы стварыла адзіную кампазіцыю.

Гісторыя крыжа Еўфрасінні Полацкай багатая на трагічныя падзеі. Ён быў страчаны падчас Вялікай Айчыннай вайны, і сёння яго месцазнаходжанне невядомае. Цяпер у Спаса-Праабражэнскай царкве знаходзіцца крыж, адноўлены сучасным брэсцкім майстрам *Мікалаем Кузьмічом*.

Як вы думаеце, чаму крыж Еўфрасінні Полацкай і сёння лічыцца адной з самых важных духоўных святынь Беларусі?

Цікавы факт

Форма амаль 52-сантыметровага крыжа Еўфрасінні Полацкай сімвалізавала Сусвет, створаны Богам за шэсць дзён.

* Тэхніка перагародчатых эмалей выконваецца так: на тонкай металічнай пласціне-аснове гравіруецца контур будучай выявы. Па контуры напайваюцца металічныя палоскі-перагародкі. Яны ствараюць ячэйкі, якія запаўняюць эмаллю.

Іншыя вырабы майстроў-ювеліраў. Сярод твораў майстроў-ювеліраў шырокае распаўсюджанне атрымалі хрысціянскія сімвалы, упрыгажэнні касцюмаў, іншыя дарагія прадметы ўжытку. Так, падвескі-абярэгі і некаторыя культуравыя прадметы прызначаліся для абароны іх уладальнікаў. *Крыжы-энкалпіёны* — складні з дзвюма створкамі — таксама прадметы хрысціянскага культу. У іх можна было змяшчаць рэліквіі. Сапраўднасць важных дакументаў у Сярэднявекі пацвярджалі пячаткамі са свінцу, падвешанымі на шнурах. Мяккі метал дазваляў рабіць на пячатках адбіткі. Часцей за ўсё гэта была пагрудная выява святога заступніка, якая ўказвала на асобу ўладальніка пячаткі.

У Рагачоўскім раёне на раскопках Вішчынскага замка ў XX стагоддзі быў знойдзены скарб XII—XIII стагоддзяў. Ён складаўся са срэбных зліткаў і па-майстэрску выкананых упрыгажэнняў. Асаблівую цікавасць выклікаюць *колты* — полыя падвескі да жаночых галаўных убораў, у якія змяшчаліся ароматычныя рэчывы. Колты з Вішчынскага скарбу аздоблены парнымі выявамі птушак — матывам, характэрным для візантыйскай культуры.

Насілі сярэднявекавыя гараджанкі і шклянныя ўпрыгажэнні — каралі з рознакаляровых пацерак, шматлікія бранзалеты на запясцях або вышэй локця. Шкло, часта ў камбінацыі з паўкаштоўнымі камянямі, дазваляла майстрам выкарыстоўваць разнастайныя дэкаратыўныя рашэнні. Напрыклад, бранзалеты насычаных яркіх колераў выконваліся шляхам скручвання шклянных жгутоў.

Крыж-энкалпіён
(XII ст.)

Пячатка князя
мінскага Глеба
Усяславіча (XII ст.)

Колты з
Вішчынскага
скарбу (XII—
XIII стст.)

Чаму ў касцюме сярэднявековага жыхара такімі важнымі былі ювелірныя ўпрыгажэнні? Якія функцыі яны выконвалі?

Канстанцін і Алена.
Абразок з Полацка,
Беларусь (XII ст.)

Мікола і Стэфан.
Абразок з Мінска,
Беларусь

Двухбаковы абразок з выявамі Маці
Божай і святога Пятра з Мінска,
Беларусь (XIII ст.)

Божай і святога Пятра. Мясцовыя рамеснікі, узяўшы за ўзор візантыйскія прыклады, стваралі пазнавальныя вобразы, якія нагадвалі рысы жыхароў беларускіх зямель.

Уважліва разгледзьце абразок «Мікола і Стэфан». Якія адметныя партрэтныя характарыстыкі ў вобразах святых вы можаце адзначыць?

Вырабы гарадскіх рамеснікаў. Найцікавейшымі знаходкамі археолагаў на землях Беларусі з'яўляюцца *шахматныя фігуркі*. Гэта былі і шахматы геаметрычнай формы, зробленыя па ўсходнім узору, і арыгінальныя рэалістычныя выявы. Віртуозна выкананыя з косці і каменю, мініяцюрныя скульптуркі дакладна перадаюць характэрны для Сярэднявекі побыт. Так, *ладдзя «Насада»* XII стагоддзя з Гродна наглядна паказвае асаблівасці канструкцыі старажытнага

Мініяцюрныя абразкі. Да XII—XIII стагоддзяў свайго росквіту дасягнула разьба па косці і камені. Майстры-разьбяры стваралі невялікія абразкі, якія былі папулярныя сярод мясцовага насельніцтва. Такія абразкі знойдзены ў Полацку, Мінску, Ваўкавыску, Навагрудку, Віцебску. У Полацку адшуканы адзін з самых арыгінальных абразкоў XII стагоддзя — «*Канстанцін і Алена*». Адметнасць гэтага абразка заключаецца ў тым, што ў ім спалучаюцца вядомы візантыйскі сюжэт і асаблівая манера мясцовых майстроў.

У гэты перыяд на тэрыторыі Беларусі сфарміраваліся характэрныя рысы разьбы. Пры стварэнні мініяцюрных твораў майстры не драбнілі формы, а абагульнялі іх. Апрацоўваючы паверхню каменя, разьбяры ўмела перадавалі асаблівасці касцюма і прычосак персанажаў. Таксама абразкі мелі аблімоўку.

Устойлівыя традыцыі ярка праявіліся ў знаходках з Мінска — *абразку «Мікола і Стэфан»* і *двухбаковым абразку з выявамі Маці*

Ладдзя «Насада» з Гродна, Беларусь (XII ст.)

Пешка «Барабаншчык» з Ваўкавыска, Беларусь (XII ст.)

Скураны абутак з Полацка. Музей старажытнабеларускай культуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (XII ст.)

баявога судна, на борце якога можна нават разгледзець фігуркі воінаў. *Пешка «Барабаншчык»* гэтага ж стагоддзя, адшуканая ў Ваўкавыску, дае ўяўленне пра музычныя інструменты і касцюм таго часу.

Пра разнастайнасць заняткаў гарадскіх рамеснікаў сведчаць *вырабы са скуры*. Абутак, кашалькі, футаралы і элементы воінскага рыштунку ўпрыгожваліся рознымі спосабамі: вышыўкай, цісненнем, металічнымі накладкамі. Некаторыя ўзоры скураных вырабаў, якія захаваліся да нашага часу, сведчаць пра высокі мастацкі густ майстроў.

Як вы думаеце, якія вырабы сярэднявечных мастакоў і рамеснікаў карысталіся найбольшым попытам у гараджан?

Росквіт розных відаў мастацкага рамяства ў Сярэднявекюі быў невыпадковы. Майстэрства рамеснікаў забяспечвала развіццё горада. Ювеліры, разьбяры, ганчары ўзнялі сваю справу да ўзроўню высокага мастацтва. Створаныя іх рукамі кнігі, творы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва здзіўлялі сучаснікаў і захапляюць нас сёння.

Пытанні і заданні

1. Уважліва разгледзьце творы мастацтва, створаныя беларускімі майстрамі ў XI—XIII стагоддзях, на старонках параграфа і на кампакт-дыску. Падзяліцеся з аднакласнікамі сваімі ўражаннямі.

2. Керамічны посуд, выраблены беларускімі майстрамі, уражвае ўзроўнем выканання. Разгледзьце выяву посуду на дадатковай старонцы. Параўнайце сярэднявечны посуд з сучаснымі керамічнымі вырабамі. Якія адрозненні і падобныя рысы можна ўбачыць?

3. Пазнаёмцеся з гісторыяй крыжа Еўфрасінні Полацкай больш падрабязна. Раскажыце, выявы якіх святых на ім прадстаўлены, чыімі заступнікамі яны з'яўляюцца. Падумайце, чаму крыж Еўфрасінні Полацкай так шануецца беларускім народам.

4. Разгледзьце ўважліва беларускія абразкі XII стагоддзя. У якіх дэталях у полацкім абразку «Канстанцін і Алена» выявіўся ўплыў візантыйскіх мастацкіх традыцый, а ў якіх — назіранні беларускіх майстроў? Адказваючы на гэтае пытанне, звярніце ўвагу на элементы касцюма, аблічча святых і іх позы. Не забудзьце выкарыстаць інфармацыю пра жыццё святых Канстанціна і Алены.

Творчая майстэрня

5. У 2016 годзе ў Гродне на набярэжнай ракі Нёман была ўстаноўлена скульптура Уладзіміра Панцялеева. Яна адлюстроўвае сярэднявечную хуткаходную ладдзю для вядзення бою на рацэ — насаду. Месца для ўстаноўкі скульптуры было выбрана не выпадкова: Нёман спрадвеку звязваў гарады і краіны. І сёння набярэжная ў Гродне з'яўляецца прывабным месцам для турыстаў. Прыдумайце сваю гісторыю, у якой будзе паказана сувязь ладдзі, воінаў і Нёмана.

Уладзімір Панцялееў. Насада
(2016 г.)

§ 10. Беларускія замкі і храмы-крэпасці

Мастацкая культура на тэрыторыі Беларусі ў XIII—XVI стагоддзях фарміравалася ў межах Вялікага Княства Літоўскага, а затым — Рэчы Паспалітай. Кантакты з еўрапейскімі дзяржавамі садзейнічалі культурнаму абмену і пранікненню на беларускія землі новых тэндэнцый.

Абарончае дойлідства. Складаная палітычная сітуацыя і неабходнасць абароны ад знешняй пагрозы ў XIII—XVI стагоддзях прывялі да таго, што ў гэты перыяд на беларускіх землях сталі актыўна ўзводзіць абарончыя збудаванні. Драўляна-земляныя ўмацаванні паступова змяняліся мураванымі вежамі і замкамі.

Адным з распаўсюджаных тыпаў абарончых збудаванняў на тэрыторыі Беларусі былі *бергфрыды* — абарончыя вежы, якія стаялі асобна. Да нашага часу захавалася толькі адна такая вежа — у горадзе Камянец. З летапісных крыніц вядома, што яе да 1289 года для валынскага князя Уладзіміра Васількавіча ўзвёў *дойлід Алэкса*. Масіўная вежа цыліндрычнай формы мела пяць ярусаў агульнай вышынёй каля 30 метраў. Уваход у вежу знаходзіўся на ўзроўні

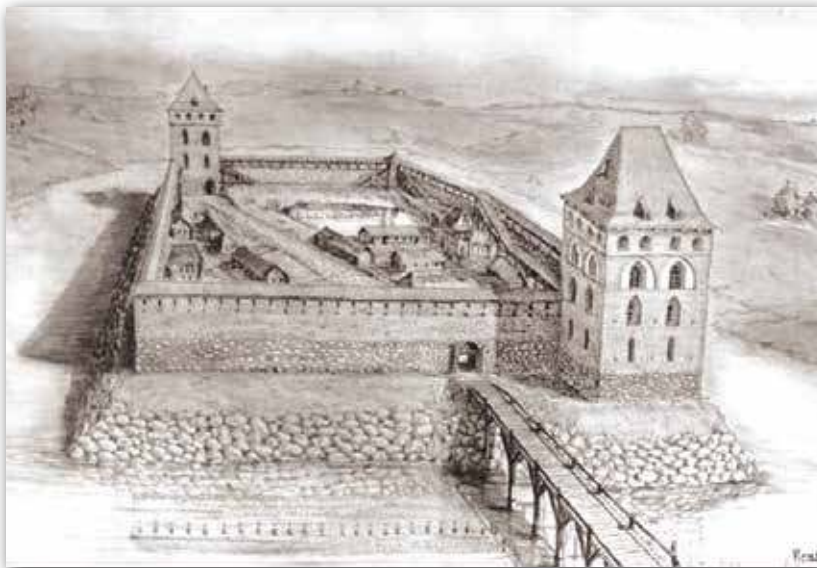
чацвёртага яруса, куды можна было падняцца толькі па прыстаўной лесвіцы. У выпадку аблогі, каб спыніць шлях ворагу, лесвіцу ўцягвалі ўнутр. Тоўстыя сцены былі прарэзаны байніцамі і ўпрыгожаны арачнымі нішамі.

У Камянецкай вежы спалучаюцца рысы раманскага і гатычнага стыляў. Разгледзьце архітэктурныя элементы вежы (с. 40). Якія з іх можна назваць праявамі раманскага стылю, а якія — гатычнага?

Замкі Гедыміна. На захадзе Вялікага Княства Літоўскага ў XIV—XV стагоддзях склаўся «пояс абароны» з замкаў з магутнымі сценамі і вежамі. Аднак гэтыя збудаванні не толькі абаранялі ад непрыяцеля. Яны былі непарыўна звязаны з багатай гісторыяй беларускіх зямель: у княжацкіх рэзідэнцыях падпісваліся важныя палітычныя пагадненні, прымаліся лёсавызначальныя рашэнні. А часам у іх разгортваліся і вельмі драматычныя падзеі.

Крэўскі замак, які захаваўся да нашага часу толькі ў руінах, — адзін з першых мураваных замкаў Вялікага Княства Літоўскага. Ён быў узведзены як рэзідэнцыя вялікага князя Гедыміна. Гэтае ўмацаванне адносіцца да тыпу *замкаў-кастэляў*, якія будаваліся на насыпаных пясчаных пагорках, у акружэнні балоцістых берагоў рэк і часта мелі форму чатырохвугольніка. Спачатку замак складаўся толькі з магутных сцен, якія завяршаліся баявой галерэяй. Вышыня сцен з валуноў і цэглы дасягала 13 метраў. На фасадах замка быў шырокі фрыз з цэглы — атынкаваны і пабелены. З часам замак дапоўнілі Княжацкай вежай-данжонам і чатырох'яруснай Малой вежай. Крэўскі замак меў асаблівае значэнне: магутная Княжацкая вежа выступала за сцены, што дазваляла весці абстрэл подступаў да замка.

Крэўскі замак.
Графічная
рэканструкцыя

Лідскі замак,
Беларусь (XIV ст.)

Пры будаўніцтве Лідскага замка Гедыміна выкарыстоўвалася тая ж тэхніка, што і пры ўзвядзенні Крэўскага замка. На першым этапе будаўніцтва Лідскі замак таксама складаўся толькі з масіўных сценаў з каменю і цэглы, якія ў падмурку былі шырынёй 2 метры. Вуглавыя вежы ў Лідскім замку з'явіліся не адразу. Канчатковае аблічча збудавання аформілася да XV стагоддзя. Байніцы ішлі па перыметры замка. Сцены на ўзроўні байніц завяршаліся баявой галерэяй. Фасады Лідскага замка дэкарыраваны поясам з так званых *несапраўдных арак* — элементаў, якія імітуюць аркі шляхам напуску камянёў.

Пазнаёмцеся з выявамі Крэўскага і Лідскага замкаў у параграфе і на кампакт-дыску. Якія архітэктурныя прыёмы можна назваць характэрнымі для замкаў-кастэляў, пабудаваных на тэрыторыі Беларусі?

Навагрудскі замак. Яшчэ адным распаўсюджаным тыпам абарончага дойлідства на землях Беларусі былі замкі на ўзвышшах — месцах старажытных дзяцінцаў. Яскравым прыкладам такога збудавання з'яўляецца мураваны замак у *Навагрудку*.

Велікакняжацкая рэзідэнцыя будавалася з XIV стагоддзя на працягу трох вякоў. Спачатку на месцы раней разбуранай мураванай вежы вырасла вежа Шчытоўка. Затым былі ўзведзены яшчэ шэсць веж і сцены, якія іх злучалі. Умацаванні дапаўняліся валам і ровам. На жаль, да цяперашняга часу замак захаваны толькі фрагментарна. Але, па звестках археолагаў, на шырокай тэрыторыі замка знаходзіліся пабудовы, сярод якіх былі храм і велікакняжацкі палац.

Алег Мініч.
Навагрудскі замак.
Камп'ютарная
рэканструкцыя
(XX ст.)

Дзякуючы сучасным панарамным фотаздымкам і рэканструкцыям мы можам уявіць грандыёзнае непрыступнае збудаванне. Падмуркі сцен і веж былі складзены з каменю, вышэй ішла цагляная муроўка. Вежы, што ўзводзілі ў розныя часы, размяшчаліся несіметрычна і мелі розныя формы. Аднак у цэлым замак з'яўляўся арганічным архітэктурным ансамблем. Пяць веж мелі форму прызмы. Дзве, пабудаваныя пазней, атрымалі форму «васьмярык на чацверыку» — васьмігранны аб'ём на кубе. У ніжняй частцы вежавых сцен былі прарэзаны байніцы для гармат, у верхняй — байніцы стральчатой формы. Маляўнічы від замку надаваў традыцыйны для беларускіх зямель дэкор — выбеленыя нішы.

Разгледзьце выявы Навагрудскага замка на старонках параграфа і на дадатковай старонцы. Успомніце з урокаў гісторыі, якія важныя гістарычныя падзеі звязаны з замкам. Якое адлюстраванне яны атрымалі ў архітэктурны гэтага збудавання?

Культывае дойдства. У XV—XVI стагоддзях будаваліся хрысціянскія храмы, якія мелі масіўныя сцены, вуглавяы і ўваходныя вежы, вузкія вокны-байніцы, іншымі словамі элементы, якія сведчаць пра абарончы характар збудаванняў. У гэты час узводзіліся і крыжова-купальныя храмы, і базілікальныя. А некаторыя пабудовы сумяшчаюць у сваёй структуры абодва тыпы.

У касцёлах і цэрквах гэтага перыяду ясна прасочваюцца рысы еўрапейскага гатычнага стылю. Узводзіліся яны, як правіла, з цэглы. Вертыкальную скіраванасць архітэктурных кампазіцый узмацнялі высокія «шчыпцы» дахаў. На трохвугольных франтонах кампанаваліся разнастайныя нішы. Позняя беларуская готыцы ўласцівы лаканічнасць і стрыманасць. Вядучым сродкам выразнасці была менавіта форма збудавання, а не дэкаратыўныя дэталі.

Троіцкі касцёл у в. Ішкалдзь, Беларусь

Троіцкі касцёл у вёсцы Ішкалдзь пабудаваны ў другой палове XV стагоддзя. Гэты касцёл з'яўляецца самым старым з захаваных і неперабудаваных храмаў такога тыпу. Ён складаецца з асноўнага аб'ёму, падзеленага на тры нефы, і вялікай, на ўсю шырыню корпуса, гранёнай апсіды. Атынкавалі фасады храма ў пазнейшыя часы. Чырвоныя цагляныя сцены касцёла раней былі ўпрыгожаны характэрным для беларускіх зямель спосабам: бяліліся толькі дэкаратыўныя дэталі архітэктуры. Галоўным упрыгажэннем унутранага прастору Ішкалдскага касцёла служаць крыжовыя гатычныя скляпенні. Іх малюнак стварае адчуванне ўзнёсласці і лёгкасці.

Разгледзьце ў параграфі і на кампакт-дыску выявы Троіцкага касцёла ў вёсцы Ішкалдзь і касцёла Святога Казіміра ў аграгарадку Уселюб. Абодва храмы невыпадкова кампактныя і маюць невялікія памеры. Як вы думаеце, чаму?

«Праваслаўная готыка». На мяжы XV—XVI стагоддзяў на беларускіх землях гатычны стыль сталі выкарыстоўваць у праваслаўным дойлідстве. Гэтая ўнікальная з'ява нават атрымала назву *«праваслаўная готыка»*.

Царква Святога Міхаіла ў вёсцы Сынковічы не істотна змяніла сваё аблічча з часоў будаўніцтва. Дакладная дата ўзвядзення храма невядомая. Аднак характэрныя архітэктурныя асаблівасці — гатычныя канструкцыі, зорчатыя скляпенні, стральчатыя вокны — дазваляюць аднесці яго да пачатку XVI стагоддзя. Гэты невялікі храм — базіліка з трыма нефамі — складзены з чырвонай цэгля. Па вуглах царквы размешчаны чатыры вежы розных форм. У заходняй частцы храма вежы гранёныя, ва ўсходняй — круглыя і маюць больш цяжкія, прысадзістыя прапорцыі.

Царква Святога Міхаіла
ў в. Сынковічы, Беларусь

Царква Раства Багародзіцы
ў в. Мураванка, Беларусь

Цікавай асаблівасцю храма з'яўляецца хвалісты конусападобны дах, які пакрывае не кожную апсідку асобна, а ўсе разам. Тры сцяны, размешчаныя па перыметры, прарэзаны круглымі байніцамі. Уверсе сцен размяшчаюцца навясныя байніцы. Гэтыя элементы, прызначаныя для вядзення бою, адыгрываюць і дэкаратыўную ролю — ствараюць рытмічны малюнак фасадаў.

Царква Раства Багародзіцы ў вёсцы Мураванка была пабудавана ў першай палове XVI стагоддзя. Пасля шматлікіх перабудоў аблічча храма дайшло да нас змененым. Унутраная прастора храма падзелена на тры нефы. Да асноўнага аб'ёму царквы прымыкала адна апсідка, якая мела выразны малюнак нервюрных перакрыццяў. Як і ў Сынковіцкай царкве, у кампазіцыі храма прысутнічаюць чатыры вежы па вуглах. Высока размешчаныя аконныя праёмы адпавядалі абарончаму характару збудавання і адначасова стваралі дастатковае асвятленне памяшкання. Прастора храма прызначалася і для правядзення богаслужэнняў, і, пры неабходнасці, для абароны.

Разгледзьце ў інфармацыйных крыніцах і на кампакт-дыску інтэр'еры храмаў у вёсках Сынковічы і Мураванка. Знайдзіце ў іх архітэктурныя элементы, апісаныя ў параграфі.

Беларускае абарончае дойлідства XIII—XVI стагоддзяў вызначалася інтэнсіўным засваеннем прыёмаў заходнееўрапейскай архітэктуры, асэнсаваннем архітэктурных стыляў, якія панавалі ў суседніх краінах, і захаваннем ужо існуючых традыцый. Успрымаючы найлепшыя праявы сусветнага мастацтва, архітэктура Беларусі выпрацавала свой самабытны стыль.

Пытанні і заданні

1. Удакладніце ў інфармацыйных крыніцах, якія дадатковыя меры па перапланіроўцы ландшафту былі прыняты, каб умацніць абараназдольнасць Лідскага замка. Якая роля пры гэтым адводзілася вадзе?

2. Пасля сучаснай рэканструкцыі Лідскага замка і частковага аднаўлення воднай сістэмы збудаванні набылі асаблівы маляўнічы выгляд. Разгледзьце фотаздымкі Лідскага замка з розных ракурсаў у інфармацыйных крыніцах і на кампакт-дыску. Які бок замка найбольш вас уражвае?

3. Падрыхтуйце вуснае паведамленне пра адну з веж Навагрудскага замка. Даведайцеся пра функцыянальнае прызначэнне выбранай вамі вежы, пра асаблівасці яе знешняга выгляду.

4. Назавіце асноўныя прыёмы беларускага храмавага дойлідства, якія сведчаць пра абарончую функцыю збудаванняў. У гэтым вам дапаможа запаўненне табліцы, у якой неабходна ахарактарызаваць асноўныя элементы храма.

Асноўныя элементы храма	Характарыстыка асноўных элементаў храма
Сцены	
Вокны	
Вежы	
Аб'ём і планіроўка	

Творчая майстэрня

5. Выраз «Белая вежа» ў нашай краіне вельмі распаўсюджаны. Даведайцеся ў інфармацыйных крыніцах, чаму Камянецкую вежу называюць «Белай вежай». Падрыхтуйце ілюстраванае апавяданне з прыкладамі сучасных архітэктурных аб'ектаў, устаноў, дызайнерскай прадукцыі, дзе выкарыстоўваецца гэтая назва.

§ 11. Візантыйскія і заходнееўрапейскія традыцыі ў мастацтве беларускіх зямель

У мастацтве беларускіх зямель у XIV—XVI стагоддзях адбываліся істотныя змены. Візантыйскія традыцыі існавалі поруч з еўрапейскімі тэндэнцыямі, што ўсё больш умацняліся, і арыгінальнымі рысамі, якія фарміраваліся на аснове мясцовай культуры.

Беларускі ікананіс. Пра цесныя сувязі мастацтва беларускіх зямель з візантыйскімі традыцыямі сведчыць абраз *Маці Божай «Замілаванне»*. Лічаць, што яго ў XV стагоддзі стварыў грэка-візантыйскі мастак *Нікас Ламбўдзіс*. Доўгі час абраз знаходзіўся ў Мікалаеўскай царкве горада Маларыты. Мастак паказаў маці, якая прыціскае да сябе дзіця, на залатым фоне. Вобраз напоўнены

ўсёабдымнай любоўю і пяшчотай. Вытанчаныя рысы і грацыёзная пастава робяць вобраз Маці Божай адухоўленым. Для стварэння абраза выкарыстоўваліся пігменты з расцёртых каштоўных камянёў, якія надаюць выяве асаблівае свячэнне.

Абраз «Успенне Маці Божай» называюць «Блакітнае Успенне». Гэта звязана з колеравай гамай палатна: ікона быццам залітая яркім святлом; большую частку кампазіцыі займае міндалепадобная блакітная *мандорла* — адмысловая форма німба. Насычаныя колеры ўзаемадзейнічаюць, ствараючы эфект напружанасці ў журботны час. Шматлікія персанажы выразныя і эмацыянальныя. Кожны іх жэст падпарадкоўваецца агульнаму рытму выявы. Да пачатку XX стагоддзя абраз, напісаны, хутчэй за ўсё, грэчаскім мастаком, знаходзіўся на тэрыторыі Беларусі, а сёння з'яўляецца адным з каштоўных экспанатаў Траццякоўскай галерэі ў Маскве.

З часам стыль беларускага ікананісцы набываў усё больш самабытныя рысы. Яго адрознівалі багацце арнаментальнай аздобы, яркі каларыт. Дакладная святлоценная мадэліроўка твараў і рук персанажаў спалучалася з умоўнай, плоскаснай выявай іх вопраткі. Пісалі абразы ў XVI стагоддзі на дошках, пакрытых тоўстым слоём *ляўкаса* — мелавога грунту. Фон упрыгожваўся рэльефнымі разьбянымі ўзорамі, якія пакрываліся золатам, срэбрам ці вохрай.

Некаторыя персанажы надзяляліся індывідуальнымі рысамі, як, напрыклад, у *абразе «Святая Параскева»*, што быў знойдзены ў пачатку XX стагоддзя ў Слуцкім раёне, а сёння захоўваецца ў Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь у Мінску. У творы выкарыстана аб'ёмнае мадэляванне твару. Мастак надаў ліку святой некаторую непасрэднасць і характэрную дэкаратыўнасць, якая праявілася ў буйным разьбяным арнаменце і яркім каларыце.

Маці Божая
«Замілаванне». Абраз
(XV ст.)

Успенне Маці Божай.
Абраз (XV ст.)

Святая Параскева.
Абраз (XVI ст.)

Параўнайце абраз Маці Божай «Замілаванне» з Маларыты і абраз «Маці Божая Адзігітрыя Іерусалімская» з Пінска, прадстаўленыя ў параграфу і на кампакт-дыску. Якія адрозненні можна заўважыць у творах грэчаскага і мясцовых майстроў?

Кніжная мініяцюра. У кніжнай мініяцюры XIV стагоддзя панавалі «звярыны стыль». Для яго характэрныя камбінацыі мудрагелістых выяў фантастычных жывёл і людзей. Часам у дэкары ініцыялаў выкарыстоўваліся нават жанравыя сцэнкі. Напрыклад, на старонках Мсціжскага Евангелля, якое, магчыма, было створана ў Мінску, а затым захоўвалася ў царкве вёскі Мсціж, мы бачым забаўныя выявы людзей, занятых паўсядзённымі клопатамі: адзін з іх працуе рыдлёўкай, побач з другім гусак.

Ініцыялы
Мсціжскага
Евангелля (XIV ст.)

Шырокім колам тэм і арыгінальнай трактоўкай вылучаецца *Лаўрышаўскае Евангелле*. У ім праяўляецца цікавасць мастакоў да выразных сродкаў жывапісу і імкненне да рэалістычнай перадачы вобразаў. Акрамя выяў евангелістаў у рукапісы ёсць мініяцюры з лікамі святога Іова і архангела Міхаіла. Жыццёвай пераканаўчасці вобразаў мініяцюрыст дасягае за кошт свабоднай кампазіцыі фігур і выразных жэстаў персанажаў.

Адзін з самых яркіх помнікаў рукапіснай кнігі XV стагоддзя — *Радзівілаўскі (або Кёнігсбергскі) летапіс*. Ён доўгі час

Архангел Міхаіл. Мініяцюра
Лаўрышаўскага Евангелля (XIV ст.)

Мініяцюры Радзівілаўскага
летапісу (XV ст.)

захоўваюся ў бібліятэцы князёў Радзівілаў у Нясвіжы, а затым — у горадзе Кёнігсбергу. Кніга змяшчае летапісны звод «Аповесць мінулых гадоў», дапоўнены запісамі да 1206 года. У шматлікіх мініяцюрах нібы ажывае старажытная гісторыя: на іх паказаны важныя гістарычныя падзеі, асаблівасці побыту і свят.

Разгледзьце сярэдневяковыя мініяцюры. Чым, на ваш погляд, адрозніваюцца выявы персанажаў майстроў XIV стагоддзя (Мсціжскае і Лаўрышаўскае Евангеллі) і XV стагоддзя (Радзівілаўскі летапіс)?

Сярэдневяковыя традыцыі ў скульптуры. Старажытныя традыцыі працягвалі развівацца ў мастацтве дробнай пластыкі, напрыклад пры вырабе мініяцюрных абразкоў.

У абразках, створаных *свяшчэннікам Ананіям*, ва ўстойлівай мастацкай традыцыі яркава праяўляецца аўтарскі пачатак. Мяркуюць, што абразкі Ананіі былі часткамі драўлянага складня, заказанага на мяжы XV—XVI стагоддзяў для пінскага князя Фёдара Яраславіча. Мініяцюрныя памеры абразкоў (6,6 см × 5,1 см × 0,4 см) не перашкодзілі майстру ўвасобіць складаныя ідэі. Так, абразок «*Святы*» прадстаўляе найважнейшыя праваслаўныя святы, звязаныя з падзеямі жыцця Хрыста і Багародзіцы.

Ананія. Святы. Абразок (1499—1522 гг.)

Статычным і стрыманым паўстае *вобраз святога Грыгорыя Багаслова* ў скульптуры з Полацка. У творы надзвычай рэалістычна адлюстраваны індывідуальныя рысы персанажа.

Грыгорый Багаслоў, які сядзіць у крэсле гатычнага стылю, паказаны чалавекам мудрым і глыбокім. Спакойная пастава спалучаецца з яго эмацыянальным станам, перададзеным у міміцы. Прадвесцем новага светапогляду, для якога характэрная ўвага да ўнутранага свету чалавека, можна лічыць напружаную думку, што адлюстроўваецца ў абліччы святога.

Параўнайце абразок і скульптурную кампазіцыю. У чым вы бачыце іх адрозненне?

Святы Грыгорый Багаслоў.
Скульптурная кампазіцыя з Полацка, Беларусь
(пачатак XVI ст.)

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. З XV стагоддзя на беларускіх землях узніклі першыя аб'яднанні рамеснікаў. Гарады сталі цэнтрамі рамеснай вытворчасці. Гэта паўплывала на ўзровень рамеснага майстэрства, тэхналогіі стварэння вырабаў і, адпаведна, на іх якасць.

Пацір з
Петрапаўлаўскай
царквы г. п. Ружаны,
Беларусь (пачатак
XVI ст.)

Пояс (канец XIV — XV ст.)

Абклад
Лаўрышаўскага
Евангелля
(XVI ст.)

Сапраўдным творам ювелірнага мастацтва былі паясы, якія займалі ў касцюме рыцараў важнае месца. Пояс сімвалізаваў рыцарскі гонар, і ў баявых умовах менавіта да яго падвешвалі меч. Паясы або былі скуранымі, упрыгожанымі накладкамі з каштоўных металаў, або складаліся з металічных звёнаў. Адзін з такіх паясоў быў знойдзены каля вёскі Літва Маладзечанскага раёна. Спражка і наканечнік пояса выкананы ў гатычным стылі, а астатнія дэталі маюць усходнія матывы. Стыль выканання сведчыць пра тое, што пояс быў створаны немясцовымі майстрамі і ў якасці падарунка ці трафея мог трапіць да высокапастаўленай асобы.

Найлепшыя вырабы ствараліся для культавых патрэб. Вытанчаныя строгія формы ўласцівы *паціру* з *Петрапаўлаўскай царквы* гарадскога пасёлка Ружаны. Ніжняя частка паціра ў выглядзе шасці пялёсткаў пераходзіць у выцягнутую тонкую ножку, якая падтрымлівае конусападобную чашу ў ажурным «кошыку». Такія формы нагадваюць вытанчаныя архітэктурныя элементы гатычных храмаў.

Багатае аздабленне мелі абклады кніг, аформленыя чаканкай. Асаблівай увагі заслугоўвае *пераплёт Лаўрышаўскага Евангелля*, створаны пазней за саму кнігу. На срэбным абкладзе, дэкарыраваным каштоўнымі камянямі, створаны вобраз заступніка воінаў святога Дзмітрыя Салунскага.

Пра якія віды мастацкай апрацоўкі металу, што выкарыстоўваліся беларускімі майстрамі XIV—XVI стагоддзяў, вы даведаліся?

Культура сярэднявечавага перыяду на землях Беларусі прайшла складаны шлях ад засваення традыцый візантыйскага мастацтва да творчага пераасэнсавання заходнееўрапейскіх стыляў. Мясцовыя майстры і мастакі шукалі сваю мастацкую манеру, успрымаючы ўсё найлепшае ад усходняга і заходняга свету, узбагачаючы прыўнесеныя традыцыі і ствараючы сапраўды самабытныя творы.

Пытанні і заданні

1. Разгледзьце творы мастацтва, прадстаўленыя ў параграфу. Ахарактарызуйце адзін з іх, звяртаючы ўвагу на еўрапейскія і візантыйскія запазычанні, а таксама на асаблівасці каларыту беларускага мастацтва.

2. Познаёмцеся з мініяцюрамі Радзівілаўскага летапісу на дадатковай старонцы. Навукоўцы адзначаюць, што персанажы мініячюр больш адпавядаюць часу стварэння твораў, а не таму перыяду Старажытнай Русі, які апісваецца ў летапісе. Напрыклад, элементы касцюма, дэталі побыту на мініяцюрах характэрныя для XV стагоддзя. У якіх мініяцюрах сярэднявечавай Еўропы вы ўжо сустракаліся з падобнай з'явай?

3. Познаёмцеся з прыкладамі ікананісу ў параграфу і на кампакт-дыску. Які тып арнаменту характэрны для ікон — геаметрычны або раслінны? Як вы думаеце, чаму?

Творчая майстэрня

4. Бітва на Нямізе — найважнейшая падзея ў беларускай гісторыі. Яна стала сюжэтам для работ многіх беларускіх мастакоў. Разгледзьце мініяцюру «Бітва на Нямізе» з Радзівілаўскага летапісу на кампакт-дыску і карціну «Бітва на Нямізе» Міхаіла Басалыгі ў інфармацыйных крыніцах. Звярніце ўвагу на асаблівасці сюжэта і кампазіцыі. Дакажыце, што сучасны мастак быў натхнёны ілюстрацыяй з летапісу на гэтую тэму.

Мастацкая культура эпохі Адраджэння

Чалавек народжаны для таго, каб зведаць
законы Сусвету, навучыцца любіць яго
прыгажосць, дзівіцца яго велічы...

Джавані Піка дэла Мірандала

Партрэт Францыска
Скарыны. Біблія (1519 г.)

§ 12. Эпоха Адраджэння: імкненне да святла і гармоніі

Эпоха Адраджэння, або *Рэнесанс*, — адна з самых яркавых у гісторыі мастацтва. У светапоглядзе людзей адбыліся значныя змены. Гэта выявілася ва ўсіх сферах грамадскага жыцця — рэлігіі, навуцы, мастацкай культуры.

Што такое Адраджэнне? Тэрмін «Адраджэнне» ўпершыню з'явіўся ў сярэдзіне XVI стагоддзя дзякуючы вядомаму гісторыку мастацтва *Джорджа Вазары*. У гэтую эпоху «адраджалася» мастацкая культура Антычнасці. Творцаў Антычнасці лічылі настаўнікамі, а ўзорам для пераймання стаў прыродны свет. Натхнёныя творамі майстроў Старажытнай Грэцыі і Старажытнага Рыма,

Эпоха Адраджэння
вядзе сваё летазлічэнне
з канца XIII да канца
XVI стагоддзя.

мастакі эпохі Адраджэння імкнуліся вылучыць, усвядоміць і ўзнавіць у вобразах тую гармонію, якая была ўласціва антычнаму свету. Бо гармонія ў мастацтве атаясамлівалася з паняццем прыгажосці.

Калыскай мастацтва Рэнесансу стала Італія. Менавіта тут рост гарадоў, развіццё рамёстваў і гандлю, заснаванне мануфактур стварылі перадумовы для ўвасаблення і ўдасканалення новых мастацкіх задум. Культурнымі цэнтрамі італьянскага Рэнесансу сталі гарады Фларэнцыя, Мілан, Рым, Падуя, Піза, Венэцыя. У ася-

роддзі гарадской інтэлігенцыі нараджаліся і атрымлівалі асэнсаванне новых рэнесансных ідэі. Пазней, на працягу XV—XVI стагоддзяў, ідэі Адраджэння ахапілі большасць еўрапейскіх краін.

Джорджа Вазары. Святы Лука піша партрэт Багародзіцы (фрагмент) (1565 г.)

Успомніце з урокаў мастацтва і гісторыі асаблівасці антычнай культуры. Назавіце творы мастацтва антычнага свету, якія найбольш вас уразілі.

Эпоха Адраджэння — эпоха гуманізму. Эпоха Адраджэння прыйшла на змену Сярэднявеччю. У Сярэднія вякі культуру і побыт народаў Еўропы вызначалі царкоўныя догматы, чалавека прызнавалі слабым і схільным да памылковых поглядаў, а яго цела — «турмой для душы». У эпоху Адраджэння стаўленне да чалавека кардынальна змянілася. У грамадстве ўзрасла ўвага да яго пачуццяў, думак, аблічча. Чалавека сталі лічыць найпрыгажэйшым тварэннем, упэўненым ва ўласнай велічы і годнасці, а яго цела — ідэальным творам прыроды.

Новае разуменне каштоўнасці чалавечай асобы адзначыла пераварот у мастацкай свядомасці і азнаменавала нараджэнне светапогляду эпохі Адраджэння — *гуманізму*. Ідэалы гуманізму знайшлі адлюстраванне ў мастацкай культуры. Ва ўсіх відах мастацтва заўважаюцца глыбокія змены. У архітэктуры з'яўляюцца новыя тыпы будынкаў. У выяўленчым мастацтве распаўсюджванне атрымлівае партрэт. Па-новаму — больш рэалістычна і пераканаўча — прадстаўлены сюжэты і вобразы Святога Пісання. Так, паступова мастацтва набывае свецкія рысы. Аднак галоўнай тэмай у творах Рэнесансу становіцца чалавек, яго ўнутраны свет.

Гуманізм — светапогляд, які найвышэйшай каштоўнасцю прызнае чалавека.

	Сярэдневякоўе	Адраджэнне
Стаўленне да чалавека	Перавага духоўных каштоўнасцей і пачуццяў над розумам	Гарманічнае спалучэнне духоўнага і фізічнага
	Падпарадкаванне розуму аўтарытэту веры	Панаванне розуму ва ўсіх сферах дзейнасці — навукі, культуры, адукацыі
	Пакорлівае выкананне прызначанага вышэйшымі сіламі	Свабодны выбар уласнага лёсу, імкненне да актыўнай дзейнасці
	Зямное жыццё чалавека не мае каштоўнасці	Магчымасць удасканалвацца з дапамогай ведаў і творчасці
Стаўленне да прыроды	Прырода не з'яўляецца чымсьці цудоўным, прырода — велізарнае сховішча сімвалаў	Прырода заўсёды цудоўная, з дасканалымі формамі і прапорцыямі
	Цікавасць да незвычайных прыродных з'яў — зацьмення, шаравой маланкі	Захапленне заканамернымі прыроднымі з'явамі, зменай пор года, месяцам, сонцам

Пазнаёмцеся з табліцай. Звярніце ўвагу на стаўленне да чалавека ў розныя эпохі. Назавіце агульныя рысы і адрозненні. Пацвердзіце адказ мастацкімі прыкладамі.

Гармонія ў музычным мастацтве. Музыка ў эпоху Адраджэння атрымала новае жыццё. У музычных творах, як і ў выяўленчым мастацтве, на першае месца выступіла гармонія. Імкненне кампазітараў да дасканаласці прывяло да распаўсюджання *поліфаніі*. Усе галасы ў поліфанічнай перадачы развіваліся раўнапраўна, гарманічна, па строгіх правілах. Гэта выклікала ў аматараў музыкага мастацтва глыбокі эмацыянальны водгук.

Царкоўная музыка ў эпоху Рэнэсансу губляла свае пазіцыі, уступаючы месца свецкай музыцы,

Цікавы факт

Першыя друкаваныя нотныя зборнікі музычных твораў з'явіліся ў эпоху Адраджэння.

перш за ўсё інструментальнай. Гэта павялічыла цікавасць да навучання ігры на музычных інструментах і сфарміравала традыцыю музіцыравання. У дамах знаці, а пазней і сярэдняга класа, папулярнасць атрымалі інструменты віела, лютня, арган.

Улюбёным жанрам у свецкай вакальнай музыцы стаў *мадрыгаль*. Спевы лірычных тэкстаў у суправаджэнні інструментальнай музыкі хутка распаўсюджваліся па еўрапейскіх краінах. Асабліва папулярнымі былі мадрыгалы нідэрландскага кампазітара *Арланда дзі Ласа*. Галоўнымі тэмамі яго музычных твораў з'яўляліся любоўная лірыка, роздум пра жыццё, радасць быцця.

Блізкі да мадрыгала жанр *шансона* — поліфанічнай песні свецкага зместу. Яго стваральнікам лічаць французскага кампазітара *Клемана Жанекэна*. «Жаночая балбатня», «Спевы птушак», «Паляванне» — назвы песень, якія паказваюць на рысы шансона. Перад слухачом узнікаюць рэалістычныя вобразы герояў бытавых сцэнак і прыроды дзякуючы яркаму гукапераймальнаму прыёму — імітацыі галасоў птушак, шуму лесу, гукаў палявання.

Царкоўная музыка эпохі Адраджэння таксама зведала змены. Свой самы знакаміты твор «*Меса папы Марчэла*» італьянскі кампазітар *Джавані Палестрына* стварыў на аснове аднагалоснага грыгарыянскага харала, уплеценага ў поліфанію. Музыцы Палестрыны ўласцівыя прастата і шчырасць. Яго музычныя інтанацыі здзіўляюць сваёй сузіральнасцю і засяроджанасцю. Меладычныя лініі мяккія і вытанчаныя. Раўнамерна чаргуюцца ўздымы і спады, ствараючы ў слухачоў уражанне гармоніі ў адпаведнасці з ідэаламі Рэнесансу.

Дзякуючы імкненню кампазітараў вярнуць традыцыі антычнага тэатра ў канцы XVI стагоддзя паступова пачаў зараджацца новы музычны жанр — *опера*. Вядома, гэта была зусім не тая опера, з якой знаёмы сучасны глядач. «*Драма на музыцы*» — так быў названы новы жанр. Гэтая складаная назва тлумачылася проста. У ходзе паказу першай дайшоўшай да нас *драмы «Эўрыдыка»* італьянскага кампазітара *Якопа Пэры* ўвесь час гучала музыка, а артысты на сцэне выконвалі свае маналогі ў асаблівай манеры. Гэтыя моўныя спевы ў суправаджэнні музычнага акампанементу атрымалі назву *рэчытатыў*. Так, музыка паступова вылучалася як адзін з галоўных сродкаў выразнасці, пашыраючы межы музычнай і тэатральнай творчасці.

Ларэнца Коста. Канцэрт (1495 г.)

Праслухайце ў інфармацыйных крыніцах мадрыгал «Рэха» Арланда дзі Ласа, а на кампакт-дыску — творы «Прывітанне, маё сэрца» таго ж аўтара і «Гэты месяц май» Клемана Жанекена. Як вы думаеце, чаму гэтыя кампазіцыі папулярныя і сёння?

Камедыя дэль артэ. У Італіі ў эпоху Адраджэння з’явілася новая форма вулічных прадстаўленняў — *камедыя дэль артэ*, або камедыя масак. Любы сюжэт акцёры разыгрывалі, імправізуючы ў працэсе спектакля. Вобразы, характары, абставіны нараджаліся выключна дзякуючы акцёрскай фантазіі. Так, на тэатральных падмостках у адзінае дзейства злучыліся слова, музыка, пантаміма і танец.

Марка Маркола.
Паказ камедыі дэль артэ на Арэне дзі Верона (фрагмент) (1772 г.)

Усе героі камедыі дэль артэ, акрамя закаханых, насілі маскі. Прычым кожны герой спектакля іграў ролю сваёй «маскі» — тыповага прадстаўніка пэўнага сацыяльнага слою Італіі са сваім абліччам і рысамі характару. Для стварэння

сцэнічнага вобраза персанажа-маскі, або *амплуа*, выкарыстоўваліся нязменныя жэсты, эфектныя выразы і адпаведныя інтанацыі, якія ярка характарызавалі канкрэтнага героя. Па гэтых прыкметах яго адразу пазнавалі глядачы.

Цікавы факт

У камедыі дэль артэ акцёр іграў аднаго і таго ж персанажа ўсё жыццё.

Гаспадар загадвае Арлекіну падаць яму вопратку. Арлекін прыносіць капялюш. «А плашч?» Арлекін выносіць капялюш і прыносіць плашч. «А капялюш?» Ігра паўтараецца, пакуль нарастае смех глядачоў.

Эпізод з камедыі дэль артэ

Панталоне	Капітан	Арлекін
 <p>Венецыянскі багаты купец, скупы і неразумны стары. Насіў чырвоныя нагавіцы і куртку, доўгую чорную накідку.</p>	 <p>Баязлівы ваяка, які выхваляецца выдуманымі подзвігамі і жадае здавацца прыгажуню. Насіў вычварны паўваенны касцюм, капялюш з яркімі пёрамі, велізарных памераў шпагу, якая звычайна не даставалася з ножан.</p>	 <p>Малапісьменны селянін, адданы гаспадару. Наіўны слуга, абжора, акрабат-віртуоз, які ўмее выблытацца з непрыемнасцей. Апранаўся ў касцюм з пярэстымі латкамі, меў драўляную шпагу.</p>

Недарэчныя выхадкі, глупства і фанабэрыстасць сатырычных масак Панталоне, Капітана, Доктара высмейваліся спрытнымі слугамі Арлекінам, Брыгэлай, Каламбінай. Яны дапамагалі наладзіць шчасце закаханых, якім перашкаджалі старыя бацькі. Публіка шчыра смяялася над выбрыкамі, вясёлымі бойкамі, дасціпнымі рэплікамі і жартамі герояў камедыі масак, захаплялася акрабатычнымі трукамі, пантамімай і музычнымі нумарамі.

«Арлекін — слуга двух гаспадароў». Сцэна са спектакля міланскага тэатра «Пікала», Італія

Цікавасць да камедыі дэль артэ захоўваецца на працягу многіх часоў. Напрыклад, у XX стагоддзі ў Мілане рэжысёр *Джорджа Стрэлера* выкарыстаў унікальную тэхніку камедыі масак для пастаноўкі самага знакамітага італьянскага спектакля-легенды «*Арлекін — слуга двух гаспадароў*» паводле п'есы Карла Гальдоні. У ім пануе атмасфера бесклапотнай весялосці, свабоды і раскаванасці, якія былі галоўнымі рысамі камедыі масак.

Назавіце сучасныя мастацкія творы, напрыклад апавяданні, анімацыйныя і мастацкія фільмы, у якіх удзельнічаюць знакамітыя маскі камедыі дэль артэ.

Антычныя ідэалы прыгажосці, прабіваючыся скрозь тысячагоддзе Сярэдневякоўя, у мастацтве эпохі Адраджэння атрымалі новае жыццё. Майстры мастацтва Рэнесансу, абапіраючыся на сілу розуму і яркасць па-чущаў, у сваіх мастацкіх творах у поўнай меры перадалі прыгажосць, якая называецца гармоніяй.

Пытанні і заданні

1. Мастацтва Рэнесансу было многім абавязана Сярэдневякоўю, нягледзячы на супрацьстаянне гэтых эпох. Падумайце і назавіце мастацкія традыцыі, якія майстры Адраджэння запазычылі ў культуры Сярэдніх вякоў.

2. Праслухайце сцэну аплаквання Эўрыдыкі з «драмы на музыцы» Якопа Перы «Эўрыдыка» ў інфармацыйных крыніцах. З дапамогай якіх сродкаў музычнай выразнасці кампазітару ўдалося перадаць адзін з самых журботных нумароў твора? Удакладніце, чым сюжэт Я. Перы адрозніваецца ад сюжэта старажытнагрэчаскага міфа пра Арфея і Эўрыдыку. Падумайце, чаму майстры мастацтва Адраджэння ўнеслі ў сюжэт оперы такія змены?

3. Першай захаванай «драмай на музыцы» Я. Перы прызнана «Эўрыдыка». Аднак вядома, што кампазітар быў аўтарам яшчэ аднаго твора гэтага жанру, які не дайшоў да нас, — «Дафна». Правядзіце невялікае даследаванне. Падрыхтуйце паведамленне пра лёс абедзвюх драм Я. Перы. Якая з іх сапраўды з'яўляецца першай?

Творчая майстэрня

4. Кампазітар Арланда дзі Ласа ствараў мадрыгалы на аснове тэкстаў майстра санетаў Франчэска Петраркі. Прачытайце матэрыял пра вялікага паэта на дадатковай старонцы. Успомніце з урокаў літаратуры асаблівасці формы санета. Складзіце верш пра прыроду ў форме санета.

5. Выканайце эскізы касцюмаў герояў камедыі дэль артэ П'еро і Арлекіна. Якія сродкі мастацкай выразнасці вы будзеце выкарыстоўваць для стварэння гэтых процілеглых па характары персанажаў?

§ 13. Эпоха шэдэўраў: мастацтва італьянскага Адраджэння

Гуманістычныя погляды, каштоўнасці эпохі Адраджэння найбольш яскравае ўвасабленне атрымалі ў мастацкай культуры. Цэнтрам, дзе ўспыхнулі рэнесансныя ідэі, стала Італія. Менавіта італьянскія мастакі першымі сцвердзілі прыгажосць і веліч Чалавека ў творах мастацтва.

Ад эпохі Сярэдневякоўя да эпохі Адраджэння. У XIII—XIV стагоддзях у выяўленчым мастацтве на фоне яшчэ моцных традыцый Сярэдневякоўя сталі фарміравацца новыя рысы.

Так, напрыклад, на *фрэсцы* «Ап-лакванне Хрыста» ў цэнтры кампазіцыі вядомы італьянскі мастак *Джота дзі Бандоне* размясціў фігуры Хрыста і Марыі. Яны сталі ключавымі вобразамі, якія падпарадкавалі ўвесь кампазіцыйны лад. Да іх звернуты астатнія персанажы. Уверсе мы бачым анёлаў, якія лунаюць у нябёсах. Выразы твараў і нябесных, і зямных удзельнікаў сцэны паказваюць, што ўсе яны перажываюць трагічную падзею. Гэта відаць, перш за ўсё, у міміцы і паставах, якія перадаюць розныя ступені пакуты. Марыя Магдаліна плача каля ног Хрыста, у рухах іншых мы заўважаем абурэнне. Праведныя мужчыны выяўляюць скруху страты больш стрымана. Некаторыя фігуры на пярэднім плане паказаны са спіны. Дзякуючы гэтаму глядач становіцца бліжэй да таго, што адбываецца: мастак нібы запрашае нас стаць побач з персанажамі.

Джота дзі Бандоне. Аплакванне Хрыста. Фрэска ў капэле дэль Арэна ў Падуі, Італія (пачатак XIV ст.)

Якое ўражанне на вас зрабілі творы італьянскіх майстроў, прадстаўленыя ў параграфі і на кампакт-дыску? Пры дапамозе якіх сродкаў мастацкай выразнасці аўтары перадаюць рэалістычнасць вобразаў?

Ілюзія і рэальнасць у архітэктуры. Ідучы ў нагу з часам, імкнучыся вызваліцца ад сярэднявечных кайданоў, мастакі, тым не менш, не адхілялі дасягненняў сваіх папярэднікаў. Глыбокая пашана італьянскіх майстроў да спадчыны антычнай мастацкай культуры выявілася ў архітэктуры — ва ўдасканаленні купальнага будаўніцтва.

Першай каласальнай задумай эпохі Адраджэння стала ўзвядзенне купала *фларэнтыйскага сабора Санта-Марыя-дэль-Ф'ёрэ*. У конкурсе на найлепшую мадэль купала перамог архітэктар, мастак і вынаходнік *Філіпа Брунелескі*. Рашаючы складаную задачу ўзвядзення гіганцкага па памерах купала, майстар прымяніў некалькі тэхнічных і мастацкіх новаўвядзенняў. Перад паўсферычнай формай, вядомай у Старажытным Рыме, ён аддаў перавагу выцягнутай паўсферы. Сам купал складаўся з дзвюх абалонак: унутранай — больш масіўнай — і знешняй — аблегчанай, што значна паменшыла яго вагу. Размяшчаўся купал на васьмігранным барабане, які служыў яму апорай.

Цікавы факт

Дыяметр купала сабора Санта-Марыя-дэль-Ф'ёрэ складае 42 метры. У старажытнарымскім Пантэоне дыяметр купала быў роўны 43 метрам.

Філіпа Брунелескі. Купал сабора Санта-Марыя-дэль-Ф'ёрэ ў Фларэнцыі, Італія (1436 г.)

Прамая лінейная перспектыва (ад лац. «ясна бачу») вучыць перадаваць прадметы на плоскасці так, як іх бачыць вока чалавека. Гледачу здаецца, што прадметы памяншаюцца па меры аддалення ад яго.

На вяршыні купала быў усталяваны *светлавы ліхтар* — для размеркавання вагі купала і як дэкаратыўны элемент, што вячае храм. Праз яго ў сабор трапляе сонечнае святло, таму ліхтар і называюць светлавым.

Знутры купал успрымаецца яшчэ большым дзякуючы аптычнай ілюзіі, якая стварае эфект скіраванасці купальнай формы ўвышыню. Менавіта

Архітэктар Філіпа Брунелескі, мастакі Джорджа Вазары, Федэрыка Цукары. Купал сабора Санта-Марыя-дэль-Ф'ёрэ (выгляд знутры) (XV ст.)

Ф. Брунелескі належыць распрацоўка *закона прамой лінейнай перспектывы* — аднаго з найважнейшых адкрыццяў эпохі Адраджэння. Мастакі на аснове гэтага закона шукалі асаблівыя мастацкія прыёмы для пераадолення плоскасці палатна або сцяны. Дзякуючы знойдзеным аптычным прыёмам выява становілася трохмернай і твор мастацтва ўяўляў сабой як бы расчыненае акно ў рэальны свет.

Купал сабора Санта-Марыя-дэль-Ф'ёрэ быў распісаны мастакамі Джорджа Вазары і Федэрыка Цўкары. Пяць ярусаў фрэсак на сюжэты Святога Пісання нібы лунаюць у паднябеснай прасторы. Цэнтральным эпізодам з'яўляецца сцэна Страшнага суда. Ніжні ярус прысвечаны сюжэтам грэхпадзення і пакут у пекле. Вышэй размяшчаюцца фігуры святых, анёлаў, Маці Божай, Ісуса Хрыста, Іаана Хрысціцеля. Вобразы святых быццам заклікаюць да чысціні, святла, дабрачыннасці.

Цікавы факт

Пры ўзвядзенні купала выкарыстоўваліся рэвалюцыйныя для таго часу механізмы для падымання грузаў, распрацаваныя Філіпа Брунелескі. З дапамогай валоў і шасцярэнек, якія прыводзіліся ў рух з прымяненнем сілы быкоў, груз па трывалым канаце ўздымаўся на самую вяршыню купала.

Падумайце, чаму Ф. Брунелескі называюць родапачынальнікам архітэктуры эпохі Адраджэння. Якія новыя прыёмы для ўзвядзення купала прапанаваў майстар?

Новыя формы ў скульптуры. Стваральнікам новых форм у скульптуры лічыцца знакаміты італьянскі майстар *Данатэла*. У яго творах спалучаюцца класічныя антычныя формы і рэнесансныя тэндэнцыі. Данатэла з'яўляецца майстрам круглай скульптуры і рэльефу. Яго статуі і бюсты ўпрыгожваюць храмы і грамадскія будынкi. Ён выконваў таксама надмагіллі і рэльефы культавых збудаванняў. Сярод вобразаў, створаных Данатэла, ёсць і біблейскія персанажы, як, напрыклад, *Давід*, і знакамітыя асобы эпохі, як *кандацьер Гатамелата*.

Гатамелата — гэта мянушка падуанскага правадыра ваенных атрадаў. Яна перакладаецца як «ліслівая».

Данатэла.

Конны помнік кандацьеру Гатамелату ў Падуі, Італія (1453 г.)

кошка», што гаворыць аб хітрым характары воіна. Удзячныя гараджане заказалі помнік знакамітаму скульптару, выказваючы такім чынам правядыру сваё прызнанне за ваенныя подзвігі.

Майстру ўдалося перадаць у вобразе Гатамелаты характэрныя рысы героя эпохі Адраджэння. Перад намі чалавек мужны, упэўнены ў сабе, з пачуццём уласнай годнасці. У знешнасці кандацьера скульптар падкрэслівае якасці, што раскрываюць яго моцны характар. Гэты конны помнік узвёў Данатэла ў лік найвялікшых скульптураў-манументалістаў планеты.

Разгледзьце статуі кандацьера Гатамелаты і Давіда на дадатковых старонках. З дапамогай якіх сродкаў выразнасці скульптар перадаў знешнасць і характар персанажаў?

Творчыя пошукі Сандра Бацічэлі. У жывапісе Адраджэння асаблівае месца належыць вялікаму італьянскаму мастаку *Сандра Бацічэлі*. У аснове яго работ — глыбокае асабістае перажыванне. Напрыклад, пры напісанні партрэтаў мастак не толькі адлюстроўваў сацыяльны статус і індывідуальнасць мадэлі, але і паказваў свае адносіны да яе.

У партрэтным жывапісе Бацічэлі асобнае месца займаў вобраз *Сіманэты Веслұчы*. Гэта была яркая і абаяльная дзяўчына. Яе характар, пачуццё ўласнай годнасці, душэўная і вонкавая прыгажосць былі сугучныя эпасе. Магчыма, таму яна і стала музай і любімай мадэллю майстра. Захапляючыся вобразам Сіманеты, суайчыннікі называлі яе Непараўнальнай і Прыгожай. Пазней герайн

▲
Бацічэлі. Нараджэнне Венеры (фрагмент) (1482—1486 г.)

◀ **Бацічэлі.** Вясна (фрагмент) (1482 г.)

сваіх самых вядомых карцін «*Нараджэнне Венеры*» і «*Вясна*» Бацічэлі надзяліў яе рысамі.

У стварэнні гэтых жаночых вобразаў Бацічэлі віртуозна злучыў мастацкія прыёмы і сродкі жывапісу і графікі. Багацце фарбаў мастак выкарыстаў у спалучэнні з рытмам ліній і падкрэсленым святлаценым аб'ёмам. Яго герайні адначасова задуменыя і дапытлівыя. Гэтая дваістасць перадаецца як у позірках прыгожых дзяўчат, так і ў манерных нахілах галавы, якія здаюцца ненатуральнымі. Прывабнае аблічча багінь мастак падкрэсліў дэталёвай прапрацоўкай завіткоў валасоў у мудрагелістых прычосках.

Параўнайце партрэт Сіманеты Веспучы і фрагменты іншых работ мастака, прадстаўленыя ў параграфе. Што, на ваш погляд, агульнага ў выявах герайні?

Італьянскія мастакі эпохі Адраджэння сталі родапачынальнікамі карэнных змен у мастацтве. Тэхнічныя і інжынерныя распрацоўкі майстроў пашырылі межы мастацкай творчасці і адкрылі новыя шляхі развіццю мастацтва. Непераўздызеныя мастацкія творы майстроў італьянскага Адраджэння захапляюць знатакоў мастацтва ўсіх наступных эпох.

Пытанні і заданні

1. Пазнаёмцеся з творамі мастакоў італьянскага Адраджэння, прадстаўленымі ў параграфе і на кампакт-дыску. Падзяліцеся з аднакласнікамі сваімі ўражаннямі.

2. Чаму майстроў эпохі Адраджэння натхнялі антычныя каноны мастацтва? Як яны выявіліся ў мастацкіх творах Адраджэння?

3. Якія тэхнічныя прыёмы запазычылі архітэктары Адраджэння ў антычным мастацтве? Параўнайце купальныя канструкцыі Ф. Брунелескі і рымскага Пантэона. Што агульнага і рознага ў гэтых архітэктурных формах?

4. У антычным мастацтве лічыліся важнымі суадносіны паміж духоўнай і фізічнай прыгажосцю. Разгледзьце карціны Бацічэлі. У чым выяўляецца імкненне мастака эпохі Адраджэння кіравацца антычнымі законамі гармоніі духоўнага і фізічнага?

5. Паглядзіце ў інфармацыйных крыніцах фільм «ВВС. Нябачны Рым». Пра якія архітэктурныя збудаванні рэнесанснага Рыма ў ім раскажваецца? Чым знакамітыя гэтыя збудаванні? Раскажыце пра іх.

Творчая майстэрня

6. У параграфе дадзены апісанні некалькіх твораў на біблейскую тэму. Падрыхтуеце невялікае эсэ-разважанне пра адзін з іх (тэма, сюжэт, від мастацтва, асноўныя сродкі мастацкай выразнасці).

§ 14. Тытаны Адраджэння: Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла, Рафаэль

Перыяд з канца XV стагоддзя да канца 20-х гадоў XVI стагоддзя прынята называць *Высокім Адраджэннем*. Параўнальна невялікі перыяд часу з’яўляецца ўнікальным па сваёй маштабнасці і значэнні. Найлепшым чынам яго характарызуюць жыццё і творчасць трох вялікіх майстроў-тытанаў: Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла Буанароці і Рафаэля Санці.

Леанарда да Вінчы. Незвычайны талент і дапытлівы розум *Леанарда да Вінчы* дазволілі яму стаць найвялікшым дзеячам Высокага Адраджэння. Яго ўніверсальныя ўменні былі заўважаны ўжо ў 14 гадоў. Ён займаўся мастацтвам — жывапісам, дойлідствам; навукамі — матэматыкай, фізікай, астраноміяй. Граў на музычных інструментах, пісаў вершы. І вынаходзіў — складаныя механізмы, машыны, лятальныя апараты. Вялікую ўвагу Леанарда надаваў даследаванню анатоміі чалавека і жывёлы. Ён вывучаў будову арганізмаў, работу мышцаў, што пасля дапамагло майстру праўдзіва перадаваць рух і міміку персанажаў мастацкіх твораў.

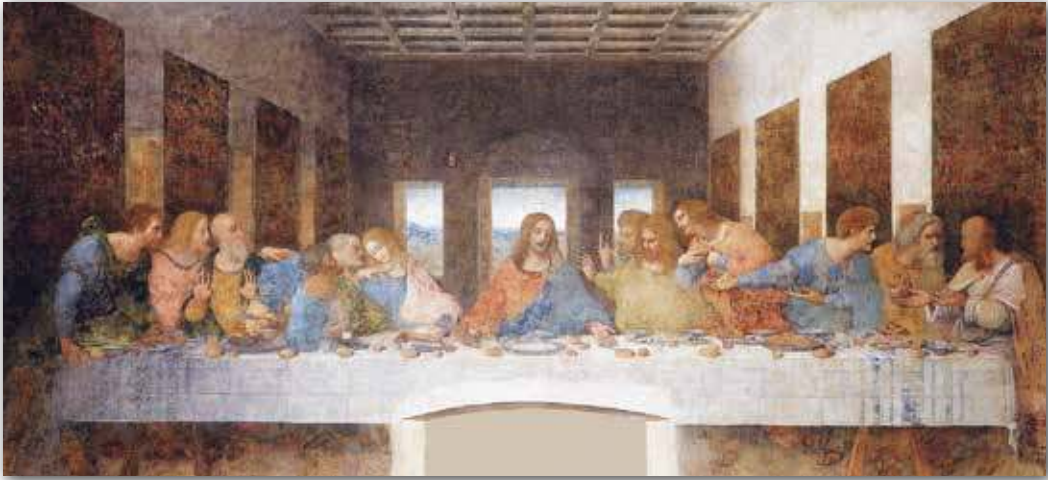
Свае назіранні за з’явамі навакольнага свету мастак зафіксаваў у шматлікіх накідах і запісах у дзённіках. Яны сведчаць, наколькі важным для майстра з’яўляўся навуковы падыход, у тым ліку ў мастацкай творчасці. Напрыклад, на яго *карціне «Мадонна ў грэце»* паказаны

Леанарда да Вінчы.
Накіды з дзённіка (XV ст.)

Леанарда да Вінчы.
Мадонна ў грэце (1483—1486 гг.)

Леонарда да Вінчы. Тайная вячэра (1495—1498 гг.)

травы і кветкі. Навукоўцы лічаць, што ўсе віды раслін адлюстраваны мастаком дакладна, яны лёгка пазнаюцца.

Знакамітая *фрэска* «Тайная вячэра», размешчаная ў *трапезнай манастыра Санта-Марыя-дэле-Граціе ў Мілане*, да нашага часу поўнасьцю не захавалася. Доследы Леонарда з хімічным саставам фарбы і грунту, якія ён упершыню прымяніў у гэтай *фрэсцы*, не прайшлі выпрабаванне часам. Фарбы пачалі асыпацца яшчэ пры жыцці мастака. І толькі работа рэстаўратараў XX стагоддзя выратавала *фрэску* ад далейшага разбурэння. Але і ў сённяшнім выглядзе роспіс робіць на глядача незабыўнае ўражанне. У цэнтры кампазіцыі мы бачым Хрыста. Вакол яго размешчаны апосталы. На іх тварах адлюстравана цэлая гама разнастайных пачуццяў — гневу, страху, разгубленасці, выкліканых словамі Хрыста: «Адзін з вас здрадзіць мне». Вобраз Іуды па яркіх дэталях мы пазнаём амаль адразу: постаць рэзка адхілена назад, рукі сутаргава сціскаюць кашэль з грашыма... Ад выяў іншых апосталаў вобраз Іуды аддзяляе лёгкі цень.

Самай загадкавай работай Леонарда прызнана *карціна «Мона Ліза»* (або «*Джаконда*»). Да цяперашняга часу дакладна невядомае імя жанчыны, паказанай на ёй. Па адной з версій, гэта была знатная дама Ліза дэль Джаконда. Асабліваю прывабнасць і адначасова адчуванне таямніцы надае герайні ледзь прыкметная ўсмешка. Само аблічча напісана ў цёплых тонах, а фон вытрыманы

Леонарда да Вінчы.
Мона Ліза (1503—1519 гг.)

ў халоднай гаме блакітнавата-зеленаватых адценняў. Але гэты кантраст не пазбаўляе кампазіцыю гармоніі, і глядач быццам не заўважае змены каларыту. Дамагчыся такога эфекту мастаку дазволіла прымяненне аўтарскага прыёму *сфумата*, у перакладзе з італьянскай мовы — «задымленне». Дзякуючы лёгкай дымцы, якая ахутвае постаць маладой жанчыны, рэзкая змена палітры колераў становіцца ледзь улоўнай. Мастаку імпанавала размытасць колеру і ліній, пры якой формы непрыкметна перацякаюць адна ў адну. Магчыма, ён меркаваў, што гэтая зменлівая няпэўнасць — найлепшы спосаб перадаць у выяве ідэю бясконцага жыцця.

Плаўныя лініі сілуэта і складак адзення маладой жанчыны сугучныя хвалістым абрысам сцежак на далёкім плане. У гэтай карціне, мабыць, упершыню вобраз чалавека паказаны так даверліва і адначасова велічна. Загадкавая ўсмешка Моны Лізы і сёння выклікае здзіўленне. Пра яе напісаны тысячы кніг. Сам мастак пра свой твор адзываўся так: «У мяне атрымалася стварыць карціну сапраўды цудоўную...»

Разгледзьце творы, прадстаўленыя ў параграфі і на дадатковай старонцы. Якое ўражанне на вас зрабілі работы Леанарда да Вінчы?

Мікеланджэла. Творчасць *Мікеланджэла* — вялікага італьянскага скульптара, архітэктара, жывапісца і паэта — геніяльная як для свайго часу, так і на ўсе наступныя стагоддзі. Вобразы яго твораў напоўнены незвычайнай унутранай энергіяй. У сваіх работах ён адлюстравваў галоўную ідэю Адраджэння — безумоўную веру ў прыгажосць і дасканаласць Чалавека.

Першым з мастацтваў Мікеланджэла лічыў скульптуру. Сярод яго шматлікіх работ можна вылучыць статуі рабаў, задуманыя для надмагілля Папы Рымскага Юлія II. Асобнае месца займае *скульптура «Раб, які паўстаў»*. У ёй аўтар перадаў глыбіннае імкненне чалавека да свабоды. Складаны ракурс мужчынскай постаці, якая рве кайданы, гарманічныя прапорцыі цела і сіла духу, адлюстраваная як у выразе твару, так і ў рухах, прымушаюць глядача паверыць, што раб вось-вось скіне пугі і пераадолее сваё становішча.

Знакамітым творам, выкананым скульптарам у мармуры, з'яўляецца *статуя Давіда*. Упершыню яна была прадстаўлена публіцы на плошчы Сіньёрыі ў Фларэнцыі. Каласальная скульптура выклікала ў сучаснікаў бурнае захапленне сваёй веліччу і бязмежнай магутнасцю.

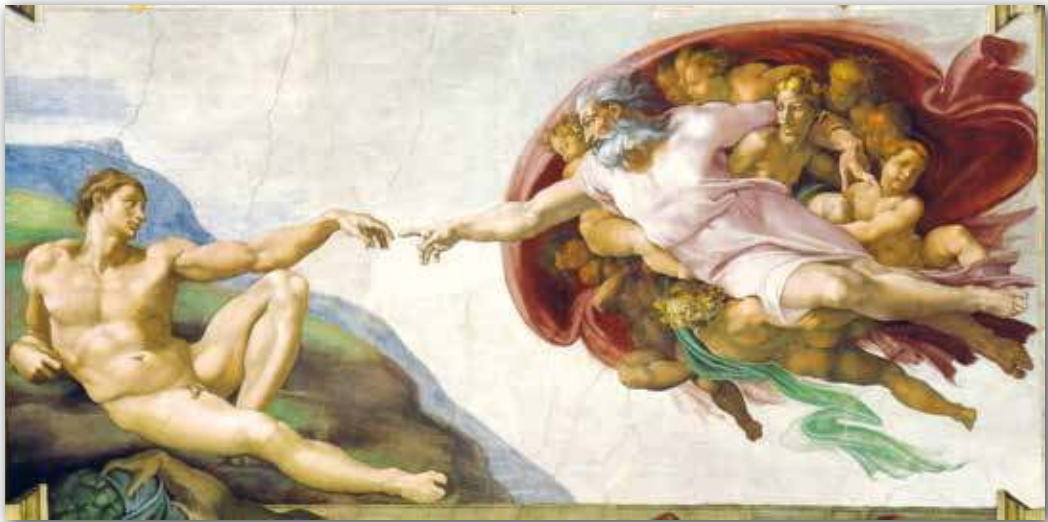
Юнак рыхтуецца да важнай бітвы. У адпаведнасці з ідэаламі Адраджэння ён паказаны спакойным і ўпэўненым у сваіх сілах. Выкарыстоўваючы антычныя каноны гарманічнага чалавечага цела, Мікеланджэла дапаўняе іх сваёй трактоўкай. Майстар некалькі павялічыў верхнюю частку цела, каб постаць юнака здавалася больш магутнай. Ствараючы пяціметровую статую, Мікеланджэла ўлічваў, што яна будзе стаяць на пастаменце і позірк глядача будзе ісці знізу.

▲ Мікеланджэла. Давід (фрагмент) (1504 г.)

◀ Мікеланджэла. Раб, які паўстаў (1513—1516 гг.)

Праз дзесяцігоддзе Мікеланджэла атрымаў новы заказ — упрыгожыць роспісамі *скляпенне Сіксіёнскай капэлы ў Ватыкане*. За чатыры гады майстар распісаў скляпенне, у цэнтры якога размясціў дзевяць галоўных кампазіцый. Адной з самых выбітных стала *фрэска «Стварэнне Адама»*, якая ілюструе біблейскі эпізод: «І стварыў Бог чалавека паводле вобраза Свайго...» На ёй паказаны момант, калі Тварэц надзяляе жыццём першага чалавека на зямлі. У імклівым палёце, нібы ў віхуры

Мікеланджэла. Стварэнне Адама (каля 1511 г.)

творчай энергіі, ён дакранаецца да рукі Адама, перадаючы яму разам з жыццём і часцінку сваёй творчай моцы.

Работы Мікеланджэла каштоўныя не толькі сваім тэхнічным майстэрствам, але, перш за ўсё, высокай натхнёнасцю, якой надзелены вобразы герояў.

Якія мастацкія прыёмы і тэхнікі запазычыў Мікеланджэла ў антычных скульптураў пры стварэнні статуй «Раб, які паўстаў» і «Давід»?

Рафаэль Санці з Урбіна. Самым лірычным аўтарам з трох тытанаў Адраджэння быў *Рафаэль Санці з Урбіна*. З яго імем звязваюць уяўленне аб ідэальнай прыгажосці і гармоніі вобразаў, кампазіцыі, рухаў.

Пошук гармоніі выявіўся ў роспісах парадных апартаментаў — станц — у палацы Ватыкана. Найбольш вядомымі з'яўляюцца роспісы *Залы подпісаў*, або *Станцы дэла Сеньятура*, — залы, у якой папа рымскі змацоўваў пячаткай указы. У ёй размешчаны чатыры кампазіцыі, кожная з якіх прысвечана аднаму з бакоў духоўнага свету чалавека. Сярод іх вылучаецца *фрэска «Афінская школа»*. У аснове яе сюжэта — філасофскі дыспут аб адзінстве навукі і рэлігіі. У адной кампазіцыі Рафаэль аб'яднаў самых вядомых мысліцеляў розных краін і эпох. Кожны з іх займаецца сваёй справай — гутарыць, чытае кнігу, чэрціць.

Рафаэль. Станца дэла Сеньятура (фрагмент з фрэскай «Афінская школа») (1509—1511 гг.)

Жэсты, позіркi і заняткі навукоўцаў паказваюць на тое, што іх філасофскія погляды былі рознымі.

Аднак улюбёным для Рафаэля стаў вобраз Мадонны. Невыпадкава яго называюць «майстрам ясналікіх мадоннаў». Вобразы яго герайнь выключна прывабныя. Але гэтая прывабнасць асаблівая: пакорлівая і цнатлівая, яна нібы свеціцца знутры пяшчотнай любоўю да сына. Адною з самых чароўных мадоннаў Рафаэля лічаць *Мадонну ў крэсле*. Мяркуецца, што яна напісана з простае жанчыны. Менавіта таму замест традыцыйнай вопраткі на Марыі зялёны шаль з махрамі і стракатая хустка на валасах, якія ў той час насілі сялянкі ў ваколіцах Рыма. Паводле легенды, Рафаэль убачыў гэтую маладую жанчыну з дзіцём на руках, калі яна сядзела на прыступках царквы. Уражаны яе прыгажосцю, ён тут жа захацеў пісаць з яе Мадонну. А паколькі пад рукой у мастака не аказалася палатна, ён выбіў дно з бочачкі, што ляжала побач, і зрабіў накід адразу на ёй.

Рафаэль. Мадонна ў крэсле
(1513—1514 гг.)

Пазнаёмцеся з жаночымі вобразамі Рафаэля на кампакт-дыску. Як вы думаеце, у чым для майстра заключаецца ідэал жаночай прыгажосці? Ахарактарызуйце адзін з вобразаў.

Мастакі Высокага Адраджэння дасягнулі ў сваёй творчасці найвялікшых вяршынь. Разнастайнасць і гарманічнасць вобразаў, стрыманасць і лаканічнасць сродкаў выразнасці — форм, прапорцый, перспектывы, колеру — абумовілі з’яўленне ўнікальных твораў мастацтва. Праз стагоддзі мы захапляемся не толькі створанымі вобразамі ў цэлым, але і прыгажосцю кожнага фрагмента.

Пытанні і заданні

1. Успомніце з урокаў мастацтва ў 5-м класе карціну «Сікцінская Мадонна» Рафаэля. Ахарактарызуйце твор, паказаўшы, як мастак адлюстраван у ім асноўныя ідэі эпохі Адраджэння.

2. У трыдзе вялікіх майстроў Высокага Адраджэння Леанарда да Вінчы ўвабляе інтэлект, Мікеланджэла — моц, а Рафаэль — гармонію. Пацвердзіце гэтае выказванне мастацкімі прыкладамі, прадстаўленымі ў параграфу і на кампакт-дыску.

3. Леанарда да Вінчы і Мікеланджэла пакінулі нашчадкамі літаратурную спадчыну. Пазнаёмцеся з урыўкамі з іх літаратурных твораў на дадатковай старонцы. Якое ўражанне яны зрабілі на вас? Якія тэмы хвалююць аўтараў?

4. Сфармулюйце некалькі пытанняў да дыскусіі «Сучаснасць тэм і вобразаў твораў Высокага Адраджэння». Правядзіце дыскусію ў класе.

Творчая майстэрня

5. Леанарда да Вінчы ў сваіх карцінах сілуэты герайн часта паказваў на фоне пейзажу. Гэта не выпадкова. Пейзаж з'яўляецца і фонам, і перадачай унутранага стану персанажаў. Звярніце ўвагу на фон у вядомых работах аўтара «Мона Ліза» і «Мадонна ў гроце». Паспрабуйце выканаць фотопартрэт у гарадскім асяроддзі, на прыродзе, у памяшканні. Пастарайцеся, каб вобраз мадэлі адпавядаў фону, выбранаму вамі. Патлумачце сваю задуму.

§ 15. Мастацтва Венецыі: жыццё ў фарбах

У мастацкай культуры Венецыі рэнесансныя ідэі атрымалі своеасаблівую трактоўку. Венецыянскія творцы адкрылі ў мастацтве новую старонку, паказваючы навакольны свет ва ўсім яго маляўнічым багацці.

Венецыянская школа жывапісу. У XV—XVI стагоддзях фарміравалася *венецыянская школа жывапісу*. Венецыянскія мастакі звярталіся ў асноўным да рэлігійных сюжэтаў. Як і ў іншых гарадах Італіі, у Венецыі атрымаў росквіт жанр партрэта. Але ў адрозненне ад сваіх «суседзяў» венецыянцы скіравалі пошукі наватарскіх прыёмаў па іншым шляху. Перш за ўсё развіццё венецыянскага жывапісу было звязана з вызначэннем новых магчымасцей колеравай палітры. Мастакі значна пашырылі каларыстычную гаму і паказалі ўсяму свету, як колер уплывае на стварэнне мастацкага вобраза. Нездарма прадстаўнікоў венецыянскай школы жывапісу эпохі Адраджэння называюць *каларыстамі*.

Для ўвасаблення мастацкага вобраза — чалавека ці прадметна-прасторавага асяроддзя — венецыянскія мастакі ўжывалі адмысловую тэхніку нанясення алейных фарбаў. З дапамогай густых аб'ёмных мазкоў яны «ляпілі» чалавечыя фігуры, складкі адзення, мудрагелістыя аблогі або бляск воднай роўнядзі. Дзякуючы *тэхніцы алейнага жывапісу* прадстаўлены мастакамі свет нібы ажываў на палотнах. Кантраст колераў, танальныя пераходы, выразнасць фактуры — усе гэтыя мастацкія прыёмы ўзбагацілі еўрапейскі жывапіс Адраджэння.

Эксперыменты венецыянскіх мастакоў з алейнымі фарбамі не выпадковыя. Фрэскі ў гэтым рэгіёне былі недаўгавечнымі. Чаму? Знайдзіце адказ у інфармацыйных крыніцах.

Джарджонэ і Тыцыян: новыя шляхі ў жывапісе. Галоўныя дасягненні венецыянскай школы жывапісу звязаны з імёнамі мастакоў Джарджонэ і Тыцыяна.

У жывапісных работах *Джарджонэ* выявілася цікавасць да чалавека, уласцівая эпосе Адраджэння. Ён стаў адным з першых мастакоў, у творчасці якога пераважала свецкая тэматыка. Свецкі пачатак ярка праступаў і ў работах майстра на рэлігійныя сюжэты.

Так, у карціне *«Мадонна, якая чытае»* шмат дэталей са свецкага жыцця. У пейзажы, што адкрываецца ў праёме акна, пазнаецца від на плошчу Святога Марка ў Венецыі. Будынкі намаляваны менавіта так, як яны выглядалі ў часы Джарджонэ. Сама Мадонна таксама паказана як сучасніца мастака. Гэта маладая адукаваная жанчына, якая ўважліва чытае кнігу. І толькі велічная поза немаўляці, яго не па-дзіцячы разумны і сур'ёзны позірк гавораць пра тое, што перад намі біблейскія персанажы.

Карціны Джарджонэ пазбаўлены манументальнасці і велічы. Вобразы людзей на іх простыя і ідылічна задумленыя: героі нібы паглыбленыя ў свой унутраны свет. Адсутнасць актыўных дзеянняў, асаблівая цішыня і сузіральнасць вызначылі агульны характар творчасці венецыянскага мастака.

Жывапіс Джарджонэ аказаў моцны ўплыў на *Тыцыяна* — мастака, які па праве заняў цэнтральнае месца ў венецыянскай школе жывапісу. Яго творчасць настолькі шматгранная і невычэрпная, а асоба майстра настолькі яркая і ўсёабдымная, што яго, разам з вялікімі майстрамі італьянскага Адраджэння, называюць тытанам Рэнесансу.

Цікавы факт

Джарджонэ пісаў карціны адразу фарбай, без папярэдніх эскізаў на паперы. Ён лічыў, што гэта і ёсць самы лепшы спосаб працы, што гэта сапраўдны малюнак.

Джарджонэ.
Мадонна, якая чытае (1500-я гг.)

Тыцыян. Партрэт П'этра Арэтына
(1545 г.)

Тэмы і сюжэты для сваіх работ Тыцыян запазычваў у антычнай міфалогіі, Бібліі. Таксама ён праславіўся і як партрэтыст. Тыцыян быў асабіста знаёмы з вядомым у той час сатырыкам і публіцыстам П'этра Арэтына, якога адлюстравваў на партрэце. Ствараючы яго партрэт, мастак выкарыстаў кантраснае спалучэнне насычаных вогненых фарбаў і цёмнага глыбокага фону. Так Тыцыяну ўдалося перадаць кіпучы тэмперамент пісьменніка, якога за бязлітасны і злы язык пабойваліся нават манархі і рымскія папы. Валодаючы рэдкім уменнем увавіць характар мадэлі, адчуць індывідуальнасць, мастак здабыў вялікую славу. Імператар Карл V падараваў мастаку за талент партрэтыста графскі тытул.

Як з дапамогай каларыту мастаку ўдалося раскрыць характар мадэлі? Паспрабуйце ўявіць партрэт П'этра Арэтына ў мяккіх пастэльных тонах. Ці атрымалася б у гэтым выпадку Тыцыяну расказаць нам пра валявы характар пісьменніка?

Тынтэрэта: эмоцыі і кантрасы. Знакамітым венецыянскім мастаком быў *Тынтэрэта*. Ужо ў раннім дзяцінстве ён праявіў цікавасць да жывапісу, назіраючы, як змешвае фарбы яго бацька — фарбавальшчык шоўку. Мянуска Тынтэрэта так і перакладаецца — «фарбавальшчык».

Славу Тынтэрэта набыў дзякуючы *карціне «Тайная вячэра»*, створанай ім для *царквы Сан-Джорджа Маджорэ*. У ёй мастак пераносіць біблейскі сюжэт у свой час. Глядач атрымлівае магчымасць назіраць за вячэрняй трапезай у венецыянскай таверне, калі Хрыстос адломвае хлеб. Магчыма, так гісторыя, расказаная мастаком, стала больш зразумелай і блізкай звычайнаму чалавеку...

У кампазіцыі карціны на першы план выходзяць бытавыя дэталі: мы бачым рудую кошку, якая зазірае ў кошкы, слуг, што накрываюць стол разам з гаспадаром таверны. Фігуры апосталаў пры святле свяцілень выглядаюць натуральна і нязмушана. Прытрымліваючыся традыцый венецыянскай школы жывапісу з яе ўвагай да колеру, Тынтэрэта перадаў увесь сімвалізм і драматызм падзей з дапамогай каларыту. У творчасці гэтага мастака знаходзяць свой працяг эксперыменты з колерам.

Тынтарэта. Тайная вячэра (1592—1594 гг.)

Параўнайце кампазіцыі карцін «Тайная вячэра» Леанарда да Вінчы і Тынтарэта. Што ў іх агульнага і рознага? Патлумачце свой пункт гледжання.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Венецыі. Венецыя таксама славілася вырабамі са шкла. Вытворчасць шкла была арганізавана на востраве Мурана: адсюль пайшла назва «муранскае шкло». З яго стваралі посуд, дэкаратыўныя вазы, ювелірныя ўпрыгажэнні, люстэркі, рамы. Спосаб вырабу шкла трымаўся ў строгім сакрэце. Напрыклад, майстрам было забаронена не толькі выязджаць з вострава, але нават пакідаць межы Венецыі.

Муранскае шкло ўражвае багаццем фарбаў і арнаментальных матываў. На мяжы XIII—XIV стагоддзяў майстры з вострава Мурана дамагліся неверагоднай крышталёвай празрыстасці шкла. На працягу стагоддзя ў сувязі з ростам патрабаванняў заказчыкаў шкловыдзімалшчыкі ўдасканальвалі свае ўменні, вынаходзячы новыя тэхнікі і адраджаючы забытыя.

Цікавы факт

Адна з тэхнік вырабу шкла — «краклé», узор з тонкіх расколінак. Яшчэ вадкае шкло апускалі ў халодную ваду. Яно трэскалася. Штучныя трэшчыны на паверхні шкла ператвараліся ў яго ўпрыгажэнне.

Філіграннае шкло (XVI ст.)

Усім прадметам, вырабленым з муранскага шкла, была ўласціва вытанчанасць формы. Сярод найскладанейшых мастацкіх тэхнік адной з самых вядомых была *філігранная тэхніка*, у перакладзе з італьянскага — «шкляныя карункі». З яе дапамогай стваралі вырабы, якія завяржвалі прыгажосцю ўзораў са шкляных ніцей, часцей за ўсё белых або малочных. Разнастайнае спляценне ніцей сваёй лёгкасцю нагадвала карункі. Аднак пры гэтым незвычайным эфекце прадмет не губляў празрыстасці і ўнікальнай афарбоўкі.

Сваім майстэрствам у Венецыі славіліся керамісты. Папулярнасць прыгожага посуду патрабавала ад мастакоў неардынарных падыходаў. Пазнаёміўшыся ў XIV стагоддзі з іспанскім посудам, пакрытым палівай, венецыянцы пачалі вытворчасць маэлікі. Дастаўляўся посуд з іспанскага вострава Маёрка, што і вызначыла назву тэхнікі стварэння керамікі. Італьянскія ўмельцы пры вырабе керамічнага посуду ў тэхніцы маэлікі дзіўным чынам злучалі элементы жывапісу, скульптуры і дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Часцей за ўсё стваралі розныя вазы і талеркі, змяшчаючы на іх рэльефную або жывапісную выяву. Гэтымі выявамі былі не толькі арнаменты, але і сапраўдныя «карціны», напрыклад ілюстрацыі да літаратурных твораў, копіі вядомых карцін або партрэты знакамітых людзей.

Бальдасар Манара.
Бітва рымлян (XV ст.)

Разгледзьце ў параграфі і на дадатковай старонцы вырабы з муранскага шкла, выкананыя ў розныя эпохі. Што, па-вашаму, змянілася ў вырабах?

Паступова гармонія ідэй Адраджэння, закладзеных у пачатку эпохі, разбураецца. Крызіс гуманістычных ідэалаў знаходзіць адлюстраванне ў мастацкіх творах. Майстры пачынаюць паказваць свет іншым — больш няўстойлівым і зменлівым. Гэта дасягаецца з дапамогай насычанага каларыту карцін і перадачы асаблівага рэзкага асвятлення.

Пытанні і заданні

1. Як вы лічыце, ці магчымы ў мастацтве рух наперад без апоры на досвед мінулага? Чаму сучасныя майстры мастацтваў звяртаюцца да твораў мінулых эпох? Патлумачце свой адказ на канкрэтным прыкладзе.
2. Параўнайце вобраз Мадонны ў творах «Мадонна, якая чытае» Джарджонэ і «Сіксцінская Мадонна» Рафаэля. Якія агульныя і адметныя рысы вы бачыце ў гэтых вобразах?
3. Разгледзьце ўважліва работы венецыянскіх мастакоў Джарджонэ і Тыцыяна ў параграфе і на кампакт-дыску. Якія падобныя рысы ў адлюстраванні чалавека ёсць у творчасці абодвух аўтараў?

Творчая майстэрня

4. У эпоху Адраджэння існавала традыцыя: на вяселле дарыць маладым талеркі з іх партрэтамі або тэматычнымі малюнкамі і абавязкова з надпісамі-пажаданнямі. Прыдумайце і выканайце малюнак для талеркі на дзень нараджэння сябру, аднакласніку. Дадайце да малюнка надпіс-пажаданне.
5. Беларускія мастакі па шкле завода «Нёман» вынайшлі дэкор для шклян вырабаў, які атрымаў назву «нёманская ніць». Белья непразрыстыя ніці ствараюць ажурныя ўзоры на празрыстым шкле: пераплятаюцца як карункі або ўтвараюць пялёсткі раслін. Гэтае вынаходніцтва можна лічыць працягам традыцый венецыянскіх майстроў па шкле. Намалуйце контур вазы. Уявіце, што алоўкавая лінія — гэта шкляная ніць. Прыдумайце і стварыце эскіз дэкару арыгінальнага шклянога вырабу.

Анатоль Федаркоў.
Абуджэнне. Кампазіцыя
(«нёманская ніць») (1975 г.)

§ 16. Праўда і прыгажосць у мастацтве Нідэрландаў

У культуры еўрапейскіх дзяржаў, якія знаходзяцца на поўначы ад Італіі, ідэй Рэнесансу атрымалі распаўсюджанне толькі з XV стагоддзя. Сярэдневяковыя традыцыі, умацаваныя ў культуры, перашкаджалі ўвасабленню гуманістычных вобразаў. Адраджэнне ідэалаў Антычнасці не мела тут настолькі выразнай формы, як у Італіі.

Асаблівасці мастацтва Паўночнага Адраджэння. Развіццё рэнесансных ідэй у краінах Цэнтральнай Еўропы было больш хуткаплынным і завяршылася да канца XVI стагоддзя. Тым не менш на эпоху Адраджэння прыйшоўся росквіт мастацкай культуры Нідэрландаў, Германіі, Францыі. У гэтых краінах Рэнесанс атрымаў своеасаблівыя рысы. Адзначаючы адметнасць мастацтва гэтых краін, італьянцы далі яму назву *Паўночнае Адраджэнне*.

Асаблівасці мастацкай культуры Паўночнага Адраджэння	
Вобраз чалавека	Цэнтральным вобразам у мастацтве Паўночнага Адраджэння быў чалавек. Аднак мастакі не імкнуліся надаць яму ідэальныя рысы. Яны паказвалі чалавека такім, які ён ёсць, падкрэсліваючы яго характар і манеры.
Цікавасць да народнай культуры	Упершыню ў гісторыі мастацтва майстры Паўночнага Адраджэння звярнуліся да народнай культуры, абыгрываючы яе ў сваіх творах. У творчасці мастакоў знайшлі месца эпізоды з жыцця простых людзей, фальклорныя матывы.
Увага да навакольнага свету	Асаблівую ўвагу мастакі Паўночнага Адраджэння надавалі адлюстраванню навакольнага свету. Яны дэталёва перадавалі інтэр'ер, прыроднае багацце. Пазней гэта паслужыла асновай для развіцця жанраў пейзажа, нацюрморта.

Цікавы факт

У эпоху Адраджэння алейныя фарбы гатавалі з выкарыстаннем раслінных смол і алей. Старыя майстры рупліва захоўвалі сакрэты рэцэптаў сваіх фарбаў. Ян ван Эйк дабаўляў у фарбы льняны алей, Альбрэхт Дзюрэр — арэхавы, Рафаэль — каштанавы, Тыцыян — макавы.

Ян ван Эйк. Асаблівасці мастацтва Нідэрландаў гэтага перыяду ярка ўвасабіліся ў творчасці мастака *Яна ван Эйка*. Разам са сваім старэйшым братам Губертам ён стаў сапраўдным рэфарматарам у галіне жывапісу. Напрыклад, браты ван Эйк удасканалілі састаў алейных фарбаў. Нідэрландскім майстрам удалося стварыць фарбы, якія доўга не сохлі, не выцвіталі і не трэскаліся, стагоддзямі захоўваючы колеры. Дзякуючы ван Эйкам алейныя фарбы перасталі выконваць другарадную ролю і з часам выціснулі тэхніку тэмперы — ужо не толькі ў Нідэрландах, але і ва ўсёй Еўропе.

Ян ван Эйк. Генцкі алтар (ніжня створка) (1432 г.)

Галоўным шэдэўрам Яна ван Эйка з'яўляецца знакаміты *Генцкі алтар*. Калі яго створкі расчыняюцца, перад прыхаджанамі сабора *Святога Баўбна* ў бельгійскім горадзе Гент узнікае дзівосная карціна свету зямнога і свету нябеснага. У расчыненым выглядзе алтар становіцца большым у шэсць разоў. Персанажы нібы ажываюць і становяцца ўдзельнікамі падзей.

Ян ван Эйк быў таксама выдатным партрэтystам: вобраз чалавека, паказанага на фоне пейзажу або інтэр'ера, азнаменаваў пачатак новай эпохі ў жывапісе Нідэрландаў.

Пэндзлю Яна ван Эйка належыць *парны партрэт мужа і жонкі Арнальфіні*, якія *нядаўна пабраліся шлюбам*. У карціне зашыфравана мноства знакаў і

◀ **Ян ван Эйк.** Партрэт пары Арнальфіні (1434 г.)

▲ **Ян ван Эйк.** Партрэт пары Арнальфіні (фрагмент) (1434 г.)

сімвалаў. Усе дэталі не выпадковыя. Напрыклад, сабака, адданы сябар чалавека, паўстае сімвалам вернасці і добрабыту. У круглым люстэрку мы можам разгледзець самога мастака з палітрай. Тэму сям’і раскрываюць і прадметы хатняга ўжытку, і паставы мужа і жонкі, і іх размяшчэнне.

Карціна напісана з незвычайным тэхнічным майстэрствам. Мастаку ўдалося перадаць дзённае святло, што мякка льецца з акна, так глыбока, што глядач амаль адчувае фактуру прадметаў. Наватарства мастака заключаецца ў яго імкненні як мага больш дакладна ў сваіх творах перадаць рэальнасць — амаль як у люстэрку на карціне. Менавіта гэтая карціна лічыцца адной з першых, падпісаных самім аўтарам.

Пазнаёмца з гісторыяй Генцакага алтара ў інфармацыйных крыніцах. У чым, па-вашаму, заключаецца ўнікальнасць гэтага твора мастацтва? Што прымушае людзей розных краін свету і сёння наведваць сабор Святога Бавона ў Бельгіі?

Іеранім Босх. Адным з самых вядомых і загадкавых мастакоў Паўночнага Адраджэння з’яўляецца нідэрландскі жывапісец *Іеранім Босх*. Большасць яго карцін напісана на рэлігійныя сюжэты. Але, нягледзячы на гэта, у іх уражае злучэнне сярэднявечных фантазій і сімвалаў з рэалістычнымі дэталямі і элементамі фальклору. Зразумець і растлумачыць вобразы фантастычных персанажаў Босха складана. З аднаго боку, яны народжаны ўяўленнем самога мастака, з другога — звязаны з народнай творчасцю.

Аднак многія свае сюжэты Босх падглядаў у рэальным жыцці. Напрыклад, сцена, паказаная на карціне «*Фокуснік*», магла адбыцца на рынкавай плошчы.

Іеранім Босх. Створка трыпціха «Спакушэнне святога Антонія» (фрагмент) (1505 г.)

Іеранім Босх. Фокуснік (1475—1480 гг.)

Мы бачым, як працуюць вулічныя шарлатаны. Адзін з іх, адцягваючы ўвагу прастака, паказвае фокус з напарсткамі. Ён прымушае небарак паверыць, што ў яго з рота выскачыла жаба. У гэты час бадзяга выцягвае з чужой кішэні кашалёк.

У гэтай карціне цікавыя дэталі. Напрыклад, сава ў кошыку махляра або маленькі сабачка ў забаўным касцюмчыку... Дэталі ў творах Босха служаць пэўным мэтам. Кожная з іх завершана і старанна прапрацавана. Геніяльнасць мастака заключаецца ў тым, што ўсе яны віртуозна злучаны адна з адной і ствараюць цэльны сэнс, адзіны сюжэт.

Пазнаёмцеся з карцінамі Іераніма Босха ў параграфе і на кампакт-дыску. Якія сюжэты пераважалі ў яго творчасці?

Пітэр Брэйгель Старэйшы (Мужыцкі). Не менш загадкавым мастаком Паўночнага Адраджэння быў *Пітэр Брэйгель Старэйшы*. Яго, як і іншых нідэрландскіх мастакоў гэтага перыяду, хвалявала праблема перадачы прасторы.

У адной з карцін цыкла, прысвечанага порам года, — «*Паляўнічыя на снезе*» — жывапісец для стварэння эфекту глыбіні выкарыстаў незвычайныя для Рэнесансу прыёмы. Ён адлюстравваў зімовы пейзаж, неад'емнай часткай якога выступае чалавек. Мастак выбраў цікавы ракурс, каб паказаць пейзаж: гэта не панарама, якая адкрываецца на ўзроўні вачэй, а выгляд зверху, з прыгорка.

Кампазіцыйная будова карціны таксама незвычайная. На пярэднім плане можна бачыць паляўнічых у акружэнні сабак. Менавіта гэтая група задае напрамак асноўнай дыяганалі кампазіцыі. Паляўнічыя паказаны ў руху, са спіны — так, як бачыў іх мастак. Перад імі адкрываецца від на сельскую мясцовасць. Разам з

Пітэр Брэйгель Старэйшы.
Паляўнічыя на снезе (1565 г.)

паляўнічымі мы, гледачы, назіраем за падзеямі аднаго зімовага дня. Мы можам бачыць, як хтосьці па мосце нясе ахапак галля, хтосьці рыбачыць, а хтосьці заняты гульнямі ці катаецца на каньках.

У кампазіцыі ёсць і іншая дыяганаль. Яе акрэсліваюць лініі пагоркаў, схілы дахаў дамоў. Скрыжаванне дзвюх дыяганалей не толькі дазваляе мастаку адлюстраваць узгорысты рэльеф мясцовасці, але і стварае ўражанне руху. З дапамогай каларыту Пітэр Брэйгель Старэйшы вылучае ў кампазіцыі два планы: пярэдні, вытрыманы ў больш цёмных і цёплых тонах, і задні, перададзены ў больш светлай, «марознай» колеравай гаме.

Брэйгель упершыню сур'ёзна падышоў да трактоўкі бытавых сцэн. Кожная яго карціна ператвараецца ў падрабязны расказ пра жыццё простых людзей. Менавіта таму мастака і празвалі «Мужыцкі». Ва ўсіх яго творах лёгка вылучыць асобныя фрагменты і дэталі. Іх можна разглядаць бясконца, таму што кожны фрагмент — асобны сюжэт, асобная гісторыя. Толькі злучаючыся, яны ўтвараюць агульную панараму жыцця.

Разгледзьце ўважліва карціну Пітэра Брэйгеля «Фламандскія прыказкі» на дадатковай старонцы. Пазнаёмцеся з некаторымі прыказкамі, адлюстраванымі ў творы. Знайдзіце адпаведныя ім фрагменты на карціне.

Нідэрландскім мастакам навакольны свет здаваўся вабным і цікавым. Яны завастралі ўвагу на самых дробных дэталях. У чалавеку яны падкрэслівалі тое адметнае, што характарызуе яго максімальна дакладна. У наваковым асяроддзі жывапісцы вылучалі сімвалы і знакі, якія дапамагаюць выразна паказаць аблічча чалавека, раскрыць яго ўнутраны свет.

Пытанні і заданні

1. Пазнаёмцеся ўважліва з карцінамі нідэрландскіх мастакоў. Якія дэталі дапамагаюць вам больш даведацца пра жыццё людзей у XV—XVI стагоддзях? Назавіце некалькі дэталей і патлумачце, як вы разумееце іх значэнне. Якія дэталі вам незразумелыя і выклікаюць пытанні?

2. Фламандскага мастака Пітэра Брэйгеля Старэйшага лічаць найвялікшым мудрацом у мастацтве Паўночнага Адраджэння. Як вы думаеце, чаму?

3. Разгледзьце фрагменты карціны Брэйгеля «Дзіцячыя гульні» на дадатковай старонцы. Параўнайце гульні, у якія гулялі дзеці ў XVI стагоддзі і ў якія гуляюць цяпер. Назавіце сучасныя гульні. Раскажыце правілы сваёй любімай гульні.

4. Пазнаёмцеся ў інфармацыйных крыніцах з партрэтамі, створанымі Янам ван Эйкам. Яго персанажы — заможныя нідэрландскія бюргеры XV стагоддзя. Складзіце невялікае апавяданне пра партрэтную творчасць мастака, вылучыўшы агульныя рысы характараў і эмацыянальнага стану герояў; элементы касцюмаў, уласцівых гэтаму часу.

Творчая майстэрня

5. На радзіме Босха — у горадзе Схертахенбосху — штогод у чэрвені праводзіцца парад Босха. Па рацэ Дамель праплываюць «жывыя» персанажы карцін нідэрландскага фантаста. Жыхары горада і турысты, якія назіраюць за шоу, крычаць: «Сардэчна запрашаем дадому, Іераніму!» Прыдумайце невялікае рэкламнае паведамленне пра гэтую падзею для размяшчэння ў сродках масавай інфармацыі. Не забудзьце каротка ахарактарызаваць творчасць мастака, адлюстравачь актуальнасць яго спадчыны для сучаснікаў, знайсці словы для запрашэння глядачоў і турыстаў.

Парад Босха ў г. Схертахенбосху, Нідэрланды (XXI ст.)

§ 17. Пошук свайго шляху: выяўленчае мастацтва Германіі

У Германіі эпоха Адраджэння наступіла пазней, чым у Нідэрландах. Яе росквіт прыйшоўся на мяжу XV—XVI стагоддзяў. У гэты перыяд Германія была раздроблена, грамадства бунтавала супраць феадальнай улады і духавенства. Жорсткая рэлігійная барацьба, якая вылілася ў Рэфармацыю і Сялянскую вайну, прыйнесла ў мастацтва Германіі драматызм і эмацыянальнае напружанне.

Альбрэхт Дзюрэр. Сярод тытанаў Паўночнага Адраджэння вылучаецца *Альбрэхт Дзюрэр* — жывапісец, гравёр, матэматык, інжынер. У Германіі ён адным з першых пачаў пісаць партрэты. Большасць з іх, у традыцыях нідэрландскага мастацтва, была выканана на нейтральным, найчасцей чорным фоне. Яны праўдзіва, да драбніц перадаюць індывідуальнасць чалавека. Сярод іх ёсць і аўтапартрэты: Дзюрэр як ніводны іншы мастак свайго часу цікавіўся гэтым жанрам.

Адзін з аўтапартрэтаў Дзюрэр напісаў пасля першага наведання Італіі. Пад уражаннем ад італьянскай культуры мастак паказаў сябе па-новаму: як яшчэ досыць маладога чалавека з прыгожым тварам. Разумныя і крыху стомленыя вочы ўважліва пазіраюць на глядача. Паўнаватая вусны абрамлены невялікай бародкай і вусамі. Падобныя мастацкія палотны былі характэрны для мастакоў эпохі Адраджэння. Упершыню на аўтапартрэце ў жывапісе Германіі мы бачым вольнага, упэўненага ва ўласным таленце мастака.

Альбрэхт Дзюрэр.
Аўтапартрэт (1498 г.)

Альбрэхт Дзюрэр.
Аўтапартрэт у вопратцы,
аздобленай футрам (1500 г.)

ра. У творах не было жыццярадаснасці і бадзёрага аптымізму італьянскага Адраджэння: у іх, перш за ўсё, атрымалі адлюстраванне сумненні і напружанне сучаснікаў майстра.

Так, цэнтральным вобразам кампазіцыі *«Меланхолія I»* з'яўляецца алегарычныя фігура крылатага генія, далёкага ад рэальнага свету. Персанажа атачае мноства дэталей — вымяральныя прылады, званочак, пясочны гадзіннік і нават магічны квадрат за яго спінай. Кожны з іх сімвалічны і па-свойму дапамагае ахарактарызаваць галоўны вобраз. Прадметы рамеснай працы паведамляюць пра нялёгкую прафесію мастака. Геаметрычныя фігуры і інструменты паказваюць на значнасць навуковага пазнання рэчаў. Цудоўнае святло за далягядам навявае думкі пра духоўнае, вечнае. У самім жа вобразе старажытнарымскай міфалагічнай істоты — крылатага генія — Дзюрэр адлюстраваў адзінства высокага інтэлекту і багатага свету пачуццяў, якія характарызуюць творцу эпохі Адраджэння. Такога, якім ён бачыў сябе сам...

З лістоў і дзённікаў Дзюрэра вядома, што мастак спярша падтрымліваў Рэфармацыю. Аднак пасля пачатку Сялянскай вайны ён адышоў ад гэтага руху. За два гады да смерці майстар напісаў твор *«Чатыры апосталы»*, у якім чытаецца яго папярэджанне суграмадзянам пра магчымую небяспеку, якая тоіцца ў новых рэлігійных вучэннях. Велічныя постаці вучняў Хрыста — апосталаў Іаана,

Самай знакамітай работай у гэтым жанры з'яўляецца *«Аўтапартрэт у вопратцы, аздобленай футрам»*. Надзяліўшы свой твар ідэальнымі рысамі і надаўшы яму падабенства з лікам Хрыста, Дзюрэр прадэманстраваў згоду з ідэямі італьянскіх гуманістаў. Сябе як чалавека-творцу ён узвёў на найвышэйшы п'едэстал. Але і тут Дзюрэр застаўся нямецкім мастаком: больш гарачым і мяцежным, чым яго італьянскія і нідэрландскія сабраты. Нягледзячы на знешні спакой, у позірку Дзюрэра-Хрыста заўважаецца напружанне, а рука перабірае футравую аблямоўку вопраткі.

Падчас падарожжаў Дзюрэр таксама пазнаёміўся з тэхнікай гравюры на дрэве і на медзі. Неўзабаве ён стаў адным з самых буйных майстроў-гравёраў у Еўропе. Менавіта ў гэтым відзе мастацтва выявіліся асноўныя ідэі аўтара.

Цікавы факт

На гравюры *«Меланхолія I»* ёсць квадрат. У кожнай ячэйцы — лік. Сума лікаў у любым радку і любым слупку роўная 34.

Альбрэхт Дзюрэр.
Меланхолия I (1514 г.)

Альбрэхт Дзюрэр.
Чатыры апосталы (1526 г.)

Пятра, Паўла і Марка — паўстаюць як непарушны аплот хрысціянскай веры. Паказаныя ў поўны рост, у шырокіх плашчах, яны з цяжкасцю змяшчаюцца ў адведзенай ім прасторы. На тварах, у якіх пазнаецца народны тыпаж, адлюстравана напружанасць думак і пачуццяў.

Разгледзьце ўважліва карціну «Меланхолия I» А. Дзюрэра. Што вы на ёй бачыце? Апішыце ўсе прадметы, перададзеныя мастаком.

Ганс Гальбейн Малодшы. Адным з найлепшых партрэтаў нямецкага Адраджэння лічаць *Ганса Гальбейна Малодшага*. Ён быў малодшым сучаснікам Дзюрэра. Як партрэтны мастак атрымаў прызнанне пры двары Генрыха VIII. Адлюстраваны амаль увесь цвет англійскага грамадства, Гальбейн заклаў асновы партрэтнага мастацтва і далучыў тым самым дзяржаву да дасягненняў выяўленчага мастацтва еўрапейскага Адраджэння. У сваіх работах ён трактаваў вобразы сучаснікаў — навукоўцаў, пісьменнікаў, філосафаў — як людзей, поўных годнасці, мудрасці, стрыманай духоўнай сілы.

У 17 гадоў будучы мастак разам з братам перабраўся з Германіі ў швейцарскі горад-рэспубліку Базэль, у якім пражываў вялікі гуманіст Адраджэння Эразм Ратэрдамскі. Яго партрэт імгненна прынёс Гальбейну славу. Мастацкі метада Ганса Гальбейна Малодшага заключаўся ў тым, што ён спачатку дасканала

Ганс Гальбейн Малодшы.
Партрэт Эразма
Ратэрдамскага (1523 г.)

прамалёўваў партрэт, а потым ужо браўся за яго жывапіснае ўвасабленне. Твар Эразма Ратэрдамскага напоўнены годнасцю і спакоем. Мастак паказаў мадэль дакладна і стрымана.

Разгледзьце ўважліва ў параграфі і на кампакт-дыску партрэты, створаныя Гальбейнам. Параўнайце выявы. Якія іх агульныя і розныя рысы вы бачыце?

У Германіі мастацтва эпохі Адраджэння мела пэўныя асаблівасці. Мастакі паступова адмаўляліся ад сярэднявечных традыцый і, засвойваючы дасягненні італьянскага Адраджэння, за кароткі час стварылі свой унікальны стыль. Ён выяўляўся ў прастаце, яснасці і адначасова сімвалічнасці вобразаў.

Пытанні і заданні

1. Назавіце рэнесансныя рысы ў творчасці Альбрэхта Дзюрэра. Як яны адлюстраваны ў яго работах? Пацвердзіце свой адказ мастацкімі прыкладамі, прадстаўленымі ў параграфі і на кампакт-дыску.

2. Нямецкае Адраджэнне часта называюць «эпохай Дзюрэра». Як вы думаеце, чаму?

3. Патлумачце, чаму партрэт стаў вядучым жанрам у мастацтве эпохі Адраджэння.

4. Разгледзьце ў параграфі і інфармацыйных крыніцах партрэты, створаныя Г. Гальбейнам і А. Дзюрэрам. Параўнайце іх. Дайце псіхалагічную характарыстыку персанажаў, паказаных абодвума мастакамі. Назавіце рысы іх падабенства і адрознення.

5. Разгледзьце аўтапартрэты А. Дзюрэра. Звярніце ўвагу на даты. Раскажыце, як мяняўся вобраз мастака з узростам. Як вы думаеце, ці мяняліся характар і светаўспрыманне мастака? Пацвердзіце свае назіранні і адчуванні канкрэтнымі прыкладамі.

Творчая майстэрня

6. Пазнаёмцеся з накідамі А. Дзюрэра на дадатковай старонцы. Выканайце 2—3 эскізы раслін — хатніх, дзікарослых (аловак, акварэль). Пастарайцеся перадаць асаблівасці будовы расліны, захоўваючы пры гэтым «мастацкую» якасць работы.

§ 18. Нацыянальная своеасаблівасць мастацтва Францыі і Англіі

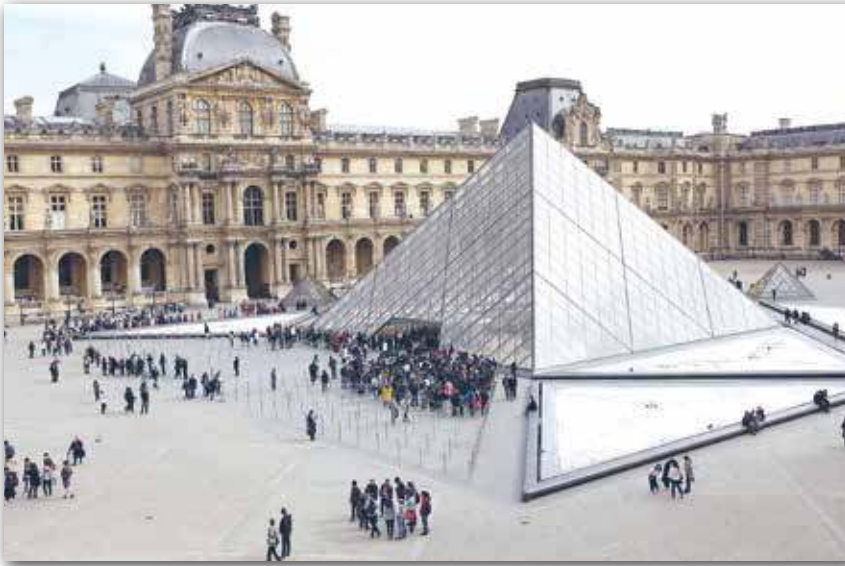
Рэнесанс, які ў поўнай меры ахапіў мастацтва краін Цэнтральнай і Паўночнай Еўропы, у кожнай дзяржаве атрымаў свае характэрныя рысы. Па меры аддалення ад Італіі як эпіцэнтра гуманістычных ідэй рысы Адраджэння ў мастацтве становіліся менш выразнымі. Яны перапляталіся з мясцовымі традыцыямі і падмацоўваліся тымі ідэаламі, якія дыктавалі вышэйшыя саслоўі.

Мастацтва Францыі. Да канца XV стагоддзя мастацкая культура Францыі перажывае росквіт. Французскі Рэнесанс развіваецца пераважна пры каралеўскім двары. Бо Францыя, у адрозненне ад Італіі, Нідэрландаў і Германіі, была адзінай дзяржавай з моцнай каралеўскай уладай. Гэта і вызначыла арыстакратычны характар французскага мастацтва.

Рэнесансныя ідэі ярка праявіліся ў архітэктуры Францыі. Культурнае жыццё засяродзілася ў замках, пры ўзвядзенні якіх дойліды злучылі прыгажосць навакольнай прыроды і строга вывераную гармонію пабудовы. *Замак Шэнансэ* размешчаны на штучнай выспе ракі Шэр. Цэнтральны аб'ём замка ўвёнчаны чатырма вежамі і шпілямі. А яго крыло — перакінутае праз раку корпус з пяццю

Замак Шэнансэ, Францыя (1512—1523 гг.)

Луўр у
Парыжы,
Францыя

арачнымі прасветамі — мае высокі дах з дэкаратыўнымі вокнамі. Пабудова са светлага каменю маляўніча адлюстроўваецца ў вадзе.

Пазней у Францыі па прыкладзе Італіі сталі з'яўляцца палацы, якія прызначаліся не для абароны, а для камфортнага жыцця. Цудоўныя пабудовы дэманстравалі багацце і густ іх уладальнікаў. У XVI стагоддзі ў Парыжы пачалося будаўніцтва *палаца Луўр*.

Луўр — адзін з першых рэнесансных палацаў Францыі. Яго пачаў будаваць французскі дойлід *П'ер Леско* на месцы знесенага замка-крэпасці. Палацавы комплекс, пасля пашыраны шматлікімі прыбудовамі, меў правільную квадратную форму, утвораную трохпавярховымі карпусамі. Сцены палаца былі прарэзаны вялікімі вокнамі. У дэкоры фасадаў шырока выкарыстоўваліся ордар і скульптура.

Разгледзьце на кампакт-дыску прыклады архітэктуры Францыі. Здзейсніце віртуальную экскурсію ў Парыж. Якое ўражанне ў вас выклікалі яго знакамітыя архітэктурныя збудаванні?

У выяўленчым мастацтве Францыі шлях ад Сярэднявекі да рэнесанснай культуры найлепш прасочваецца на прыкладах кніжнай графікі. Адным з найбольш вядомых і прыгожа аформленых выданняў у свеце з'яўляецца «*Цудоўны часаслоў герцага Берыйскага*» — рукапісная кніга, зробленая па прынцыпе календара. Над яе стварэннем працавалі многія мастакі. Найбольш яркія і выразныя ілюстрацыі належаць *братам Лімбург — Полю, Эрману і Жанекену*. Галоўную каштоўнасць часаслова складаюць мініяцюры. Зверху, у паўколе, паказаны знакі задзяка. Ніжэй — сцэны, на якіх намалюваны заняткі людзей у розныя месяцы: мастакі ўважліва назіралі за жыццём сялян і знаці.

Браты Лімбург. «Цудоўны часаслоў герцага Берыйскага», ліст «Май» (1409—1416 гг.)

На далёкім плане — землі, якія належаць герцагу.

Яшчэ адным знакамітым ілюстратарам эпохі быў мастак *Жан Фуке*. Асабліва вядомыя яго ілюстрацыі да зборніка навел італьянскага пісьменніка Джавані Бакача і рукапісу «*Вялікіх французскіх хронік*» — гісторыі Францыі ў малюнках. У мініяцюрах выкарыстаны элементы прамой лінейнай перспектывы, а абстаноўка гістарычных падзей выглядае як сучасная.

Жан Фуке праславіўся і як майстар жывапіснага партрэта. Мастак бязлітасна і праўдзіва дае чалавеку дакладную псіхалагічную характарыстыку. Напрыклад, у партрэце караля Карла VII няма ні лісліваасці, ні ідэалізацыі: мы бачым бязвольнага і слабага чалавека ў парадным адзенні.

Параўнайце мініяцюры братоў Лімбург і Жана Фуке. Пры дапамозе якіх сродкаў выразнасці мастакі перадаюць глыбіню прасторы? У якой мініяцюры, на ваш погляд, мастак больш ярка і шчыра паказвае асабістае стаўленне да персанажаў?

Жан Фуке. Карл Вялікі ў бітве. Мініяцюра з «*Вялікіх французскіх хронік*» (каля 1458 г.)

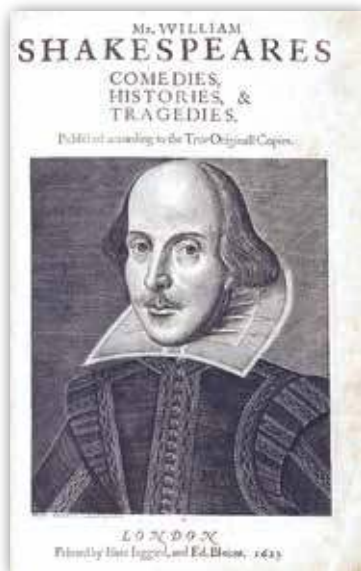
Жан Фуке. Партрэт Карла VII (сярэдзіна XV ст.)

Мастацтва Англіі. Росквіт рэнесансных ідэй у краіне прыпадае на праўленне Лізаветы I. Таму эпоху Рэнесансу ў Англіі часта называюць лізавецінскім Адраджэннем. Гэта быў час асветніцкага абсалютызму — высакароднага вальнадумства, адкрытых кантактаў з іншымі краінамі і культурамі, узмацнення ролі творчай асобы.

Важнае месца ў мастацкай культуры адзначанага перыяду займае адзін з самых дэмакратычных відаў мастацтва — *тэатр*. Англіійскія гуманісты адышлі ад рэлігійных матываў і тым самым канчаткова надалі яму свецкі характар, звярнуўшыся да актуальных пытанняў гісторыі і сучаснасці. Тэатр замяніў народную кнігу.

Вялікі поспех у публіцы мела творчасць знакамітага англійскага драматурга і акцёра *Уільяма Шэкспіра*. Ён валодаў самымі рознабаковымі драматургічнымі талентамі: віртуозна пісаў трагедыі, гістарычныя хронікі і бліскучыя камедыі. Вялікі геній па-майстэрску пераплятаў прыгодніцкія і любоўныя сюжэтныя лініі, пасля спакойных эпизодаў уводзіў эпизоды дынамічныя, трагічныя сцэны змяняў сцэнамі камічнымі. Аўтар у сваіх п'есах выдатна злучыў арыстакратызм і народнасць, прыгожае паэтычнае выкладанне і інтэлектуальны гумар.

Актёры вашей светлости, узнав,
 Что вам полегче, разыграть готовы
 Весёлую комедию пред вами.
 По мнению врачей, полезно это,
 Печаль вам чересчур сгустила кровь,
 А меланхолия родит безумье.
 Вам представление нужно посмотреть,
 Настроившись на радость и веселье;
 Они ведь изгоняют тьму недугов
 И помогают людям жизнь продлить.

*У. Шэкспір. «Утаймаванне наравістай»
 (урывак)*

Тытульны ліст поўнага збору п'ес Уільяма Шэкспіра (1623 г.)

Нягледзячы на тое што камедыі Шэкспіра пачынаюцца няпэўна або з сумных падзей — караблекрушэння, сваркі закаханых, сямейнага разладу, завяршаюцца яны ў большасці сваёй радасна. Драматург верыць, што менавіта смех і вясёлы жарт могуць многае змяніць у свеце, дзе ёсць дабро і зло, гора і радасць. Невыпадкова ў пралогу п'есы «*Утаймаванне наравістай*» адзін з герояў кажа пра станоўчае ўздзеянне камедыйнага спектакля на глядачоў.

Адноўлены будынак тэатра «Глобус» у Лондане, Англія

Персанажы камедыі — кіраўнікі, бацькі, маладыя героі, слугі, блазны — разважаюць пра сямейныя і сацыяльныя адносіны. Але ў цэлым дзеючых асоб камедыі п'ес не хвалююць глабальныя грамадскія праблемы, яны пераважна занятыя асабістымі справамі. Напрыклад, у *камедыі «Дванаццатая ноч»* маладыя гераіні спрабуюць самастойна вырашыць уласны лёс.

Асноўны матыў камедыі Шэкспіра — выпрабаванні кахання і сяброўства. Гэтыя выпрабаванні ўзнікаюць з-за непрадбачаных абставін або па віне адмоўных персанажаў, схільных да зайздрасці, паклёпу, злосці. Напрыклад, у займальным дзеянні п'есы *«Шмат шуму з нічога»*, поўным разнастайных эфектаў, гумар суседнічае з глыбокімі перажываннямі і смуткам.

Як вопытны актёр, Шэкспіра дасканала ведаў сцэнічныя магчымасці і тэатральныя прыёмы свайго часу. Ужо ў тэксце п'ес аўтар даваў указанні наконт таго, як выконваць эпізоды на падмостках, як выкарыстоўваць канкрэтныя сродкі выразнасці. З дапамогай сцэнічнага слова драматург выказваў свае галоўныя ідэі, а музыка і спевы з'яўляліся ўпрыгажэннем спектакляў.

Шэкспіра пісаў п'есы для пастаноўкі на многіх сцэнічных падмостках Лондана, але часцей за ўсё яго творы ставіліся на сцэне тэатра «Глобус». Сімвалам гэтага тэатра стаў Геркулес, які нясе на плячах зямны шар. У сярэдзіне XVII стагоддзя пасля забароны ўладамі дзейнасці лонданскіх тэатраў будынак знеслі. І толькі нядаўна, у 1997 годзе, знакаміты шэкспіраўскі тэатр быў адноўлены па апісаннях і знойдзеных рэштках падмурка. Як і 400 гадоў таму, на яго спектаклях можна ачуць атмасферу лізавецінскай эпохі, адчуць непераўзыхадную тэатральнасць п'ес Шэкспіра, што ніколі не старэюць.

Чаму Уільяма Шэкспіра называюць тытанам англійскага Адраджэння? Для адказу скарытайцеся «падказкамі», прапанаванымі ў гэтым параграфу.

У мастацтве Англіі і Францыі XV—XVI стагоддзяў адбываецца перасэнсаванне італьянскіх традыцый. У сваіх творах мастакі вырашалі праблему адлюстравання чалавека і прыроды ў найдрабнейшых падрабязнасцях — у пейзажах, партрэтах, жанравых і гістарычных сцэнах. Французскія мастакі выпрацоўваюць нацыянальны рэнесансны стыль у выяўленчым мастацтве, а ў Англіі рэнесансныя рысы найбольш поўна праяўляюцца ў тэатры.

Пытанні і заданні

1. Успомніце, якія мастацкія формы і прыёмы характэрныя для сярэднявечага мастацтва. Як яны выявіліся ў творах мастакоў Паўночнага Адраджэння?

2. Падумайце і назавіце асноўныя адрозненні жывапісу Паўночнага і італьянскага Адраджэння. Падмацуйце адказ канкрэтнымі прыкладамі.

3. Параўнайце архітэктурныя кампазіцыі замкаў Шамбор і Шэнансо, прадстаўленыя ў параграфу і на дадатковай старонцы. Як яны звязаны з прыродным асяроддзем? Як з пабудовамі пераклікаецца водная роўнядзь?

4. Прачытайце фрагменты п'ес Шэкспіра на дадатковай старонцы. Якія героі яго твораў вам знаёмыя? Якія з іх выклікаюць цікавасць, павагу? Пра якія каштоўнасці апавядае аўтар прамовамі і ўчынкамі гэтых герояў?

Творчая майстэрня

5. Паглядзіце ў інфармацыйных крыніцах фрагмент экранізацыі трагедыі У. Шэкспіра «Рамэа і Джульета» італьянскага рэжысёра Фрэнка Дзэфірэлі. Падзяліцеся сваімі глядацкімі ўражаннямі. Ці адпавядаюць створаныя майстрам вобразы вашаму ўяўленню пра герояў? Чаму сучасных дзеячаў мастацтва да гэтага часу прыцягваюць сюжэты і вобразы з п'ес вялікага драматурга? Прыдумайце і намалюйце эскіз касцюма сучаснага Рамэа або Джульеты. У чым на вашым эскізе праяўляецца сучаснасць герояў?

§ 19—20. Эпоха Адраджэння на беларускіх землях

Час Рэнесансу на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага — XVI — пачатак XVII стагоддзя — гэта перыяд умацавання дзяржавы. Большасць беларускіх гарадоў атрымлівае Магдэбургскае права. Буйныя феадалы пры дварах ствараюць бібліятэкі, музычныя калектывы, калекцыяніруюць прадметы мастацтва. Культура на землях ВКЛ прасякнутая пачуццём патрыятызму і гуманізму.

Дзейнасць Боны Сфорцы. Важную ролю ў распаўсюджванні рэнесанснай культуры ў ВКЛ адыграла каралева польская і вялікая княгіня літоўская *Бона Сфорца*. Яна была дачкой герцага горада Мілана, аднаго з асноўных цэнтраў італьянскага Адраджэння, і жонкай Жыгімонта I Старога. У перыяд праўлення Боны Сфорцы раслі гарады, квітнелі рамёствы, гандаль, будаваліся замкі і палацы. Спрыяла яна і незвычайнаму ўздыму ў многіх сферах творчасці.

Лукас Кранах Малодшы.
Мініяцюрны партрэт Боны Сфорцы (каля 1553 г.)

Вядомы паэт-гуманіст эпохі Адраджэння *Мікола Гусоўскі* свой знакаміты літаратурны твор «Песня пра зубра», напісаны на лацінскай мове, прысвяціў Боне Сфорцы. Разважанні паэта пра Радзіму і яе прыродныя багацці, пра свой народ і яго месца ў гісторыі былі адрасаваны еўрапейскаму чытачу. Так Мікола Гусоўскі пазнаёміў свет з выдатнай зямлёй, сімвалам якой стаў магутны зубр.

Успомніце з урокаў гісторыі, з якімі падзеямі гісторыі Вялікага Княства Літоўскага звязваюць імя Боны Сфорцы.

Францыск Скарына. Адною з самых значных фігур эпохі Адраджэння на беларускіх землях з'яўляецца *Францыск Скарына* — першадрукар, пісьменнік, грамадскі дзеяч, вучоны-медык. У 1517 годзе ў Празе ён выдаў першую ва Усходняй Еўропе друкаваную кнігу «Псалтыр». Пазней, у 1520 годзе, у Вільні асветнік заснаваў першую на тэрыторыі ВКЛ друкарню, дзе неўзабаве выпусціў «Малую падарожную кніжку» і «Апостал».

Ва ўступных і заключных тэкстах сваіх кніг у проста і зразумелай форме Скарына не толькі тлумачыў чытачу значэнне біблейскіх сюжэтаў, але і імкнуўся данесці да яго важныя маральныя ўстаноўкі. Асаблівую ўвагу асветнік надаваў значэнню любові і павагі да Айчыны, неабходнасці самаразвіцця і прымнажэння ведаў.

Мастацкі стыль кніг Францыска Скарыны — адно з найвышэйшых дасягненняў культуры свайго часу. Ён кампанаваў тэкст на старонках у выглядзе разнастайных фігур, актыўна ўпрыгожваючы выданні дэкаратыўнымі застаўкамі і кампазіцыямі з наборнага арнаменту.

Тэксты суправаджаліся гравюрамі, выкананымі ў тэхніцы *ксилаграфіі* — гравюры на дрэве. Яны арганізуюць прастору кнігі і ператвараюць яе ў твор

Тытульны ліст кнігі «Песня песень», выдадзенай Францыскам Скарынам (1518 г.)

мастацтва. Напрыклад, знакаміты партрэт самога Скарыны — першы ў еўрапейскай гісторыі партрэт выдаўца, змешчаны ў яго ж кнізе. На ім вучоны паўстае засяроджаным мысліцелем і рознабаковым даследчыкам — чалавекам, які імкнецца да гармоніі і дасканаласці.

Пазнаёмцеся на кампакт-дыску з ілюстрацыямі, выкананымі ў друкарні Францыска Скарыны. Якія мастацкія прыёмы выкарыстоўваліся для афармлення кніг?

Новыя ідэі ў архітэктуры. У XVI стагоддзі на беларускіх землях з’явіўся новы від храма — *пратэстанцкая царква*. Яна істотна адрознівалася ад праваслаўных і каталіцкіх. У пратэстанцкіх царквах не было алтара і пышнага дэкаратыўнага ўбрання. Асноўнае месца займала прасторная малельная зала, прызначаная для збору вернікаў. Адсюль і назва такой царквы — «збор».

Нярэдка яны дапаўняліся элементамі абарончай архітэктуры — байніцамі і землянымі насыпамі. У Беларусі да нашых дзён захаваліся пратэстанцкі збор у Заслаўі. Цяпер гэта Спаса-Праабражэнская праваслаўная царква. Для збудавання характэрныя ясная выразная кампазіцыя і рэнесансны дэкор. Вуглы царквы ўпрыгожваюць імітацыя каменю і сценка над карнізам — *атык*.

Былы кальвінскі збор у Заслаўі, Беларусь (1577 г.)

Мірскі замак, Беларусь (XVI ст.)

Эпоха Адраджэння на беларускіх землях супала з «ператварэннем» замак у *палацава-замкавыя комплексы*. Феадальныя рэзідэнцыі цяпер уяўлялі сабой не проста будынкi з магутнымі сценамі, вежамі і ўмацаваннямі — землянымі валамі, бастыёнамі, равамі з вадой, як у часы Сярэднявекі. Суровы выгляд сярэднявечных збудаванняў паступова змяніўся на эфектны дэкор. Часцей за ўсё мастацкі вобраз рэнесансных будынкаў быў заснаваны на кантрасным супастаўленні цёмнай цаглянай сцяны з белымі атынкаванымі паверхнямі. Гэты прыём надаваў збудаванню ўрачысты выгляд.

Яскравым прыкладам такой рэзідэнцыі служыць *Мірскі замак* — архітэктурны помнік сусветнага значэння. Ён знаходзіўся ў валоданні князёў Ільінічаў, а затым — Радзівілаў. Будаўніцтва замка пачалося ў 1520-я гады. Спачатку былі ўзведзены магутныя сцены з пяццю вежамі. Чатыры з іх выступалі па вуглах, а пятая, узяная, размяшчалася пасярэдзіне заходняй сцяны. Заходняя і паўночная сцены завяршаліся галерэяй з байніцамі для стральбы. На наступным этапе будаўніцтва ўнутры абарончых сцен з'явіліся трохпавярховыя палацавыя карпусы.

На плошчах гарадоў, якія атрымалі самакіраванне паводле Магдэбургскага права, будаваліся грамадскія будынкi і гандлёвыя рады. Галоўным адміністрацыйным будынкам горада была *ратуша* — месца пасяджэнняў гарадскога магістрата. Для такіх пабудов характэрныя лаканічныя манументальныя формы. На тэрыторыі Беларусі пераважаў тып ратушы са шмат'яруснай вежай, на якой знаходзіліся гадзіннік, звон і аглядная пляцоўка. Найстарэйшая з ратуш,

Ратуша ў Нясвіжы, Беларусь
(каля 1596 г.)

Маці Божая «Адзігітрыя Іерусалімская». Абраз
з в. Здзітава, Беларусь (XVI ст.)

якія захаваліся ў Беларусі, пабудавана ў канцы XVI стагоддзя ў Нясвіжы. Гэтая ратуша разам з гандлёвымі радамі, размешчанымі літарай П, уяўляе сабой тыповую забудову гарадской плошчы эпохі Адраджэння.

Гарадское самакіраванне ўсяляк спрыяла ўзвядзенню грамадскіх будынкаў. Як вы думаеце, чаму?

Іканапіс Беларусі. Як і ў іншых краінах, на развіццё жывапісу на беларускіх землях паўплывалі сувязі з іншаземнымі майстрамі і знаёмства з новымі плынямі ў мастацтве. Рысы Рэнэсансу праніклі нават у мастацтва іканапісу, якое доўга прытрымлівалася сярэднявечных традыцый. У жывапісцаў абуджаецца цікавасць да навакольнай рэчаіснасці і жаданне перадаць узнёслыя пачуцці праз блізкія да рэальнасці формы. Узнікаюць творы, у якіх спалучаюцца прыкметы старога і новага стыляў. Фарміруецца своеасаблівая і арыгінальная беларуская школа іканапісу, якая ўзяла ад мастацтва Рэнэсансу імкненне да жыццёвай пераканаўчасці і ўвагу да перадачы разнастайных чалавечых эмоцый.

У Музеі старажытнабеларускай культуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі захоўваюцца дзве ўнікальныя іконы. Незвычайна мяккі і светлы каларыт мае абраз *Маці Божай «Адзігітрыя Іерусалімская»*, прывезены са Свята-Нікіцкай царквы вёскі Здзітава. Пявучы рытм ліній іконы нагадвае рэнесансную лепку і разьбу. Важна і тое, што пры стварэнні гэтага твора выкарыстоўваліся як тэмперныя, так і алейныя фарбы.

У алтарнай *карціне «Пакланенне вешчаноў»* з касцёла Святых Пятра і Паўла вёскі Дрысвяты адчуваецца рука майстра, які належаў, хутчэй за ўсё, да нідэрландскай жывапіснай школы. Абраз адрозніваецца святлоцемявая аб'ёмная мадэліроўка форм, упэўненая

кампапоўка фігур у прасторы. Гэты твор сведчыць пра інтэнсіўны культурны абмен у эпоху Адраджэння.

Ці захаваліся, на ваш погляд, рысы візантыйскага мастацтва ў беларускім іканапісе Рэнесансу?

Свецкі жывапіс. Свецкі жывапіс у ВКЛ развіваўся асабліва інтэнсіўна. Увага жывапісцаў была прыкавана ў асноўным да партрэта жанру. Прадстаўнікі кіруючай дынастыі Ягелонаў заказвалі партрэты найлепшым еўрапейскім мастакам. У гэты перыяд фарміруецца асаблівы тып партрэта, які пазней атрымае назву «*сармацкі*». Яго галоўная ідэя заключалася ў сцвярджэнні выключнасці паходжання і ролі шляхецкага саслоўя. Такі партрэт у першую чаргу адлюстроўваў сацыяльны статус персанажа і яго доблесці. Знешнія атрыбуты — параднае адзенне, знакі ўлады — паказвалі на высокае становішча чалавека ў грамадстве, а надпісы і гербавыя выявы дапаўнялі вобраз.

Адным з выдатных твораў свайго часу з'яўляецца *партрэт княгіні Кацярыны Слуцкай*. Княгіня паказана пакаленна, амаль фронтальна. Гэта сталая жанчына ва ўдзвінай вопратцы. Яе адзенне і белая хустка ў складзеных на каленях руках сімвалізуюць страту блізкага. Аднак яе смутак стрыманы, без роспачы. Перад намі — поўная годнасці арыстакратка.

На *партрэце Юрыя Радзівіла* — аднаго з самых магутных магнатаў ВКЛ — мы бачым вобраз воіна, які праславіўся перамогамі ў трыццаці бітвах, і мудрага палітычнага дзеяча. Гледачу ён прадстаўлены ў рыцарскіх

Пакланенне вешчаноў.
Абраз з в. Дрысвяты,
Беларусь (каля 1514 г.)

Партрэт Кацярыны Слуцкай
(XVI ст.)

Партрэт Юрыя Радзівіла
(XVI ст.)

Партрэтная кафля
з Лагойска, Беларусь

даспехах. Глыбокі каларыт і кампазіцыя карціны паказваюць, што мастак кіраваўся заходнееўрапейскімі традыцыямі жывапісу. Надпіс, парадны інтэр'ер і атрыбуты ўлады падкрэсліваюць высокі сацыяльны статус героя.

Якія якасці мадэлей імкнуліся перадаць мастакі ў партрэтным жывапісе канца XVI стагоддзя?

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва.

Імкненне мастацтва Рэнэсансу да выразных кампазіцый, ясных форм, сіметрыі і дэкаратыўнасці выявілася ва ўнутраным убранні будынкаў.

У інтэр'ерах замкаў феадалаў, шляхецкіх сядзіб, дамоў гараджан былі распаўсюджаны печы з *кафляй* — архітэктурна-дэкаратыўнай керамікай. Кафля не толькі дапамагала захоўваць у памяшканнях цяпло, але і служыла іх упрыгажэннем. Яна выраблялася з неглазураванай керамікі тэракотавага колеру або была пакрыта свінцовай глазурай, якую з-за зялёнага колеру называлі «мурава». З'яўленне каляровай кафлі з рэльефным малюнкам на беларускіх землях звязваюць з уплывам італьянскага Адраджэння. Распаўсюджанымі матывамі кафлі сталі гербы, партрэты, а таксама выявы з міфалагічнымі сюжэтамі. З керамічных элементаў выкладваліся маляўнічыя кампазіцыі, па якіх можна было многае даведацца пра гаспадароў дома. Выдатныя прыклады партрэтнай кафлі, на якой рэалістычна паказаны персанажы з дэтальнай прапрацоўкай касцюма, знойдзены ў Лоску, Лагойску і іншых беларускіх вёсках і гарадах.

Што пра жыццё людзей Рэнэсансу можа расказаць такое ўпрыгажэнне інтэр'ера, як кафля?

Гуманістычныя арыенціры эпохі Рэнесансу вызначылі характар мастацтва на беларускіх землях з яго ідэаламі патрыятызму, духоўнасці, інтэлектуальнай дасканаласці. Шматлікія выдатныя музыканты, мастакі з Італіі, Германіі, іншых еўрапейскіх краін працавалі ў Вялікім Княстве Літоўскім, а найлепшыя творы мастацтва, створаныя нашымі суайчыннікамі, сталі важнай часткай сусветнай культуры.

Пытанні і заданні

1. Якое значэнне для беларускіх зямель мела эпоха Рэнесансу?
2. Памяць пра Францыска Скарыну жыве не толькі на яго радзіме, але і ў многіх еўрапейскіх краінах. Чым важная яго спадчына для еўрапейскай культуры? Аргументуйце свой адказ.
3. Параўнайце Лідскі замак, пабудаваны ў пачатку XIV стагоддзя, і Мірскі замак пачатку XVI стагоддзя. Апішыце, як выглядаў сярэднявековы замак у Вялікім Княстве Літоўскім у XIV—XV стагоддзях.
4. Разгледзьце аблічча Мірскага замка. Які эфект дасягаецца з дапамогай злучэння цёмна-чырвонай і белай паверхняў?
5. Як вы лічыце, чаму ў жылых інтэр'ерах эпохі Рэнесансу з'явілася кафля з партрэтнымі выявамі?
6. Разгледзьце на дадатковай старонцы пацір з Барысаглебскай царквы горада Навагрудка. Параўнайце яго з сярэднявекавымі прадметамі дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Як змяніліся формы і спосабы дэкару вырабаў беларускіх майстроў?
7. Творы эпохі Адраджэння да нашага часу хвалююць гледачоў, цікавяць навукоўцаў, натхняюць мастакоў. Як вы думаеце, чаму? Прывядзіце мастацкія прыклады з раздзела «Мастацкая культура эпохі Адраджэння».

Творчая майстэрня

8. Выберыце ў вучэбным дапаможніку чатыры партрэты — работы майстроў Італіі, Нідэрландаў, Францыі і Вялікага Княства Літоўскага. Параўнайце сродкі выразнасці партрэтнага жывапісу. Запішыце свае назіранні ў табліцу.

Аўтар, назва, дата	Пол, статус, прафесія героя	Фон	Прадметы і атрыбуты	Характар і стан героя	Дэталі

Барока, ракако і класіцызм у мастацтве XVII—XVIII стагоддзяў

Так пусть же будет смысл
всего дороже вам,
Пусть блеск и красоту
лишь он даёт стихам!..

Нікола Буало

Джавані Ларэнца Берніні.
Плошча Святога Пятра
ў Рыме, Італія (XVII ст.)

§ 21. Пышнае барока: тэатральнасць ва ўсім

Вялікія навуковыя адкрыцці — у геаграфіі, астраноміі, медыцыне — на рубяжы XVI—XVII стагоддзяў разбурылі рэнесансныя ўяўленні пра гарманічнае ўпарадкаванне навакольнага свету. Вызначаліся новыя тэрытарыяльныя межы, новыя культурныя сувязі. Свет пачаў здавацца чалавеку зменлівым і надзвычай складаным для разумення...

Што такое барока? Крушэнне ідэалаў Адраджэння спрыяла ўзнікненню мастацкага стылю *барока*, які па-новаму выразіў кантрасты і парадоксы эпохі. З'явіўшыся першапачаткова ў Італіі ў XVII стагоддзі, гэты стыль паступова распаўсюдзіўся і ў астатніх еўрапейскіх краінах.

Новае стаўленне да свету і чалавека вызначыла асноўныя рысы барока. Вера ў бязмежныя магчымасці чалавека змянілася песімізмам і глыбокімі сум-

...В орнаменте витом увидишь тут и там
Победоносный шлем и вазы фимиам,
Колонны, капитель, пилястры и аркады
Увидишь всюду ты, куда ни кинешь взгляды,
Амуры, вензеля, вполётённые тайком...

Жорж дэ Скюдзеры (пераклад Л. Тарахоўскай)

Андрэа Поца.
Роспіс скляпенняў
у царкве Сант-Іньяцыа
ў Рыме, Італія
(2-я палова XVII ст.)

неннямі ў яго высокім прызначэнні. Не маючы даверу да розуму, людзі пачалі шукаць адказы на пытанні быцця, што цікавілі іх, у рэлігіі і містыцы. Невыпадкова французскі навуковец Блез Паскаль параўноўваў чалавека з «думаючым трыснягом, які вагаецца ад кожнага ветру быцця». У ілюзорнай, зменлівай і вірлівай плыні падзей чалавек адчувае сябе вельмі разгубленым.

Значэнне слова «барока» — «няправільны», «скажоны», «мудрагелісты» — толькі часткова раскрывае асаблівасці мастацтва гэтага перыяду. Стыль барока не проста адлюстроўваў у мастацкай культуры сумненні і супярэчнасці эпохі. Ён

здзіўляў сваімі мудрагелістымі, гратэскнымі, фантастычнымі вобразамі. Роспісы і скульптура, асвятленне і музыка павінны былі ствараць атмасферу своеасаблівай тэатральнай пастаноўкі. Кантраснасць, дэкаратыўнасць і дынамічнасць вобразаў, імкненне да велічы і пышнасці, сумяшчэнне рэальнасці і ілюзіі... Усе гэтыя рысы барока служылі галоўнай мэце — выклікаць у глядачоў і слухачоў яркавыя эмоцыі.

Англійскі паэт Аляксандр Поўп пра мастацтва барока пісаў: «Цель мастера — кантрастамі іграць, скрываць граніцы, взоры удзіўляць...» Якая важная асаблівасць мастацтва барока падкрэсліваецца ў радках верша XVIII стагоддзя?

Відовішчнасць архітэктуры. Для пабудовы у стылі барока архітэктары выкарыстоўвалі складаны план, у якім спалучаліся адразу некалькі геаметрычных фігур. Фасады будынкаў рэдка выстройваліся па прамой, як у эпоху Адраджэння. Малюнак *фронтаў* барочных пабудовы «скрыўляецца», і хваля сцяны нібы імкнецца выйсці за межы будынка. Таксама для збудавання барока характэрнае кантраснае спалучэнне строгіх вертыкалей калон са складанай пластычнай прапрацоўкай паверхні сцяны. Фасады маюць шматлікія выступы і паглыбленні, якія выразна падкрэсліваюцца ценямі. Звонку і ўнутры будынка ўпрыгожвае буйны і складаны дэкор, напрыклад валюты.

Франчэска Бараміні. Царква Сан-Карла але Куатра Фантанэ ў Рыме, Італія (1638—1677 г.)

Невялікая царква *Сан-Карла але Куатра Фантанэ* ў Рыме выяўляе стыль барока найбольш эфектным і выразным чынам. Вуглы будынка зрэзаны, а каля іх размешчаны чатыры скульптурныя групы з фантанамі — адсюль і назва. Фігуры анёлаў падтрымліваюць авальны шчыт, які некалі ўпрыгожвала фрэска на сюжэт Святой Тройцы. Увагнутыя і выпуклыя сцены фасада задаюць хвалісты рух усёй вуліцы, дзе размешчаны храм.

Разгледзьце царкву Франчэска Бараміні ў параграфі і на дадатковай старонцы. Падбярыце ў інфармацыйных крыніцах выявы збудаванняў, якія маюць авалы і ў плане, і ў дэкоры. Дакажыце на аснове гэтых прыкладаў, што авал быў улюбёнай фігурай італьянскіх архітэктараў барока.

Прасторавыя ілюзіі жывапісу. У жывапісе таксама паступова складваліся асноўныя рысы барока. Надаючы вялікую ўвагу дынаміцы, жывапісцы ўслед за архітэктарамі шукалі для яе перадачы свае мастацкія прыёмы. Напрыклад, з дапамогай кантрасту — рэзкага адрознення паміж святлом і ценем — буйныя, ілюзорна аб'ёмныя формы як бы выступалі над плоскасцю фону, становячыся яркімі і выразнымі. Драматызм у жывапісных работах дасягаўся дзякуючы спецыфічнаму «тэатральнаму» асвятленню. Святло,

Пітэр Паўль Рубенс.
Апафеоз Іакава I. Карціна на столі Банкетнай залы Уайтхольскага палаца ў Лондане, Англія (1635 г.)

адлюстраванае майстрам, падобна да святла пражэктараў на сцэне, выхоплівае з цемры фрагменты карціны, найбольш важныя для ўспрымання.

У рабоце «*Апафеоз Іакава I*» нідэрландскі мастак *Пітэр Паўль Рубенс* услаўляе каралеўскую ўладу. У жывапісным «апавяданні» пра дабрачыннасці караля Іакава I і ў алегарычным усхваленні яго праўлення шмат жыццёвых дэталей. Паставы людзей натуральныя, фактура тканін і тэкстура аблокаў паказаны праўдзіва. Дзякуючы перадачы рэзкага ракурсу мастак стварыў ілюзію фігур, якія высока лунаюць у нябёсах.

Разгледзьце ў параграфе і на кампакт-дыску палотны П. П. Рубенса. На гэтых прыкладах дакажыце іх прыналежнасць да стылю барока.

Бязмежныя фантазіі ў скульптуры. У эпоху барока скульптура была вельмі запатрабаваным відам мастацтва. Скульптурай упрыгожвалі палацы і храмы, яе размяшчалі ў парках і на гарадскіх плошчах. У скульптурныя кампазіцыі з мноствам падрабязных дэталей майстры часта давалі фігуркі *пюці* — амураў. Прыёмы тэатралізацыі пранікаюць і ў гэты від мастацтва: паставы і жэсты персанажаў дынамічныя, выразныя і ўмоўныя, як гульня акцёраў на сцэне.

Алтар Луджы Ганзага ў рымскай царкве Сант-Іньяцыя выкананы з разнастайных матэрыялаў. Французскі скульптар *П'ер Ле Гро Малодшы*, выкарыстоўваючы мастацкія магчымасці рознага па колеры і фактуры каменю, для яшчэ большай эфектнасці дэкору дадаў пазалоту. Складаная кампазіцыя інтэр'ера храма, вядома ж, уражвала вернікаў. У гэтай рабоце дзіўным чынам злучыліся і круглая скульптура, і рэльефы, і архітэктурныя дэталі. Так майстры барока стваралі атмасферу пышнасці і раскошы.

П'ер Ле Гро Малодшы. Алтар Луджы Ганзага ў царкве Сант-Іньяцыя ў Рыме, Італія (пачатак XVIII ст.)

Разгледзьце ўважліва форму калон у алтары царквы Сант-Іньяцыа. Што яны вам нагадваюць? Якога эфекту хацеў дасягнуць мастак, выкарыстоўваючы падобную форму калон?

Стыль барока быў звязаны з імкненнем царквы ў дзівосных і экспрэсіўных формах умацаваць свой прэстыж і ўплыў у дзяржаве. Помнікі барока стваралі ўражанне грандыёзнасці і хараства дзякуючы адначасоваму ўздзеянню дынамічных форм архітэктуры, пышнасці скульптуры, рэалістычнасці жывапісу, прадуманай гульні колеру і святла ў інтэр’еры.

Пытанні і заданні

1. Разгледзьце творы мастацтва эпохі барока, прадстаўленыя ў падручніку, і запоўніце табліцу.

Пераважныя колеры	
Лініі, абрысы, формы: у скульптуры і архітэктуры	
Характэрныя элементы інтэр’ера	
Характэрныя архітэктурныя элементы і дэкор фасадаў пабудоў	
Асноўнае ўражанне ад работ	

2. Тэрмін «барока» ў яго сучасным значэнні з’явіўся не адразу. Спачатку гэтым словам называлі жамчужыну няправільнай формы. Затым яно стала сінонімам усяго недарэчнага, абсурднага. Яшчэ пазней словам «барока» сталі пазначаць праявы дрэннага густу. Як гэтыя значэнні слова звязаныя з імкненнем здзіўляць, уласцівым мастакам барока?

3. У 5-м класе вы ўжо пазнаёміліся з выявай-падманкай, вывучаючы тэму «Пра што распавядае мастак?». Успомніце і назавіце гэтую работу. У чым заключаецца эфект «падману»?

4. Знакаміты італьянскі мастак Джавані Ларэнца Берніні казаў: гэта «ёсць найвышэйшае дасягненне майго разца, якім я перамог мармур і зрабіў яго гнуткім, як воск, і гэтым змог да вядомай ступені аб’яднаць скульптуру з жывапісам». Як вы думаеце, што меў на ўвазе аўтар? Патлумачце сваё меркаванне з дапамогай работы гэтага майстра, прадстаўленай на дадатковай старонцы.

5. Рысы барока знайшлі адлюстраванне і ў дэкаратыўна-прыкладным мастацтве. Прачытайце на дадатковай старонцы пра вырабы майстроў барока. Якое ўражанне зрабіла на вас мэбля французскага майстра?

Творчая майстэрня

6. Разгледзьце ў інфармацыйных крыніцах карціну «Падрабязней за струны» («Подробнее струн») сучаснага беларускага жывапісца Рамана Заслонава. Работы мастака ўтрымліваюць многія характарыстыкі мастацтва барока. Яго палотны напоўнены насычанымі кантраснымі колерамі і дэталямі, у кампазіцыі карцін адчуваецца рух... А тэатральнасць праяўляецца ў тым, што персанажы на палотнах нібы ўдзельнічаюць у інтрыгоўнай п'есе: выступаюць самі і гледачамі, і акцёрамі. Якія яшчэ агульныя рысы ў стылістыцы работ Р. Заслонава і барочных мастакоў вы можаце адзначыць?

§ 22—23. Мастацтва Італіі: калыска барока

Цэнтр развіцця італьянскага барочнага мастацтва — горад Рым. Архітэктары барока парываюць з ураўнаважанасцю Адраджэння. Яны аддаюць перавагу невычэрпнай фантазіі пластыкі і дэкару.

Барочны Рым — тэатр пад адкрытым небам. У нашы дні горад Рым лічыцца музеем і тэатрам пад адкрытым небам. У ім можна сустрэць самых розных «персанажаў»: трохтысячагадовая гісторыя развіцця культуры і мастацтва пакінула тут прыкметныя сляды — ад Антычнасці да Новага часу.

Бацькам барока называюць італьянскага майстра *Джавані Ларэнца Берніні*. Ён валодаў універсальным талентам: праектаваў цэрквы, фантаны, плошчы; ствараў скульптурныя партрэты і алтары; працаваў як сцэнічны мастак і інжынер. На працягу многіх гадоў майстар з'яўляўся фаварытам папы рымскага, і дзякуючы гэтаму яму ўдалося пакінуць нашчадкам унікальную спадчыну.

Адзін з выдатных твораў Берніні — *фантан «Чатырох рэк»*. Калі ў эпоху Адраджэння ў цэнтры гарадскіх плошчаў размяшчаліся статуі, то ў эпоху барока — абеліскі ці фантаны. Менавіта для аздаблення плошчы перад палацам сямейства Памфілі і быў узведзены фантан. У яго цэнтры знаходзіцца абеліск рымскага імператара Каракалы, а абрамляюць фантан фігуры, што сімвалізуюць рэкі: Дунай, Ніл, Ганг і Ла-Плату. Фігура, якая ўвасабляе духа ракі Дунай, трымае ў руках фамільны герб заказчыка — Папы Рымскага Інакенція X. Скульптурныя выявы чатырох рэк паказаны ў асяроддзі прадстаўнікоў фаўны кантынентаў, па тэрыторыі якіх яны цякуць, — змея, льва, каня і дэльфіна. У дэкары фантана мы бачым і раслінныя матывы: вінаградную лазу, галіны пальмы, садавіну і кветкі.

У сярэдзіне XVII стагоддзя архітэктар стварыў *плошчу перад саборам Святога Пятра* (с. 110), якая складаецца з дзвюх частак — авальнай і трапецападобнай, «нанізаных» на адзіную з саборам вось. Авальную ў плане плошчу апыраэвае каланада. Верхняя частка каланады ўпрыгожаная скульптурай — фігурамі святых. Форма авала ўжывалася ў праектаванні плошчаў упершыню. Але яна надавала адчуванне некаторай няўстойлівасці прасторы. Каб пазбегнуць

Джавані Ларэнца Берніні. Фантан «Чатырох рэк» у Рыме (фрагмент), Італія (1648—1651 гг.)

гэтага, Берніні вылучыў яе цэнтр егіпецкім абеліскам, а папярочную вось пазначыў двума сіметрычна размешчанымі фантанамі.

Разгледзьце на кампакт-дыску дэталі фантана «Чатырох рэк» у розных ракурсах. Якія з іх у адпаведнасці з ідэямі барока можна назваць мудрагелістымі?

Плённае саперніцтва. Асноўным сапернікам Берніні быў не менш славуты майстар *Франчэска Бараміні*. Аб іх творчай канкурэнцыі захавалася нямала цікавых легенд. Архітэктар стварыў царкву *Сант-Іва ала Сапіэнца* для ўжо гатовага ансамбля рымскага ўніверсітэта. Незвычайная шасцівугольная форма царквы нагадвае пчаліныя соты. Такую форму майстар выбраў не выпадкова: пчала — сімвал роду Папы Рымскага Урбана VIII Барберыні, заказчыка храма. «Пчалінымі» барэльефамі дэкараваны і фасад будынка.

Франчэска Бараміні. Царква Сант-Іва ала Сапіэнца ў Рыме, Італія (1642—1650 гг.)

Царква размешчана ў глыбіні двара. Яна вылучаецца незвычайным купалам, які ў плане нагадвае кветку. Увечывае купал спіралепадобны па форме *ліхтар*. Калі апынаешся ў белым з пазалотай інтэр'еры царквы, складаецца адчуванне, што прастора рухаецца: светлавы слуп нібы ўкручваецца ў неба.

Успомніце, якія незвычайныя купалы або дахі вам даводзілася бачыць. У чым заключаліся іх архітэктурныя асаблівасці (форма, колер, матэрыялы, завяршэнне ці інш.)?

Майстар святла і ценю. Барочнае ўспрымання свету знайшло адлюстраванне і ў італьянскім жывапісе. Сапраўдным яго рэфарматарам выступіў мастак *Караваджа (Мікеланджэла Мерызі да Караваджа)*. У творах майстра знайшлі адлюстраванне ў асноўным сюжэты Святога Пісання. Аднак святых мастак паказваў як простых людзей, часта фізічна недасканалых, са звычайнымі зямнымі пачуццямі. А для гісторый з Бібліі ён шукаў параўнанні ў паўсядзённым жыцці.

У рабоце «*Узяцце Хрыста пад варту, або Пацалунак Іуды*» выразна прадэманстравана эмацыянальнае напружанне сцэны. Кожнаму з персанажаў дадзена вобразная характарыстыка: агрэсіўныя стражнікі, пакорлівы Хрыстос і вучні, якія панікуюць або суперажываюць. Кампазіцыйна работа пабудавана так, што погляд гледача прыцягвае профіль Іуды, які, цалуючы Ісуса, падае знак стражнікам. У гэтым моманце сканцэнтравана асноўная ідэя работы: драматызм здрады і ўсёдаравальная сутнасць Хрыста. У карціне мы бачым прыём, які паклаў пачатак *караваджызму* — перайманню манеры майстра. Драматычнасць навакольнага асяроддзя ў рабоце створана пры дапамозе святлаценю. Глыбокі цёмны фон кантрастуе з фрагментамі фігур, выхапленымі праменем святла з ценю. Персанажы і само дзеянне паказаны рэалістычна: здаецца, што гэтую сцэну мастак падгледзеў дзесьці на вуліцах горада.

Караваджа. Узяцце Хрыста пад варту, або Пацалунак Іуды (1602 г.)

Знакамітая біблейская гісторыя пра здраду Іуды — адна з самых распаўсюджаных у мастацтве. Успомніце, пра што распавядае гэтая гісторыя. Як вы думаеце, чаму сюжэт здрадніцкага пацалунка Іуды так прыцягвае мастакоў?

Джавані Батыста Піранезі.
Фантазіі на тэму турмаў (1745 г.)

У Венецыі пачынаў свой творчы шлях вядомы італьянскі археолаг, архітэктар і мастак-графік, майстар архітэктурных пейзажаў *Джавані Батыста Піранезі*. Унікальнасць яго творчасці складаюць архітэктурныя фантазіі, выкананыя ў розных графічных тэхніках. У 1745 годзе Піранезі апублікаваў у Рыме *серыю гравюр «Фантазіі на тэму турмаў»*, якая атрымала вялікую папулярнасць. У назве серыі невыпадкова ўжывалася слова «фантазіі» — гэта была так званая папяровая архітэктура, не ўвасобленая ў рэчаіснасці. У сваіх работах аўтар здзівіў глядачоў неверагоднымі ракурсамі, манументальнасцю, неймавернымі канструкцыямі і формамі, што пазней стала асаблівасцю стылю Піранезі.

Адной з самых вядомых і меладычных славутасцей Рыма, створанай у XVIII стагоддзі, лічыцца *фантан Трэві*. Ён быў пабудаваны *архітэктарам Ніколам Сальві* і ўпрыгожаны разнастайнымі скульптурамі ў духу барока.

Нікола Сальві. Фантан Трэві ў Рыме (фотаздымак 1972 г.)

Кампазіцыя фантана адрозніваецца вялікімі памерамі і займае практычна ўсю плошчу перад шыкоўным рэнесансным палацам Полі. Велічны фасад палаца і пышнасьць фантана, які прымыкае да яго ўшчыльную, ствараюць уражальны кантраст. Агульная кампазіцыя прысвечана марской тэматыцы: міфічны герой у вобразе Нептуна на калясніцы нібы выяжджае з цэнтральнай нішы будынка. У нішах, размешчаных па баках ад Нептуна, знаходзяцца алегарычныя фігуры, а зверху — барэльефы.

Разгледзьце ў інфармацыйных крыніцах фантан Трэві ў розных ракурсах. Якія вы можаце вылучыць стылявыя рысы рэнесансу ў палацы і якія рысы барока — у скульптурнай групе фантана?

Цудоўныя фрэскі. У XVIII стагоддзі цэнтр развіцця італьянскага мастацтва перамясціўся ў Венецыю. Росквіту венецыянскі жывапіс дасягнуў у творчасці *Джавані Батысты Цьепала*. Ён з'яўляецца спадчыннікам векавых традыцый італьянскага мастацтва і сваёй творчасцю як бы замыкае кола пошукаў стылю барока. Жывапісныя кампазіцыі Цьепала з іх нечаканымі ракурсамі і прасторавай дынамікай, лёгкасцю і свабодай мазкоў, тонкасцю святлопаветраных эфектаў, празрыстасцю мяккіх фарбаў належаць да вяршынь сусветнага жывапісу. Незвычайная творчая фантазія і вялікая працаздольнасць дапамаглі яму ажыццявіць шматлікія праекты не толькі для італьянскіх, але і для замежных двароў — Вюрцбурга і Мадрыда.

Джавані Батыста Цьепала. Венецыя прымае дар Нептуна. Пано для залы Чатырох дзвярэй Палаца дожаў у Венецыі, Італія (1745—1750 гг.)

У многіх работах Цьепала выкарыстоўвае мову алегорый. Жывы розум мастака дазволіў яму злучаць мінулае і сучаснасць, як, напрыклад, у *пано «Венецыя прымае дар Нептуна»*. У гэтым творы горад Венецыя паўстае ў вобразе сучаснай дамы, а міфалагічная постаць Нептуна — у вобразе старажытнарымскага бога, які падносіць ёй дары.

Якія рысы барока вы можаце вылучыць у рабоце Цьепала «Венецыя прымае дар Нептуна»? Апішыце твор. Звярніце ўвагу на эмоцыі, з якімі Венецыя прымае дары бога мораў.

Маляўнічасць італьянскай музыкі. Музычнае мастацтва італьянскага барока, як і іншыя віды мастацтва, адрознівалася незвычайнай кантраснасцю і мудрагелістасцю. Выяўлялася гэта ў разнастайнасці *дынамікі*, якая, падобна да святлаценю ў жывапісе, выклікае ў слухачоў яскравыя вобразныя асацыяцыі — ад мягкага, пяшчотнага, часам таямнічага да магутнага і велічнага. З дапамогай «фарбаў» *мажора* і *мінора* — асноўных музычных ладоў, вылучаных у эпоху барока, кампазітары атрымалі магчымасць перадаваць станы чалавека і прыроднага свету. Грандыёзнасць барока выявілася і ў машабнасці жанраў: XVII стагоддзе адзначана з'яўленнем оперы.

Бернарда Строцы. Партрэт Клаўдзіа Мантэвердзі (1640 г.)

Оперу «Арфэй» італьянскага кампазітара *Клаўдзіа Мантэвердзі* лічаць першай операй. У ёй ужо не было прыярытэту маўленчай дэкламацыі над вельмі сціплым музычным суправаджэннем, як у «драмах на музыцы». Аўтар здзівіў суайчыннікаў музыкай выразнай, перабольшана эмацыянальнай і пачуццёвай. Музыкальны характарыстыкі галоўных герояў оперы — Арфея і Эўрыдыкі — адрозніваюцца шчырай усхваляванасцю і глыбокім драматызмам. Кампазітар не столькі забаўляў слухачоў, колькі стараўся перадаць унутраны стан персанажаў, глыбіню іх перажыванняў. З часам новы стыль, прапанаваны Мантэвердзі, назвалі *канчытата* — «усхваляваны стыль».

Франсуа Марэлон дзё ля Кавэ. Партрэт Вівальдзі (1723 г.)

Змены адбыліся і ў інструментальнай музыцы барока. Рысы «ўсхваляванага стылю» праявіліся ў музычнай творчасці аднаго з самых знакамітых майстроў барочнага канцэрта — італьянскага кампазітара *Антонія Вівальдзі*. Кампазітар уразіў слухачоў эмацыянальнай, поўнай нечаканых кантрастаў і супярэчнасцей музыкай. У яго канцэртах адзін або група сольных інструментаў супрацьпастаўляюцца аркестру: яны нібы вядуць дыялог, то згаджаючыся, то сапернічаючы.

В полях лениво стадо бродит.
От тяжкого, удушливого зноя
Страдает, сохнет всё в природе,
Томится жаждой всё живое.

*Санет «Лета»
(пераклад У. Грыгор'ева)*

Вялікую папулярнасць атрымалі *чатыры скрыпічныя канцэрты з цыкла «Поры года»* Вівальдзі. Гэты цыкл не толькі самы знакаміты ў творчасці кампазітара, але і найбольш паказальны для эпохі барока. Кожны канцэрт прысвечаны адной з пор года, а кожная частка асобнага канцэрта — адпаведнаму месяцу. Музыка, у аснову якой пакладзена пэўная праграма, пазней стала называцца *праграмнай*. У канцэртах Вівальдзі такой праграмай з'яўляліся санеты, у якіх апісваліся поры года.

Карціну вясны, радаснага абуджэння прыроды «малюе» аркестравае гучанне — спевы птушак, перададзеныя скрыпкамі, журчанне ручая, і... у выкананні ўсяго аркестра «вясна дае аб сабе знаць маланкай і громам». Лета выяўлена незвычайна: слухач аказваецца ў атмасферы летняй спёкі, спакою, ляноты. Жаласныя, некалькі тужлівыя інтанацыі скрыпкі перамяжоўваюцца невялікімі паўзамі: навальніца набліжаецца. Музыкальная тканіна твора нечакана напаўняецца акордамі, рэзкімі гамападобнымі рухамі, накіроўваецца то ўверх, то ўніз. Магутныя пасажы ў нізкіх галасах, складаныя рытмічныя фігуры завяршаюць карціну летняй навальніцы. Музыка Антонія Вівальдзі хвалюе да глыбіні душы, бянтэжыць, выклікаючы ў слухачоў захапленне і асалоду.

Праслухайце на кампакт-дыску такату з оперы «Арфей» К. Мантэвердзі, а таксама фрагменты з частак «Лета» і «Зіма» з цыкла «Поры года» Антонія Вівальдзі. «Дамалюйце» пры дапамозе слоў карціны, пачатыя ў параграфу. Якія сродкі выразнасці вы вылучылі пры праслухоўванні? Чаму?

Стракатасць тэатральнага жыцця. Багацце тэатральнага жыцця Італіі не магло не здзіўляць: найлепшы ў Еўропе оперны тэатр, разнастайныя лялечныя прадстаўленні, бліскучыя спектаклі камедыі дэль артэ... Але ў сцэнічных вобразах камедыі масак ужо не адлюстроўваліся жыццёвыя праблемы вяхароў італьянскіх гарадоў-дзяржаў. Надышоў час для перамен. Тэатральную рэформу ажыццявілі два драматургі-венецыянцы — камедыйны пісьменнік *Карла Гальдоні* і казачнік-фантазёр *Карла Гоцы*.

Гальдоні нічога не выдумляў, а паказаў у сваіх п'есах жыццё італьянцаў у яго паўнаце: іх будзённыя клопаты, радасці і смутак. Усё на вачах ва ўсіх — на звычайнай для Венецыі мініяцюрнай плошчы, куды выходзяць фасады дамоў, гасцініц і крам. Назіранні за характарамі суайчыннікаў драматург здолеў перанесці на сцэну. Таму з камедый паступова знікалі маскі. Напрыклад, замест умоўнага Панталоне перад глядачом паўстаў дакладна паказаны купец, а замест Арлекіна — спрытны слуга-гультай. Зняўшы маскі, героі змаглі дэманстраваць на твары розныя страсці, якія хваляюць душу італьянскага глядача. Таму часта п'есы Гальдоні называюць *камедыямі характараў*.

Труффальдино (один)

Пойду! Один лишь мне пустяк мешает:
В карманах так же пусто, как и в брюхе...
О, бедный, беспризорный Труффальдино!
Карьеру мог бы выбрать ты получше,
Ты мог бы стать... по меньшей мере... Кем же?
Нотариусом? Судьёй? Опять помеха:
Тут надобно умение писать...
Врачом? Уж очень жалко пациентов...
Заняться ремеслом? Так лень мешает...
Нет, вижу я — одно возможным дело:
Умея только есть и спать, я мог бы
Одним быть в совершенстве: королём!

*К. Гальдоні. «Слуга двух гаспадароў»
(пераклад М. Гальперына)*

Сцэна з камедыі «Слуга двух гаспадароў» Карла Гальдоні.
Гравюра (1830 г.)

Драматург Карла Гоцы быў непрымірым праціўнікам творчасці Карла Гальдоні. Ён праславіўся як стваральнік жанру тэатральнай казкі — *ф'ябы*. У ёй Гоцы здолеў злучыць жарты з камедыі масак і філасофскія думкі, страсці і чараўніцтва, паэтычнае і празаічнае маўленне. Ужо ў першай ф'ябе «*Любоў да трох апельсінаў*» чудаўнымі вершамі нечакана загаварылі жалезныя Вароты, збуцвеляя ад сырасці Вяроўка, галодны Пёс. Загадкаваць і відовішчнаць ф'ябам «*Кароль-алень*» і «*Зялёная птушачка*» надавалі добрыя чараўнікі, статуі, што ажылі, фантастычныя ператварэнні. Абодва драматургі — і Карла Гоцы, і яго «сапернік» Карла Гальдоні — такім негатыўным з'явам, як лянота, ганарыстасць, хлусня і прагнасць, супрацьпастаўлялі паняцці добра, сумлення, гонару і годнасці.

Прачытайце ў параграфе і на дадатковай старонцы ўрывак з камедыі «Слуга двух гаспадароў» Карла Гальдоні. Падумайце, у якога знакамітага рымскага камедыёграфа італьянскі драматург запазычыў прыёмы стварэння камічных эфектаў.

Барока сфарміравалася ў Італіі. Музыкальная сімволіка і эмацыянальнасць тэатральных прадстаўленняў, незвычайны па сваёй дынаміцы сінтэз жывапісу, скульптуры і архітэктуры былі народжаны духам часу. Мастацтва дапамагала чалавеку, які зняверыўся ў гарманічнай светабудове, сысці ў «тэатральны» свет ілюзій і алегорый.

Пытанні і заданні

1. Каланату сабора Святога Пятра, створаную Ларэнца Берніні, называлі «абдымкамі царквы». Сам аўтар даў ёй вызначэнне «распасцёртыя крылы». Разгледзьце каланату ў інфармацыйных крыніцах. Чаму яе форма атрымала такія вобразныя назвы?

2. Незвычайнае гучанне вады і прыгажосць фантана Трэві натхнялі італьянскіх кампазітараў на стварэнне музычных твораў. Патокі вады звяняць, разліваюцца па фігурах і, абрываючыся на камяні, шумяць, нібы марскі прыбой... Відавочцы казалі, што фантаны Рыма — гэта яго меладычныя галасы, а велічны Трэві — непераўзйдзены саліст сталіцы. Італьянскі кампазітар Атарына Рэспігі ў 1916 годзе напісаў сімфанічную паэму «Фантаны Рыма». Яе трэцяя частка называецца «Фантан Трэві апоўдні». Праслухайце гэты фрагмент у інфармацыйных крыніцах. Як вы думаеце, чаму менавіта выгляд фантана апоўдні натхніў кампазітара? Як гэта праяўляецца ў музыцы?

3. Традыцыя будаваць незвычайныя фантаны з выкарыстаннем эфекту «падманкі» ў гарадскім асяроддзі была працягнута архітэктарамі наступных стагоддзяў. У XX стагоддзі ў Парыжы быў створаны фантан «Ледзяны затор». Пліты тратуара як быццам разлітаюцца пад напорам струменя вады, якая б'е з-пад зямлі. Цікава, што скульптара Шарля Дадлена натхнілі ўражальныя зімовыя віды ракі Святога Лаўрэнція ў Канадзе. Што звязвае кампазіцыю гэтага фантана з творамі эпохі барока? Звярніце ўвагу на мастацкую ідэю і кампазіцыйную пабудову.

Шарль Дадлен. Фантан «Ледзяны затор» у Парыжы, Францыя (XX ст.)

4. У музычнай культуры ёсць нямала цыклаў, прысвечаных тэме пор года. Якія з іх вам знаёмыя? Як вы думаеце, чаму гэтая тэма настолькі папулярная ў творчасці кампазітараў?

5. Пазнаёмцеся з героямі ф'ябы «Зялёная птушачка» Карла Гоцы на дадатковай старонцы кампакт-дыска. Якія моманты з фрагментаў п'есы вас асабліва ўразілі? Якія вобразы здаліся найбольш запамінальнымі? Ролю якога персанажа вы хацелі б сыграць? Чаму?

Творчая майстэрня

6. Раздрукуйце на прынтары ў чорна-белым колеры найбольш упадабаныя творы аўтараў, пра якія гаварылася ў параграфу. На асобным аркушы паперы пры дапамозе клею і нажніц зрабіце з гэтых работ калаж «Пышнае барока». Дамалюйце па жаданні дэталі. Вазьміце фламастары, алоўкі ці фарбы і размалюйце асобныя фрагменты калажу.

§ 24. Суровасць і яркасць мастацтва Іспаніі

Росквіт літаратуры, тэатра, а затым і жывапісу наступіў у Іспаніі пазней, чым у іншых дзяржавах Еўропы, — у перыяд страты прэстыжу краіны сярод сусветных дзяржаў. Насуперак эканамічнаму і сацыяльнаму паслабленню ўздым творчых сіл Іспаніі быў маштабным і імклівым.

Мудрагелістасць іспанскай архітэктуры барока. Іспанскія майстры лёгка і ахвотна ўспрымаюць мову «тэатральнай» барочнай архітэктуры. Гэта звязана

з тым, што падобныя рысы — раскоша, арнаментальнасць — былі спрадвечна ўласцівы іспанскаму нацыянальнаму дойлідству. Аднак стылявой цэльнасці ў пабудовах Іспаніі не назіралася. Фасады храмаў пакрываў дыван дробнага і вычварнага дэкору. Аблічча архітэктуры ўвабрала ў сябе дэкаратыўныя элементы ўсходняга дойлідства, што ў злучэнні з барочнай раскошай пазалочаных алтароў надавала інтэр'ерам асаблівую містычнасць.

У XVII стагоддзі ў краіне ўзводзяць у асноўным культавыя пабудовы. Сваёй веліччу вылучаецца *сабор Святога Іакава*, які ўзвышаецца паміж чатырох плошчаў горада Санцьяга-дэ-Кампастэла. Гэты храм стаў трэцім па значэнні цэнтрам хрысціянскага паломніцтва пасля Іерусаліма і Рыма,

Фердынанд Касас-і-Нова. Заходні фасад сабора Святога Іакава ў Санцьяга-дэ-Кампастэла, Іспанія (1738—1750 гг.)

што тлумачыць яго вялікія памеры. Сабор будаваўся ў раманскім стылі, і толькі яго галоўны заходні фасад мае барочныя рысы. Яго ўзвёў архітэктар Фердынанд Касас-і-Нова з граніту асаблівага залаціста-вохрыстага адцення. Сабор упрыгожаны парнымі вежамі і адрозніваецца вялікай колькасцю дробнага мудрагелістага архітэктурнага дэкору.

Сабор Святога Іакава ў Санцьяга-дэ-Кампастэла мае чатыры розныя па стылі і кампазіцыі фасады. Даведайцеся пра іх у інфармацыйных крыніцах больш падрабязна. Які з фасадаў вас уразіў асабліва? Чаму?

Эмацыянальны каларыт іспанскага барока. Росквіт іспанскага жывапісу звязаны з імем Дамэнікаса Тэатакóпуласа, празванага *Эль Грэка* за яго грэчаскае паходжанне. Мастацтва Эль Грэка, якое развіваецца на мяжы XVI і XVII стагоддзяў, увабрала ў сябе візантыйскія традыцыі і дасягненні італьянскага Рэнэсансу. Творы майстра настолькі ўнікальныя, што іх нельга звязаць у адзін стыль. Скажоныя прапорцыі фігур, перадача эмацыянальнасці персанажаў, стварэнне містычнага асяроддзя... Гэтыя мастацкія прыёмы характэрныя для позняга Адраджэння. Аднак па сваім духу, настроі іх можна назваць прадвеснікамі барока.

Сярод сродкаў выразнасці жывапісу вядучыя пазіцыі ў творчасці майстра атрымаў *каларыт*. Яркія фарбы на цёмным фоне ўспыхваюць дзівоснай гульнёй адценняў, часта не адпавядаючы колеру прадметаў у рэальнасці. Тэматыка твораў Эль Грэка звычайная для яго часу — гэта рэлігійныя сюжэты і партрэты. Таксама Эль Грэка з'яўляецца адным з першых мастакоў, якія пісалі асобныя карціны ў жанры пейзажа: ён адлюстравалі *Талéда*, горад, у якім жыў, у час *навальніцы*.

Да вобразу *апостала Іаана* мастак звяртаўся неаднаразова. У прыватнасці, у рабоце «*Святы апостал Іаан Багаслоў*» добра відаць асаблівасці мастацкай мовы Эль Грэка: ён паказвае прапорцыі фігуры моцна падоўжанымі, накіраванымі ўверх у гарачым парыве, складкі адзення

Эль Грэка. Від Талéда ў час навальніцы (1596—1600 гг.)

ляжаць ламанымі лініямі. Погляд Іаана ідзе па коле: слізгае па руцэ, пакрытай плашчом, і накіроўваецца да залатога келіха, дзе знаходзіцца мініяцюры змей, які раскрыў крылы ў паніцы, нібы прадчуваючы паражэнне.

Звярніце ўвагу на перадачу святла мастаком у рабоце «Святы апостал Іаан Багаслоў». Растлумачце, чаму жывапісныя якасці палотнаў Эль Грэка часта параўноўваюць з выбліскамі маланкі. У чым гэта пра-яўляецца?

Эль Грэка. Святы апостал Іаан Багаслоў (1610—1614 гг.)

Хусепе дэ Рыбера. Криваножка (1642 г.)

Рэалістычнае бачанне іспанскіх мастакоў.

Важную ролю ў жывапісе Іспаніі адыграў мастак *Хусэпе дэ Рыбэра*. Галоўнай тэмай яго творчасці была веліч духоўнага подзвігу. Цікавасць да народных нізоў выявілася ў яго карціне «*Криваножка*». У некалькі цяжкіх каларыце, вытрыманым у карычневых тонах, ён перадае праўдзівы вобраз калекі бедняка. Аднак выраз твару героя сведчыць пра жыццесцвярджальную сілу яго характару.

Асаблівае месца ў развіцці іспанскага рэалізму займае *Франсіска дэ Сурбаран*. У пачатку XVII стагоддзя ў Іспаніі было папулярна пісаць садавіну, кветкі і прадметы кухоннага ўжытку. Пластычна дасканалыя плады і прадметы ў работах дэ Сурбарана пазбаўлены сувязі з паўсядзённым побытам. Прадметы ахарактарызаваны гранічна дакладна, падкрэсленыя святлом пругкія формы выглядаюць аб'ёмнымі, манументальнымі і велічнымі. Кампазіцыя работ адрозніва-

Франсіска дэ Сурбаран. Нацюрморт з лімонамі, апельсінамі і ружай (1633 г.)

ецца ўпарадкаванасцю, кожны прадмет паказаны максімальна выразна і не закрываецца «суседам». Вытанчаны і гучны каларыт выклікае пачуцці ўрачыстасці і ціхамірнасці.

Франсіска дэ Сурбаран — адзін з прадстаўнікоў караваджызму. Якія рысы збліжаюць творчасць мастака з творчасцю вялікага італьянскага жывапісца Караваджа?

Праўдзівы геній жывапісу. *Дыега Веласкес* — знакаміты іспанскі мастак, прыдворны жывапісец караля Філіпа IV і дыпламат — пражыў плённае ў творчым плане жыццё. Ён дасягнуў поспеху, паспрабаваўшы сябе ў жанры партрэта, жанравым жывапісе, у карцінах на гістарычныя, рэлігійныя і міфалагічныя тэмы. Вялікаму мастаку ні ў чым не было роўных. На станаўленне яго творчай манеры паўплываў жывапіс Караваджа, а як чалавек ён адрозніваўся бязлітаснай праўдзівасцю. Партрэты, што прынеслі яму славу, выразныя, прыгожыя, але выкананы без кроплі ліслінасці. Дзіўна, што пры гэтым Веласкесу ўдавалася заставацца прыдворным жывапісцам. Напрыклад, у час паездкі ў Італію ён атрымаў заказ на напісанне *партрэта Папы Рымскага Інакенція X*. Дэталёва прамалюваны адзенне пантыфіка, бляск парчовай тканіны, але яны не адцягваюць увагі гледача ад па-майстэрску перададзенага твару. Гледачу здаецца, што на ім адлюстраваны нават думкі персанажа.

Дыега Веласкес. Партрэт папы Інакенція X (1650 г.)

Цікавы факт

Дыега Веласкес стаў прыдворным жывапісцам у 24 гады. Ад караля Філіпа IV ён атрымаў высокую пасаду «захавальніка каралеўскіх дзвярэй». Мастак быў надзвычай папулярны, пры двары лічылася ганебным не мець уласнага партрэта пэндзля Веласкеса.

Свой партрэт, выкананы Дыега Веласкесам, папа Інакенцій X назваў «занадта праўдзівым». Нягледзячы на такую строгую ацэнку, іншыя прадстаўнікі каталіцкай царквы таксама пажадалі заказаць свае партрэты ў Веласкеса. Як вы думаеце, чаму?

Росквіт іспанскай драматургіі. Самым вялікім іспанскім драматургам залатога стагоддзя па праве лічыцца *Лопэ дэ Вэга*. Дзякуючы сваёй фенаменальнай працаздольнасці ён стварыў сотні арыгінальных п'ес, найлепшымі ўзорамі сярод якіх сталі камедыі. Пасля іх назвалі «*камедыямі плашча і шпагі*», бо ў галоўнага героя заўсёды былі гэтыя абавязковыя атрыбуты іспанца. Некалькі сюжэтных ліній, якія развіваюцца з прычыны натуральных учынкаў персанажаў, напружаная інтрыга, хуткая змена месцаў дзеяння — адметныя рысы драматургіі Лопэ дэ Вегі.

Асабліва хвалявалі драматурга тэмы кахання і гонару. У камедыі «*Сабака на сене*» гэтыя матывы пераплятаюцца. Шчасцю графіні Дыяны дэ Бельфлор перашкаджаюць саслоўныя забабоны — агульнапрынятыя ўяўленні аб гонары. Толькі дзякуючы вынаходлівасці слугі Трыстана, які выдае свайго гаспадара Тэадора, юнака нязнатнага паходжання, за сына арыстакрата, і здарылася шчаслівая развязка.

Лопэ дэ Вега віртуозна валодаў вершам, таму яго паэтычная мова лёгка ўспрымаецца і ў наступныя эпохі. Прачытайце фрагмент з яго камедыі «*Сабака на сене*» на дадатковай старонцы. Раскажыце аднакласнікам, у чым заключаецца камізм сітуацыі.

Мастацкая культура Іспаніі развівалася пад уплывам супярэчнасцей эпохі. У ёй суседнічаюць глыбокі змест і нацыянальна-бытавы каларыт, пацуцёвы свет і рэлігійнасць, стрыманасць і смелыя пошукі новых мастацкіх сродкаў.

Пытанні і заданні

1. Пазнаёмцеся больш падрабязна з творчасцю Эль Грэка на кампакт-дыску. Назавіце яго работы, у якіх важную ролю ў сюжэце і кампазіцыі адыгрывае пейзаж.
2. Успомніце карціну «*Мяніны*» Дыега Веласкеса, з якой вы пазнаёміліся ў 5-м класе. Іспанскі мастак ХХ стагоддзя Пабла Пікаса прапанаваў сваю трактоўку кампазіцыі Дыега Веласкеса «*Мяніны*». Ён напісаў на тэму «*Мянін*» 58 варыяцый. Кожны персанаж тут нясе падвойнуюсэнсавую нагрузку — добра і зла, жыцця і смерці. Якія дэталі з работы Веласкеса вы пазнаяце ў палатне Пікаса?
3. Якія загадкі, на ваш погляд, хаваюцца ў карціне «*Мяніны*» Веласкеса? Як вы лічыце, чаму так складана адказаць на пытанне пра тое, хто з'яўляецца галоўным героем гэтай карціны?
4. Драматычныя творы Лопэ дэ Вегі паслужылі асновай мноства спектакляў і экранізацый. Паглядзіце фрагменты музыкальнага фільма «*Сабака на сене*», знятага ў 1977 годзе рэжысёрам Янам Фрыдам па аднайменнай камедыі. Паразважайце, ці змаглі стваральнікі кінакарціны адлюстраваць атмасферу барочнай Іспаніі. У чым гэта выявілася асабліва?

Пабла Пікаса.
Мяніны.
Інтэрпрэтацыя
№ 22 (1957 г.)

Творчая майстэрня

5. Пазнаёмцеся ў інфармацыйных крыніцах падрабязней з нацюрмортамі Франсіска дэ Сурбарана. Звярніце ўвагу на асаблівасць іх кампазіцыйнай пабудовы. У класе зрабіце «інсцэніроўку» нацюрмортаў іспанскага жывапісца. Для гэтага трэба: прынесці садавіну і посуд, накрыць драпіроўкай-абрусам стол, расставіць належным чынам прадметы. Абавязкова арганізуйце цёмны фон! А зараз вы можаце сфатаграфавачь свой нацюрморт а-ля дэ Сурбаран.

6. Адным з яркавых іспанскіх жывапісцаў з'яўляецца Барталамэ Эстэбан Мурілья. Разгледзьце на дадатковай старонцы яго карціну «Вулічныя хлапчкі», «Маленькі жабрак». Падрыхтуйце пра гэтыя работы ілюстраваны аповед. Знайдзіце і ахарактарызуйце ў творах рысы рэалізму, нацыянальна-бытавога каларыту.

§ 25. Мастацтва Нідэрландаў: непадобныя суседзі

У XVII стагоддзі адбыўся раскол паміж паўднёвымі і паўночнымі правінцыямі Нідэрландаў. У выніку барацьбы паўночная частка краіны аддзялілася, атрымала самастойнасць і стала называцца Галандыяй. Паўднёвая частка працягвала падпарадкоўвацца Іспаніі і называлася Фландрыйяй. Гэта прывяло да ўзнікнення дзвюх розных школ жывапісу: галандскай і фламандскай.

Мастак з сусветнай славай. Уласцінасці і асаблівасці фламандскай школы жывапісу найбольш поўна і ярка праявіліся ў творчасці *Пітэра Паўля Рубенса*.

Як выглядаў знакаміты жывапісец у зеніце сваёй славы, мы можам убачыць на *«Аўтапартрэце з Ізабэлай Брант»*. У гэтай рабоце Рубенс паказаў сябе прыгожым і самаўпэўненым. Модны строй падкрэслівае яго мастацкі густ і арыстакратычнасць. Пастава мастака, яго лёгкі нахіл і паварот да жонкі дэманструюць пачуццё ласкавага заступніцтва. Пра лад у сям'і сведчаць жэст скрыжаваных рук і кампазіцыйная пабудова: фігуры аб'ядноўваюцца ў суцэльны авал.

Пітэр Паўль Рубенс. Аўтапартрэт з Ізабэлай Брант (1609—1610 гг.)

Пітэр Паўль Рубенс. Бой святога Георгія з цмокам (фрагмент) (1606—1610 гг.)

Цікавы факт

Гісторыя мастацтваў захавала пра Рубенса анекдот. Адночы мастак падслухаў размову вучняў, якія сцвярджалі, што ён не можа без іх абысціся. За ноч Рубенс напісаў карціну, на якой намаляваў жывёл і амураў на фоне пейзажу. І звярнуўся да нагаворшчыкаў: «Я выкарыстоўваю вас, каб праца ішла хутчэй. Але магу абысціся і без вас. Толькі дзе тады вы будзеце маляваць свае пейзажы і жывёл?»

Экспрэсіўнасць і цэласнасць вобразаў, непасрэднасць імправізацыі, віртуозная тэхніка, магутны і чысты каларыт з'яўляюцца галоўнымі рысамі жывапісу Рубенса — найбольш яркага прадстаўніка барока. Іх наглядна відаць у яго шматлікіх карцінах на міфалагічныя і рэлігійныя тэмы. Асаблівага майстэрства Рубенс дасягнуў у выяўленні драматычных сцэн. У іх ён стварае дынамічную кампазіцыю, якая адлюстроўвае эмацыянальныя парывы персанажаў. У рабоце «*Бой святога Георгія з цмокам*» мастак дэманструе віртуознае валоданне тэхнікай жывапісу. Ён наносіць фарбы то лёгка і празрыста, то шчыльна і рэльефна, выкарыстоўваючы магчымасці рознага па форме, памеры і націску мазка. Гэта дапамагала майстру дабіцца чысціні і гучнасці колераў, разнастайнасці фактур, уласцівых стылю барока.

Якія асаблівасці тэхнікі жывапісу відаць у вылучаным фрагменце карціны «Бой святога Георгія з цмокам» Пітэра Паўля Рубенса? Якія дэталі работы сведчаць пра яе барочную стылістыку?

Таленавітыя вучні. З мноства вучняў Пітэра Паўля Рубенса самы знакаміты — *Антоніс ван Дэйк*. Славу цудоўнага партрэтывыста ён атрымаў дзякуючы выпрацоўцы асабістага стылю, які і дапамог яму выйсці з ценю вялікага настаўніка. У карціне «*Карл I, кароль Англіі, на паляванні*» мастак спрабаваў злучыць парадны партрэт з «расповедам» пра будні манарха. У творы ўсё падпарадкавана постаці караля. Цёмныя сілуэты дрэў, рух галавы каня, паставы егераў выглядаюць дэкарацыямі, на фоне якіх пазіруе манарх. Адною рукою ён абাপіраецца на кій, другую трымае на сцягне, галава горда ўскінутая, позірк смела звернуты на глядача — так паказаны Карл I.

Сябар Рубенса *Франс Снейдэрс* таксама з'яўляецца выдатным майстрам фламандскага мастацтва. Славу яму прынеслі сцэны палявання і нацюрморты, па-барочнаму пышныя і дэкаратыўныя. Для ўпрыгожвання параднай сталовай у палацы ўплывовага чалавека Франс Снейдэрс стварыў знакамітую серыю з чатырох работ «Краммы».

Антоніс ван Дэйк. Карл I, кароль Англіі, на паляванні (1635—1638 гг.)

Франс Снейдэрс.
З серыі «Краммы»
(1625—1650 гг.)

Мастак са шчырасцю апяваў і паказваў у параўнанні форму, фактуру і колер рэчаў на палотнах серыі. Незлічоную колькасць прадметаў нацюрморта Снейдэрс сабраў у адзіную кампазіцыю, цэласнасць якой дасягаецца за кошт колеравай гамы. Цяжкія сталы ломяцца ад ўсяго таго, што даюць урадлівая глеба і фаўна Фландрыі: гародніны, садавіны, дароў мора і лесу. Фарбы, формы, паверхні лашчаць вока, дражняць апетыт і славяць багатую прыроду краіны.

Разгледзьце карціны з серыі «Крамы» ў параграфе і на кампакт-дыску. Якія віды гародніны і садавіны вы пазналі ў работах Франса Снейдэrsa? Пры дапамозе якіх сродкаў выразнасці мастак прыўнёс дынамізм у кампазіцыю нацюрморта — «ціхага» жанру?

«Малыя галандцы». Галандскіх мастакоў XVII стагоддзя, якія стваралі невялікія па памеры, але яркія і старанна выпісаныя палотны, называлі «*малымі галандцамі*». Іх творчасць выявілася ў жанрах, звязаных з непасрэдным адлюстраваннем жыцця чалавека і прыроды: партрэце, пейзажы, нацюрморце.

Найбуйнейшым майстрам *нацюрморта* быў *Вілем Клас Хеда*. З высокай тэхнічнай дакладнасцю мастак перадае прыроду рэчаў — крохкасць і празрыстасць шкла, халодны бляск срэбра, румяную скарыначку булкі. У *карціне «Сняданак з чарнічным пірагом»* ён імкнецца паказаць прадметы такім чынам, каб іх характар, аб'ём і фактура былі выяўлены найбольш уражліва. Абрус сабраны ў жывапісныя складкі, пірог разрэзаны, у келіх наліта віно, арэхі расколаты. Унутранае ўстройства кішэннага гадзінніка мастак паказвае, падняўшы яго крышку і змясціўшы на блізка план карціны. Якасці шкла найлепшым чынам перадаюць пабіты келіх і аскепкі побач з ім.

Вілем Клас Хеда. Сняданак з чарнічным пірагом (1631 г.)

Упадабаны матыў *Яна Вермэра Дэлфцкага* — вядомага мастака галандскай школы жывапісу — адзінокая жаночая фігура ў інтэр’еры, асветленым мяккім патокам святла з акна. Ён паказваў жанчын за чытаннем, прымеркай упрыгажэнняў ці хатнімі клопатамі. Пры гэтым Вермер адлюстроўвае толькі самае істотнае, не адцягваючы ўвагу глядача лішнімі падрабязнасцямі. Мастак па-майстэрску працуе з каларытам. Чыстыя колеры спектра — сіні, чырвоны, жоўты — зіхацяць, як каштоўныя камяні, у асяроддзі прыглушаных адценняў. Менавіта ўменне перадаваць разнастайныя грані колеру і святла ўзносіць Вермера на ўзровень найвялікшых майстроў сусветнага мастацтва. У яго рабоце «*Служанка са жбаном малака*» мы бачым, як вобраз чалавека з народа набывае ўнутраную сілу, што адпавядае ціхамірнай атмасферы інтэр’ера.

Ян Вермер Дэлфцкі. Служанка са жбаном малака (1658—1660 гг.)

Разгледзьце работы «малых галандцаў». Як вы думаеце, хутка або павольна адбываюцца дзеянні, адлюстраваныя на карцінах? Якімі сродкамі мастакі перадалі рух часу? У чым выяўляецца рэалізм творчасці «малых галандцаў»?

Новае разуменне партрэта. У гісторыі сусветнага партрэта сапраўдным рэфарматарам з’яўляецца галандскі мастак *Франс Хальс*. У яго работах мы бачым прадстаўнікоў усіх слаёў грамадства — ад купцоў да беднякоў. Прычым людзі з нізоў грамадства часта паказаны як вясёлыя і жыццярадасныя, якія ведаюць сабе цану. У партрэтах простых людзей мастак дасягнуў найбольшай глыбіні задумы і яркасці творчага ўвасаблення. Глядач адчувае, што менавіта на іх баку сімпатыі майстра.

Другая істотная асаблівасць партрэтнага мастацтва Хальса — адлюстраванне чалавека ў рэальных натуральных станах, без знарочыстага пазіравання. Мастак уносіць у партрэт ярка выражаны эмацыянальны пачатак. У яго творах высокапастаўленыя заказчыкі трымаюць сябе гэтак жа натуральна і свабодна, як і простыя людзі, што не клапоцяцца аб вытанчанасці манер. У *групавым партрэце афіцэраў стралковай роты святога Георгія ў Гарлеме* паказаны прадстаўнікі бюргерскіх колаў, якія прымалі актыўны ўдзел у барацьбе за незалежнасць краіны. Мастак цудоўна вырашае задачу групавога партрэта: героі

Франс Хальс. Групавы партрэт афіцэраў стралковай роты святога Георгія ў Гарлеме (1616 г.)

аб'яднаны кампазіцыяй, агульным эмацыянальным парывам і настроем. Гэта ўпэўненыя раскаваныя людзі, іх паставы надзвычай энергічныя. Кожны ўдзельнік мае асобную партрэтную характарыстыку. Каларыстычная гама падкрэслівае адчуванне параднасці і радаснага баўлення часу. Мажорнае гучанне плям чырвонага і белага колераў паказана ў аправе з насычаных глыбокіх цёмных тонаў.

Разгледзьце ўважліва ў інфармацыйных крыніцах групавыя партрэты стралкоў Франса Хальса і яго партрэты простых людзей. Што аб'ядноўвае гэтыя работы?

Мастак па-за часам: Рэмбрант. Творчасць *Рэмбранта* (*Рэмбранта Харменса ван Рэйна*) увасабляе найлепшыя якасці галандскага мастацтва: рэалістычнае адлюстраванне рэчаіснасці спалучаецца з філасофскай трактоўкай вобразаў і сюжэтаў.

Асноўная тэма мастацтва Рэмбранта — унутраны свет чалавека, яго пачуцці і перажыванні. Пазнаваць чалавека мастак пачынае з самога сябе — пры дапамозе жанру аўтапартрэта. У ранніх работах на сваім твары ён вывучае асноўныя чалавечыя эмоцыі: насупліваецца, надзімае вусны, усміхаецца. Пазнейшыя партрэты — гэта ўжо разважанні пра сябе і сваё жыццё. У рабоце «*Аўтапартрэт насупіўшыся*» мы бачым характэрны для мастака графічны прыём: вялікую ўвагу да штрыха, экспрэсіўнага завітка ліній. Лініі надзвычай разнастайныя і дынамічныя, яны кладуцца, ідучы ўслед за аб'ёмам і рэльефам формы.

Рэмбрант. Аўтапартрэт насупіўшыся (1630 г.)

У сваёй самай вядомай рабоце «*Вяртанне блуднага сына*» Рэмбрант «распавядае» знакамітую біблейскую прытчу. Дар жывапісца дазволіў яму паказаць персанажаў сімвалічна і абагульнена, выкарыстоўваючы пры гэтым мову дэталей. Коротка стрыжаныя валасы сына і яго патрапанае адзенне шматзначныя. Туфлі зношаныя, адну ён згубіў, спяшаючыся стаць перад бацькам на калені. Бацька прыціскае сына да грудзей, даруючы яму. Святлом мастак вылучае твар старца, а лініі кампазіцыі вядуць наш погляд да рук, якія абдымаюць сына. Характэрна, што Рэмбрант пазбягае канфліктнасці прытчы: паслухмянага старэйшага сына, які раўнуе брата да бацькі, ён змясціў у цені ззаду асноўных фігур.

Рэмбрант. Вяртанне блуднага сына
(1669 г.)

Прачытайце біблейскую прытчу пра блуднага сына. Якія дэталі работы Рэмбранта кажуць пра тое, што на долю сына выпалі складаныя выпрабаванні? Як вы думаеце, ці дараваў бацька сыну? Што ў карціне пацвярджае ваш адказ?

Мастацтва Нідэрландаў разгаліноўваецца на дзве нацыянальныя школы — фламандскую і галандскую. Абедзве школы характарызуюцца ярка выяўленымі і ў асноўным супрацьлеглымі рысамі. Фламандскае мастацтва імкнецца здзіўляць гледача. Творчасць галандскіх мастакоў накіравана на даследаванне прыроды чалавека і навакольнага свету ва ўсёй іх разнастайнасці.

Пытанні і заданні

1. Як вы можаце растлумачыць фразу Рэмбранта: «Я ўсё жыццё ва ўсім шукаў натуральнасць прыроды, ніколі не захапляўся ілжывым бляскам форм. Мастака робіць вялікім не тое, што ён адлюстроўвае, а тое, наколькі праўдзіва ўзнаўляе ён у сваім мастацтве прыроду. Жыццё — гэта ўсё для мяне...» Падбярыце рэпрадукцыі карціны вялікага мастака, якія ілюстравалі б ваш адказ.
2. Параўнайце стылістычныя рысы нацюрмортаў галандскага мастака Вілема Класа Хеды і фламандца Франса Снейдэрска. У чым іх падабенства і адрозненне?

3. Работы сучаснага беларускага мастака Сяргея Рымашэўскага акупаюць нас у свет дзяцінства, дзе час цячэ па сваіх законах і магчымыя незвычайныя фантазіі. Знайдзіце творы Яна Вермера, да якіх нас «адсылае» карціна нашага сучасніка. Якія падобныя рысы можна адзначыць у творчасці мастакоў? Для адказу выкарыстайце матэрыялы дадатковай старонкі.

4. Назавіце асноўныя адрозненні ў мастацтве Фландрый і Галандый. Запоўніце табліцу і запішыце ў сшыткі.

Сяргей Рымашэўскі. Гаворачы папугай (2002 г.)

Напрамкі	Фландрыйя	Галандыйя
Рэлігія		
Галоўныя тэмы ў мастацтве		
Вядучыя жанры жывапісу		
Заказчыкі твораў		
Роля мастака		

Творчая майстэрня

5. Уважліва вывучыце ў інфармацыйных крыніцах творчы і жыццёвы шлях Рэмбранта. Уявіце, што вам удалося перанесціся ў часе і ўзяць інтэрв'ю ў вялікага мастака. Складзіце спіс пытанняў для інтэрв'ю. Прапануйце гэтыя пытанні аднакласнікам.

§ 26. Мастацтва Францыі: ад барока да класіцызму

Зацвярджэнне манархіі ў Францыі ў XVII—XVIII стагоддзях прывяло да панавання новых мастацкіх ідэалаў і каштоўнасцей, на чале якіх стаялі грамадзянскі абавязак, мараль, розум. Мастацкія перавагі эпохі выразіў стыль *класіцызм*. Меркай прыгажосці і гармоніі сталі парадак і нарматыўнасць, лагічная яснасць і «разумная арганізацыя» мастацкіх кампазіцый.

Архітэктура: палацавая пышнасць і складнасць ордарных форм. Прынцыпы класіцызму ляглі ў аснову «вялікага стылю» Людовіка XIV. Урачыстасць стройных форм у спалучэнні з пампезнасцю барока дэманстравала ідэю росквіту дзяржавы. Найбольш ярка яна ўвасобілася ў *архітэктуры пала-*

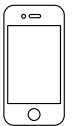

Иной строчит стихи как бы охвачен бредом:
Ему порядок чужд и здравый смысл неведом.
Чудовищной строкой он доказать спешит,
Что думать так, как все, его душе претит.
Не следуйте ему. Оставим итальянцам
Пустую мишуру с её фальшивым гляncем.
Всего важнее смысл...

*Нікола Буало. «Паэтычнае мастацтва»
(пераклад Э. Лінецкай)*

цава-паркавых ансамбляў. Ансамбль уключаў палац, пабудаваны па правілах класіцызму, і парк з вадаёмамі, фантанамі, газонамі і разнастайнай расліннасцю. Роўныя алеі парку перасякаліся пад прамым вуглом. Кустоўе і дрэвы былі пастрыжаны ў выглядзе геаметрычных фігур. Інтэр'еры палаца адрозніваліся багатым убраннем у стылі барока. Яго дынамічныя формы паўтараліся ў паркавай скульптуры.

Свайго апагею «вялікі стыль» дасягнуў у *каралеўскай рэзідэнцыі ў Версалі*. Непаўторна аформленыя залы зіхацелі золатам славы. Вобразы мармуровай

Палацава-паркавы ансамбль у Версалі, Парыж, Францыя (XVII ст.)

Жуль Ардуэн-Мансэр. Люстраная галерэя Версальскага палаца (1686 г.)

Цікавы факт

Каб візуальна пашырыць прастору, у Люстраной галерэі Версальскага палаца насупраць акон былі ўсталяваны вялікія люстэркі. Пазней гэты прыём пачалі ўжываць дойліды пры будаўніцтве палацаў у іншых краінах Еўропы.

і пазалочанай скульптуры ўсхвалялі асобу манарха. Сцяпенні пакояў упрыгожваў фрэскавы жывапіс, сцены высцілалі габелены... Мудрагелістым формам люстраў і падлогавых свяцілень туравалі сілуэты барочнай мэблі з выгнутымі ножкамі ў форме лацінскай літары S. Ззянне тысяч свечак «запальвала» казаное святло: фігуры фрэсак, здавалася, луналі ў нябёсах, скульптуры «ажывалі», завіткі ляпніны сцен і столоў нагадвалі паўзучыя расліны... Гэтая атмасфера спрыяла правядзенню шыкоўных прыёмаў і баляў.

Адной з крыніц натхнення мастакоў класіцызму з'яўляецца антычнае мастацтва. Як вы думаеце, чаму? Назавіце элементы антычнага дойлідства ў архітэктуры Версальскага палаца.

Класіцызм у жывапісе. На XVII стагоддзе прыйшоўся росквіт жывапісу класіцызму. Найвялікшыя майстры ўзорнага стылю стваралі палотны на гістарычны, міфалагічны і біблейскі сюжэты.

Асаблівасці жывапісу класіцызму, як і архітэктуры, выявіліся, перш за ўсё, у *кампазіцыі*. Шматфігурныя кампазіцыі дзяліліся на планы, пры гэтым галоўнае дзеянне адбывалася на першым — пярэднім — плане. Важнае месца ў жывапісе класіцызму займаў *малюнак*. Кожная фігура, кожная дэталёў старанна прамалёўваліся. Мастакі падрабязна выпісвалі элементы адзення (часцей — антычнага) і вонкавага выгляду: драпіроўкі, складкі, сандалі са шнуроўкай, прычоскі, галаўныя ўборы. Класіцысты падкрэслівалі і самі асаблівасці *жывапісу*. Яны выкарыстоўвалі яркія чыстыя (незмяшаныя) колеры, кантраст якіх узмацняў кампазіцыйную задуму, садзейнічаў структураванню прасторы. Магутная святлацень «ажыўляла» вобразы.

Гэтых правіл прытрымліваўся ў сваёй творчасці найбуйнейшы прадстаўнік французскага класіцызму *Нікала Пусэн*. Так, у *карціне «Танкрэд і Эрмінія»* вобразы настолькі зладжаныя ў сваіх дзеяннях, што ўтвараюць адно цэлае. Закаханая ў Танкрэда Эрмінія спяшаецца выратаваць параненага рыцара. У імпульсным жэсце яна адсякае мячом свае валасы, каб перавязаць яго раны. Паставы, узмахі рук, павароты фігур герояў, выяўленых на пярэднім плане, утвараюць «пластычны» трохвугольнік. Утрыраваныя рухі спараджаюць тэатральнасць, уласціваю кампазіцыям класіцыстаў. Дэталёва прапрацаваныя мышцы рук і ног персанажаў, ззянне іх скуры ў промнях сонечнага захаду ствараюць дваісты эфект: яны і рэальныя, і ў той жа час міфічныя. Фігуры коней ледзь наводдаль замыкаюць кампазіцыю падобна да куліс.

Нікала Пусэн.
Танкрэд і Эрмінія
(1630-я гг.)

У шматфігурных кампазіцыях майстроў класіцызму часта фонам выступаў натуральны прыродны пейзаж з руінамі антычных пабудов, з будынкамі з ордарнымі формамі або каланадамі. Якую ролю, на ваш погляд, адыгрываў такі фон у кампазіцыйным рашэнні?

Антуан Вато.
Цяжкае становішча
(каля 1716 г.)

Жывапіс ракако. У пачатку XVIII стагоддзя ў мастацтве Францыі адбыліся значныя змены. Новую ўладу ўжо не задавальняў «вялікі стыль» Людовіка XIV. У дваранскім асяроддзі ўсталяваўся новы этыкет, які ўсхваляў легкадумнасць, імгненную асалоду, прагу да забаў. На змену ўрачыстасці класіцызму прыйшла мудрагелістасць і нястрымнасць *ракако*.

Асноўнымі матывамі ў мастацтве сталі раслінныя завітокі і картўшы — скрутак. Выгнутыя лініі і складаныя малюнкi стваралі «ўбор» ракако. Ва ўбранні інтэр'ераў яго дапаўнялі пышныя ляпніны, золата і філігранныя ўзоры. У гэтых упрыгажэннях літаральна «купалася» архітэктура. У жывапісе майстры ракако пашырылі каляровую гаму, у ёй важнае месца атрымалі паўтоны, пераходы, адценні. Кампазіцыі будаваліся асіметрычна або па дыяганалі, што стварала ўражанне некаторай нядбайнасці ці выпадковасці.

Уяўленне пра жыццё вышэйшых слаёў грамадства таго часу даюць карціны *Антуана Вато*. У палотнах майстар узнаўляе атмасферу «галантных свят», што панавалі пры двары, некалькі падхарошваючы яе. На карціне «*Цяжкае становішча*» мы бачым поўных пачуццям кавалераў і дам, якія адпачываюць на ўлонні нескрантай прыроды. У раскошных уборах пад меладычныя гукі гітарных струн яны вядуць свецкія гутаркі. Свабодная манера, у якой выканана кампазіцыя, падкрэслівае тое цудоўнае імгненне, якое цаніла значь. Але гэты ціхамірны спакой парушаецца ўсхваляванасцю галоўнага персанажа — капрызнай дамы, якая спяшаецца пакінуць кавалера.

Адным з эпітэтаў, якія характарызуюць стыль ракако, з'яўляецца «пышны». Якімі сродкамі, на ваш погляд, Антуан Вато дасягае гэтага эфекту ў сваіх кампазіцыях?

Шматаблічныя вобразы скульптуры.

Скульптура Францыі XVII—XVIII стагоддзяў таксама адпавядала патрабаванням часу. У яе вобразах увасобіліся найлепшыя традыцыі барока, класіцызму, ракако. Гэтыя стылі нярэдка зліваліся ў адно, спараджаючы новыя формы мастацкага выражэння.

Дух антычнай культуры апявае французскі скульптар *П'ер Пюжэ ў кампазіцыі «Мілон Кратонскі з ільвом»*. Вобраз легендарнага элінскага атлета, непераможнага байца алімпійскіх гульняў Мілона раскрываецца ў складаным ракурсе, паваротах корпуса, напружаным выразе твару. Майстар паказвае асілка ў знішчальнай сутычцы з царом звяроў. Кампазіцыя дынамічная. Драпіроўкі антычнага адзення ўзмацняюць эффект руху. У той жа час у вобразах скульптуры адчуваецца штучнасць, тэатралізаванасць дзеянняў. Пастава героя здаецца ненатуральнай, ён быццам пазіруе скульптару.

У партрэтных вобразах *Жан Антуан Гудон* раскрывае ўнутраны свет чалавека. *Статуя Вальтэра* характарызуе не столькі аблічча філосафа, колькі глыбіню яго думак. Антычнае адзенне хавае яго цела, дазваляючы засяродзіцца на выразе твару. Вальтэр паказаны ў старэчым узросце, ён пагружаны ў глыбокія развагі. Некалькі ссунутыя бровы, адкрыты высокі лоб, позірк, скіраваны ўбок, і ледзь улоўная ўсмішка характарызуюць вобраз мысліцеля эпохі Асветы.

Разгледзьце скульптурныя вобразы, прадстаўленыя ў параграфу. Вызначце стыль і асаблівасці кожнай са скульптур. Аргументуйце сваю пазіцыю.

П'ер Пюжэ. Мілон Кратонскі з ільвом (1671—1683 гг.)

Жан Антуан Гудон. Статуя Вальтэра (1781 г.)

Музычныя «дробязі». У французскай музыцы, як і ў іншых відах мастацтва, пераважаў свецкі пачатак. Ён ярка праявіўся ў розных музычных школах, перш за ўсё ў клавесіннай.

Франсуа Куперэн, адзін з заснавальнікаў клавесіннай школы, прапанаваў свой арыгінальны стыль. Яго музыка адрознівалася вытанчанасцю, асаблівай

Партрэт Франсуа Куперэна. Работа невядомага аўтара

Жак Андрэ Жазэф Авед. Жан-Філіп Рамо са скрыпкай (1728 г.)

адточанасцю інтанацый і фраз. Творы Куперэна адпавядалі прыродзе клавесіна — інструмента з незвычайным «характарам». Ён валодае адрывістым, роўным, «непявучым» гукам, таму не адкрывае для выканаўцы шырокіх магчымасцей. Аднак Куперэн «скарыў» клавесін: майстар па-свойму падкрэсліў яго выразнае гучанне і стварыў яскравыя музычныя замалёўкі.

Цікавы факт

Жан-Філіп Рамо быў незвычайным і знаходлівым чалавекам. Пры напісанні оперы ён надаваў больш увагі музыцы, а не лібрэта. Калі яго ў гэтым папракалі, ён адказваў: «Дайце мне што заўгодна, хоць газету, і я зраблю з яе выдатную оперу».

П'есы «*Матэлькі*» і «*Маленькія ветраныя млыны*» Франсуа Куперэна — адны з самых вядомых музычных мініячур. У назвах п'ес закладзена праграма, і слухач гатовы пазнаёміцца з пастаральнай сцэнкай ці жанравай карцінай. Кожную са сваіх ідэй кампазітар упрыгожвае толькі яму ўласцівымі прыёмамі. Напрыклад, ажурнасць, бязважжасць музычнай тканіны дасягаліся дзякуючы *мелізмам* — своеасаблівым аздабленням, такім як трэлі або акцэнты і інш.

Музычныя п'есы *Жана-Філіпа Рамо*, французскага кампазітара XVIII стагоддзя, цесна звязаныя з тэатрам. Рана пачаўшы пісаць музыку да кірмашовых прадстаўленняў, ён перанёс тэатральнасць у класічныя творы. Яго клавесінныя п'есы, у параўнанні з п'есамі Куперэна, больш яркія і відовішчныя. Мастацкасць музыкі Ж.-Ф. Рамо выяўляецца ў выразных народных рытмах, вострых сугуччах, тэмпераментных музычных інтанацыях.

Ужо пры жыцці Ж.-Ф. Рамо называлі гукапісцам. У яго п'есе «*Курыца*» гучаць лёгкі гумар і цёплая насмешка. Адзін з самых упадабаных прыёмаў выяўленчасці кампазітара — перайманне галасоў птушак — мы чуем у п'есе «*Спевы птушак*». У «*Тамбур'іне*» злучыліся танцавальнасць і некаторая ўрачыстасць, грацыёзнасць і ўласцівая барочнаму стылю пампезнасць. У музычных мініяцюрах, у кожнай па-свойму, выказваюцца радасць, адчуванне паўнаты і прыгажосці навакольнага свету.

Праслухайце ў інфармацыйных крыніцах музычныя мініяцюры Франсуа Куперэна і Жана-Філіпа Рамо, пералічаныя ў параграфе, а таксама «Прэлюдыю» Ф. Куперэна на кампакт-дыску. У творах якога кампазітара ў большай ступені прасочваюцца рысы барока, а якога — рысы ракако? Патлумачце адказ.

Пры французскім двары ў XVII—XVIII стагоддзях склаліся і дасягнулі росквіту два мастацкія стылі — класіцызм і ракако. У кожным з іх па-свойму адлюстравалася ідэя велічы дзяржаўнай улады. Урачыстасць класіцызму стала вынікам сцвярджэння «строгіх правіл» у мастацтве, вытокі якіх майстры знайшлі ў Антычнасці. Капрызнасць ракако выяўляла атмасферу раскошы палацавага жыцця.

Пытанні і заданні

1. Слова «класіцызм» перакладаецца з французскай мовы як «узорны». Як вы думаеце, чаму стыль французскай манархіі атрымаў такую назву?
2. Стыль ракако, на думку многіх навукоўцаў, з'явіўся крайняй формай барока, што сведчыла пра яго «выраджэнне». Захаваўшы асноўныя прыёмы барока, майстры ракако прыўнеслі шмат новага ў мастацтва. Назавіце адметныя рысы стылю ракако.

3. Найбуйнейшым французскім майстрам мэблі эпохі Людовіка XIV быў Андрэ-Шарль Буль. Пазнаёмцеся ў інфармацыйных крыніцах і на дадатковай старонцы з асаблівасцямі французскай мэблі эпохі Людовіка XIV. У творчасці майстра ўвасобіліся рысы «вялікага стылю». Разгледзьце куфар, выкананы А.-Ш. Булем. Якія дэталі сведчаць пра яго прыналежнасць да «вялікага стылю»?

4. Французскі мастак Клод Ларэн прапанаваў свету ўнікальную тэхніку. Разгледзьце жывапіснае палатно «Адплыццё царыцы Саўскай» і прачытайце артыкул на дадатковай старонцы. Пра якую тэхніку ідзе гаворка? Якія магчымасці адкрыліся майстру дзякуючы гэтай тэхніцы?

Андрэ-Шарль Буль. Куфар для жаночага туалету (2-я палова XVII ст.)

Творчая майстэрня

5. Яскравым мастаком французскага класіцызму быў Жан-Батыст Сімеон Шардэн. Узгадайце, з якімі работамі гэтага мастака вы пазнаёміліся ў 5-м класе. Разгледзьце яго палотны на кампакт-дыску. Складзіце пра работы Шардэна невялікі аповед, ахарактарызаваўшы галоўных герояў яго карцін.

6. Падбярыце музычныя творы розных эпох, блізкія па тэматыцы да твораў французскіх кампазітараў. Падрыхтуйце музычную віктарыну з 5—6 нумароў. Прапануйце віктарыну аднакласнікам. Не забудзьцеся ім патлумачыць, што важна пазнаць не кампазітара і дакладную назву твора, а музычны вобраз.

§ 27. Мастацтва Англіі: стрыманая прыгажосць

У культуры Новага часу мастацтва Англіі стаіць асобна. У ім былі вельмі моцныя сярэднявекавыя традыцыі: готыка тут трымалася ўсё XVI стагоддзе, а ідэі эпохі Адраджэння праявіліся слаба. У XVII стагоддзі, калі астатнія еўрапейскія краіны перажывалі бурны росквіт мастацтва, Англія знаходзілася ў цені. Толькі ў XVIII стагоддзі яна зрабіла рывок у развіцці і ў асобных відах мастацтва апырэдзіла кантынентальную Еўропу.

Класічны ідэал у англійскай архітэктуры. Першым архітэктарам, які парваў са шматвяковай гатычнай традыцыяй, быў *Ініга Джонс*. Пабываўшы ў Еўропе, ён натхніўся доўлідствам Рэнесансу і змог прывіць англійскай архітэктуры густ да стрыманай класічнай прыгажосці. Пачаткам новай архітэктурнай традыцыі стаў збудаваны ім для каралевы Ганны *Куінс-хаус у Грынвічы*.

Гэты сціплы двухпавярховы будынак адзначаны асаблівай чысцінёй стылю. Яго прыгажосць не ў багатым дэкоры, а, як і належыць пабудовам класіцызму, у гармоніі і ўраўнаважанасці простых архітэктурных форм. Вырашаныя

Ініга Джонс.
Куінс-хаус у
Грынвічы, Англія
(1616—1635 гг.)

Крыстафер Рэн.
Сабор Святога
Паўла ў
Лондане, Англія
(1675—1710 гг.)

Ў белым колеры, яны выглядаюць бездакорна. Амаль адзіны дэкаратыўны матыў — каланада іанічнага ордара. Утопленая ў спакойную роўнядзь сцяны, яна не разбурае, а падкрэслівае лаканічны сілуэт палаца.

Прапанаваны Джонсам разумны і строгі стыль архітэктуры прыйшоўся даспадобы рэспектабельнаму англійскаму грамадству. Большасць сядзіб Англіі ў XVII—XVIII стагоддзях былі пабудаваны менавіта ў гэтым стылі.

Працягнуў лінію класіцызму ў англійскай архітэктуры *Крыстафер Рэн*. Яго стыль адрозніваўся большай складанасцю і разнастайнасцю. Гэты стыль уключаў элементы барока і готыкі, але іх злучэнне ішло на класічнай аснове.

Крыстафер Рэн пакінуў значную спадчыну: менавіта ён адбудоўваў Лондан пасля Вялікага пажару 1666 года. Вяццом творчасці архітэктара з'яўляецца *сабор Святога Паўла* — найбуйнейшы пратэстанцкі храм, узведзены на месцы згарэлага сярэдневяковага сабора. Ён стаў годным адказам з боку англіканскай царквы галоўнаму каталіцкаму храму Еўропы — сабору Святога Пятра ў Рыме.

Да Крыстафера Рэна англійская архітэктура не ведала формы купала. Сярэдневяковыя англійскія храмы былі трохнефнымі базілікамі: вельмі выцягнутымі ў даўжыню, з трансептам пасярэдзіне. Месца перасячэння трансепта

Цікавы факт

Сабор Святога Паўла — пахавальня многіх вядомых грамадзян Вялікабрытаніі. Першым тут быў пахаваны Крыстафер Рэн. На яго сціплай магіле няма помніка, а эпітафія абвяшчае: «Чытач, калі ты шукаеш помнік, проста азірніся».

і цэнтральнага нефа ўвенчаў высокі шпіль. У саборы Святога Паўла К. Рэн паўтарыў гэтую схему. На фасадзе царквы, як і ў сярэднявечных саборах, ён паставіў дзве вежы. Але замест шпіля ўзвёў магутны купал класічных форм: з каланадай у аснове і ліхтаром. Так у Англіі з’явілася першае купальнае збудаванне.

Разгледзьце заходні фасад сабора Святога Паўла на старонках параграфу і на кампакт-дыску. Знайдзіце ў яго дэкоры і кампазіцыйныя рысы барока, класіцызму і сярэднявечнай архітэктуры.

«Гатычнае адраджэнне». Адна з галоўных рыс англійскай культуры — традыцыйнасць. Імкненне да новага ў ёй выявілася слабей, чым прыхільнасць да старога. Гэта асабліва прыкметна ў архітэктуры. Не паспелі англічане развітацца з готыкай, як ужо ў сярэдзіне XVIII стагоддзя яе пачалі паўсюдна адраджаць. Гэты кірунак у архітэктуры атрымаў назву «неаготыка» (гэта значыць «новая готыка»). Англія, такім чынам, стала радзімай першага *неастылю*.

Гісторыя англійскай неаготыкі пачынаецца з *памесця Строберы-хіл* недаўлека ад Лондана. Яго ўладальнік быў гарачым прыхільнікам сярэднявечнай культуры. Ён ператварыў памесце ў падабенства гатычнага замка з вежай,

Хорас Уолпал. Памесце Строберы-хіл, Англія (1746—1790 гг.)

Хорас Уолпал. Галерэя ў памесці
Строберы-хіл, Англія (1746—1790 гг.)

стральчатымі вокнамі, зубчастымі завяршэннямі сцен. У тым жа духу ён аформіў і інтэр'еры: галерэі, бібліятэку, рыцарскую залу. Складаныя веерныя скляпенні, шматвугольныя нішы з кілявіднымі балдахінамі, мудрагелістая разьба ў стылі палымянай готыкі... Усё гэта стварала рамантычную атмасферу мінулай рыцарскай культуры, па якой у Англіі многія ўжо сталі сумаваць.

Як вы думаеце, чаму ў сучасным грамадстве назіраецца сур'ёзнае захапленне сярэднявечнай культурай — рэканструкцыямі бітваў, рыцарскіх турніраў, музычнымі і тэатральнымі прадстаўленнямі? Прывядзіце падобныя прыклады з сучаснай айчыннай культуры.

Уільям Хогарт — заснавальнік англійскай школы жывапісу. Развіццё выяўленчага мастацтва ў Англіі адставала ад архітэктуры. Англіканская царква не мела патрэбы ў палотнах і фрэсках на рэлігійныя тэмы. Адзіным жанрам, запатрабаваным англійскім грамадствам, быў партрэт. Але доўгі час англічане аддавалі перавагу паслугам замежных партрэтыстаў. І толькі ў першай палове XVIII стагоддзя ў краіне з'явіліся свае значныя жывапісцы.

Першым у гэтым шэрагу варты назваць *Уільяма Хогарта*. Мэтай мастацтва ён лічыў выхаванне грамадства пры дапамозе праўдзівага апавядання пра яго недахопы. Высмейваючы адмоўныя з'явы сучаснага жыцця, Хогарт стаў пачынальнікам англійскай *карыкатуры*.

Перавыхаванню нораваў прысвечана і большасць жывапісных работ Хогарта. У мастака ярка выяўлялася спрадвечная для англійскай культуры любоў да літаратуры. Падобна да пісьменніка, ён складаў цэлыя гісторыі павучальнага зместу, падзяляў іх на сцэны і адлюстроўваў кожную ў асобнай карціне. Атрымліваліся серыі жывапісных твораў, якія затым Хогарт узнаўляў у гравюрах. Так яны мелі большы рэзананс у грамадстве. У серыі *«Кар'ера мота»* мастак «распавёў» пра згубнае жыццё маладога чалавека, які атрымаў значную спадчыну. Растраціўшы яе на забавы, ён скончыў свае дні ў вар'яцкім доме. Трагічнаму фіналу яго «кар'еры» прысвечана апошняя, восьмая, карціна цыкла — *«Мот у бедламе»*.

Уільям Хогарт. Мот у бедламе.
З серыі «Кар’ера мота» (1735 г.)

Уільям Хогарт.
Дзяўчына з крэветкамі
(1760 г.)

Мастак-наватар У. Хогарт быў родапачынальнікам дэмакратычных тэндэнцый у англійскім мастацтве. Найлепшая яго работа «Дзяўчына з крэветкамі» захавала вобраз дзёрзкай, вясёлай, ружовашчокай дзяўчыны з народа. Партрэт напісаны ў незвычайнай для таго часу свабоднай манеры. Жывы, бліскучы свежасцю і багаццем адценняў жывапіс мастака віртуозны. Заслугоўвае найвышэйшай пахвалы і яго ўменне раскрыць усю глыбіню вобраза праз імгненны стан мадэлі, нібыта злоўлены на ляту.

Уільям Хогарт быў перакананы, што носьбітамі галоўных грамадскіх заганаў з’яўляюцца прадстаўнікі знаці. Простыя людзі выклікалі ў яго сімпатыю. Разгледзьце партрэт «Дзяўчына з крэветкамі». Якімі ўласцівасцямі чалавека з народа захопляўся мастак?

Вяршыні англійскага партрэта. Росквіт англійскага жывапісу прыйшоўся на другую палову XVIII стагоддзя. Ён увасобіўся ў постацях двух вялікіх, але вельмі непадобных па жывапіснай манеры партрэтэстаў — Джошуа Рэйналдса і Томаса Гейнсбара.

Джошуа Рэйналдс — першы прэзідэнт Каралеўскай акадэміі мастацтваў — быў прыроджаным майстрам параднага партрэта. Маючы схільнасць да ўсяго велічнага і значнага, ён з кожнага партрэта імкнуўся зрабіць падабенства гістарычнай карціны. Так, *адмірала лорда Хітфілда* мастак адлюстравалі на фоне ўмацаванняў. Адмірал сціскае ў руках ключ ад варот крэпасці, абаронай якой ён кіраваў.

Джошуа Рэйналдс. Партрэт адмірала лорда Хітфілда (1787—1788 гг.)

Томас Гейнсбара. Дама ў блакітным (канец 1770-х гг.)

Рэйналдса прыцягвалі гераічныя характары і драматычныя эфекты. Яго партрэты адрознівае ўнутранае напружанне. Але яно дасягалася не толькі за кошт дынамічнай, разгорнутае у прасторы кампазіцыі і знешніх дзеянняў персанажаў: складаных пастаў, бурных рухаў. Вызначальную ролю адыгрываў колеравы строй карцін. Напружаны, залаціста-чырвона-карычневы каларыт з украпваннем інтэнсіўных плям іншых колераў, а таксама сама шырокая жывапісная манера — вось што нараджала энергію партрэтных вобразаў Джошуа Рэйналдса.

Зусім іншымі прыёмам карыстаўся *Томас Гейнсбара*. Яго ідэалам была адухоўленая энергія, а не дзейная. Нават самыя парадныя вобразы Гейнсбара адзначаны летуценнасцю і ціхай задуманнасцю. Правёўшы дзяцінства і юнацтва ў правінцыі, мастак тонка адчуваў прыроду. Ён любіў пісаць партрэты на фоне пейзажу, які заўсёды ў яго работах удала акампаваў паэтычнаму настрою персанажаў.

Спецыфічны «почырк» Гейнсбара лёгка пазнаецца па далікатных і вытанчаных, злёгка падоўжаных постацях, па мяккім рассеяным святле, акварэльнай размытасці контураў, якая надае малюнку пэўную недаказанасць. Кампазіцыі Гейнсбара чаруюць элегантнасцю стылю і няўлоўнай музычнасцю. Не менш зачароўвае і сама тэхніка жывапісу: палотны быццам сатканы з разнастайных па форме і шчыльнасці вібрыруючых мазкоў. Выдатны прыклад цякучага жывапісу Гейнсбара — *партрэт «Дама ў блакітным»*. Ён створаны з упадабанай майстрам светлай гамы шэра-блакітных і серабрыстых адценняў.

Калі б у вас была магчымасць заказаць карціну ў найлепшых англійскіх партрэтыстаў XVIII стагоддзя, на каго з мастакоў вы звярнулі б увагу і чаму?

У мастацтве Англіі XVII—XVIII стагоддзяў суіснавалі розныя стылі і кірункі. Але вядучыя пазіцыі захоўваў класіцызм. Мудрагелістае барока ў стрыманай англійскай культуры амаль не праявілася.

Пытанні і заданні

1. Што прыўнеслі ў англійскую архітэкттуру Ініга Джонс і Крыстафер Рэн? Вызначце своеасаблівасць мастацкай манеры кожнага майстра.
2. Чым архітэктра Англіі XVII—XVIII стагоддзяў адрознівалася ад еўрапейскай? У чым яна «абагнала» еўрапейскую архітэкттуру?
3. Якімі, на ваш погляд, былі асноўныя дасягненні англійскага жывапісу? Які ідэал чалавека ўвасабляе творчасць Уільяма Хогарта, Джошуа Рэйналдса і Томаса Гейнсбара?
4. На дадатковай старонцы пазнаёмцеся з традыцыямі еўрапейскай паркавай культуры. Што такое «пейзажны парк»? У чым адрозненне англійскага парку ад французскага?
5. Узнікнуўшы ў Англіі, неаготыка праз стагоддзе ярка праявілася і ў дойлідстве Беларусі. Адзін з шэдэўраў беларускай неаготыкі — касцёл Святой Тройцы ў Гервятах. Разгледзьце яго фатаграфію і пералічыце элементы готыкі, якія выкарыстаны ў архітэктурцы гэтага помніка.

Касцёл Святой Тройцы ў в. Гервяты, Беларусь (1899—1903 гг.)

Творчая майстэрня

6. Уявіце сябе на месцы мастака Уільяма Хогарта. Якую павучальную для сучаснага грамадства гісторыю вы ўвасобілі б у жывапісе? Прыдумайце сюжэт і назву сваёй гісторыі. Падзяліце яе на 6—8 асноўных падзей. Прадумайце кампазіцыю і назву кожнай з іх.

§ 28. Вялікія еўрапейскія кампазітары XVII стагоддзя

Музычнае мастацтва барока, гэтак жа як і іншыя віды мастацтва, характарызуецца паглыбленнем ва ўнутраны свет чалавека. Манументальнасць жанраў, эмацыянальныя кантрасты, экспрэсія, дэкаратыўнасць элементаў... Ярчэй за ўсё рысы барока выявіліся ў музыцы двух найвялікшых нямецкіх кампазітараў — *Іагана Себасцьяна Баха і Георга Фрыдрыха Гендэля*.

«Дваіны партрэт» на фоне часу. У музычных творах І. С. Баха і Г. Ф. Гендэля мудрагеліста пераплятаюцца рысы барока і класіцызму. Дыялогі асноўных мастацкіх кірункаў эпохі адлюстраваліся ў творчых партрэтах абодвух майстроў.

Кампазітары былі сучаснікамі. Яны нарадзіліся ў адзін год у правінцыйных гарадках Германіі, шмат працавалі, зносячы ўдары лёсу, і ніколі не сустракаліся. Бах, пражыўшы 65 гадоў, пакінуў пасля сябе шмат дзяцей. Чацвёрта з іх сталі музыкантамі і вядомымі кампазітарамі. Гендэль перажыў Баха на 9 гадоў. Да канца жыцця абодва кампазітары страцілі зрок, але па-ранейшаму захавалі чуласць да ўспрымання навакольнага свету.

Бах і Гендэль валодалі рознымі характарамі. Бах пры ўсёй наравістасці быў лагодны, схільны да жартаў, ветлівы ў зносінах з музыкантамі і горды з начальствам. Ён адрозніваўся працавітасцю, цяпеннем, спакойнай упартасцю. Гендэль, наадварот, быў славалюбівы, амбіцыйны і велічны. Бах ніколі не пакідаў роднай Германіі. Ён годна працаваў арганістам і кіраўніком харавой капэлы ў царкве. Гендэль таксама служыў на гэтых пасадах, але не толькі ў Германіі. Ён жыў і плённа тварыў у Італіі, потым у Англіі, дзе нават атрымаў англійскае грамадзянства. Але, нягледзячы на гэта, ён заўсёды заставаўся нямецкім нацыянальным кампазітарам.

Іаган Себасцьян Бах
за арганам

Угадайце, з якімі музычнымі творамі Баха і Гендэля вы пазнаёміліся на ўроках мастацтва раней.

«Бах не новы, не стары, ён — вечны». У творчасці Іагана Себасцьяна Баха поліфанічная музыка дасягнула найвышэйшага росквіту. Музыкальныя тэмы яго шматгалосных твораў абвешчаюць слухачу пра важныя хрысціянскія

каштоўнасці. Гэта тэмы ахвярнасці і пакуты, веры ў гармонію свету і маральнага подзвігу ў імя шчасця людзей.

Трагічная і ўзвышаная *Чакона* завяршае *Другую партыту рэ мінор для скрыпкі сола*. Гэтая велічная п'еса-танец пабудавана на шматразовым правядзенні асноўнай тэмы са зменамі. Сумная экспрэсія ненадоўга змяняецца светлымі фарбамі і затым зноў вяртаецца. Дзякуючы вялікім хвалям развіцця мелодыя скрыпкі дасягае сапраўды арганнага гучання. Так, у творчасці Баха аформіліся традыцыі нямецкай поліфанічнай ігры на скрыпцы.

Цікавы факт

Брандэнбургскі канцэрт № 2 Фа мажор Баха ўвайшоў у фонд залатой пласцінкі касмічнага апарата «Вояджер». Яна характарызуе гукавую разнастайнасць Зямлі, адрасавана пазаземным цывілізацыям і адпраўлена з «Вояджарам» у космас у 1977 годзе.

Вобразы святла і радасці знайшлі ўвасабленне ў *першай частцы Брандэнбургскага канцэрта № 2 Фа мажор*. Жывое, энергічнае гучанне інструментаў у высокім рэгістры стварае ўражанне трапяткога шматгалоснага гоману. Бах прадстаўляе ў сваіх творах характэрны для музыкі барока прынцып канцэртавання. Ён заснаваны на паслядоўным развіцці тэмы рознымі групамі аркестра — вялікай і малой. Прынцып спаборніцтва-дыялогу дасягае ў Баха поліфанічнай дасканаласці.

Выразна і голасна гучыць арган у *Такаце і фузе рэ мінор*. Гэты поліфанічны цыкл адрозніваюць драматызм і бурная патэтыка. Таката выконвае ролю ўступлення да фугі. Яна пабудавана на кароткіх, але яркіх воклічах, якія прыцягваюць увагу. З першых жа гукаў мы адчуваем драматычны напал і напружанне. Яны паступова ўзрастаюць і ахопліваюць усю прастору, чакаючы з'яўлення тэмы фугі. Фуга гучыць як працяг такаты, але адрозніваецца бесперапыннасцю і імкліваасцю развіцця, густым гучаннем шматгалосся.

Выразна і голасна гучыць арган у *Такаце і фузе рэ мінор*. Гэты поліфанічны цыкл адрозніваюць драматызм і бурная патэтыка. Таката выконвае ролю ўступлення да фугі. Яна пабудавана на кароткіх, але яркіх воклічах, якія прыцягваюць увагу. З першых жа гукаў мы адчуваем драматычны напал і напружанне. Яны паступова ўзрастаюць і ахопліваюць усю прастору, чакаючы з'яўлення тэмы фугі. Фуга гучыць як працяг такаты, але адрозніваецца бесперапыннасцю і імкліваасцю развіцця, густым гучаннем шматгалосся.

Выразна і голасна гучыць арган у *Такаце і фузе рэ мінор*. Гэты поліфанічны цыкл адрозніваюць драматызм і бурная патэтыка. Таката выконвае ролю ўступлення да фугі. Яна пабудавана на кароткіх, але яркіх воклічах, якія прыцягваюць увагу. З першых жа гукаў мы адчуваем драматычны напал і напружанне. Яны паступова ўзрастаюць і ахопліваюць усю прастору, чакаючы з'яўлення тэмы фугі. Фуга гучыць як працяг такаты, але адрозніваецца бесперапыннасцю і імкліваасцю развіцця, густым гучаннем шматгалосся.

Орган блистал многоголосьем,
Обвалом солнечных октав
Он ставил тысячи вопросов...

У. Янке. «Арган Іагана
Себасцьяна Баха»

Праслухайце на кампакт-дыску творы І. С. Баха, пералічаныя ў параграфі. Ці знаёмыя яны вам? Пазнаёмцеся з сучаснымі інтэрпрэтацыямі гэтых твораў. Як вы думаеце, чаму музыка Баха і сёння цікавіць выканаўцаў?

Гераічны стыль Гендэля. Фігура Георга Фрыдрыха Гендэля ў музычным мастацтве ўяўляецца тытанічнай. Кампазітар звяртаецца ў сваёй творчасці да гісторыі, антычных і біблейскіх сюжэтаў. У яго творах увасабляюцца ідэі гераічнага подзвігу і грамадзянскага абавязку. Тым не менш, нягледзячы на такую ўзнёслую тэматыку, музыка Гендэля была зразумелай і даступнай масаваму слухачу.

У *араторыі* — буйным вакальна-сімфанічным жанры з развітым сюжэтам — кампазітар Гендэль звярнуўся да шырокай аўдыторыі. У яе канву ляглі біблейскія сюжэты і вобразы, у якіх адлюстраваны моцныя характары і вострыя драматычныя канфлікты. Маштабнасць Гендэля можна адчуць, праслухаўшы хор «Алілуя» з *араторыі* «Месія». Гэтая велічная хвалебная песня ўзносіць сілу чалавечага духу, перамогу і свабоду народа. Хор заснаваны на мелодыі пратэстанцкага харала «Прачніцеся, голас нас склікае!». Прызыўныя інтанацыі, паўторы кароткіх фраз, гучная дынаміка перадаюць урачыстасць яго музыкі.

Гендэль, з'яўляючыся афіцыйным кампазітарам англійскіх каралёў, увасобіў у музыцы любоў грамадзян да забаўляльных мерапрыемстваў на адкрытым паветры. Музычныя творы, якія выконваліся на гэтых мерапрыемствах, належаць да *пленэрнага жанру*, што азначае «музыка на адкрытым паветры». Сюіты для вялікага аркестра «Музыка на вадзе» і «Музыка феерверку» Гендэля адрозніваюцца барочнай пышнасцю, арыгінальнасцю, знаходлівасцю ідэй і смеласцю іх рэалізацыі. Дзякуючы інтанацыям, характэрным для музыкі таго часу, творы адразу знайшлі водгук у публіцы.

Георг Фрыдрых Гендэль
за клавесінам

Цікавы факт

У Англіі хор «Алілуя» заўсёды слухаюць стоячы. Такое шанаванне музыкі Гендэля ўпершыню прадэманстравалі кароль Георг II. Па яго загадзе ў цэрквах патрабавалася слухаць гэты хор стоячы, як малітву.

Праслухайце на кампакт-дыску хор «Алілуя» з араторыі «Месія» Гендэля, ахарактарызаваны ў параграфу. У чым заключаецца адрозненне гераічнай музыкі ад забаўляльнай?

Творчасць Баха і Гендэля — вяршыня музычнага барока. Абодва кампазітары па-рознаму адлюстравалі супярэчнасці паміж навакольным светам і чалавекам. Філасофская музыка Баха і дэмакратычныя творы Гендэля ўславілі нямецкую кампазітарскую школу, якая стала з часам здабыткам усяго чалавецтва.

Пытанні і заданні

1. У Германіі словы «Бах» і «музыка» на працягу некалькіх стагоддзяў былі сінонімамі. Чаму? У пошуках адказу правядзіце невялікае даследаванне.

2. Любімым музычным інструментам І. С. Баха быў арган. Ігра на аргане патрабуе не толькі выканальніцкіх навыкаў, але і майстэрства кіравання гэтай складанай машынай. Разгледзьце выяву аргана на дадатковай старонцы. Вывучыце яго канструкцыю. Што вас больш за ўсё ў ёй здзівіла?

3. І. С. Бах стварыў выдатныя творы на рэлігійную тэматыку. Праслухайце ў інфармацыйных крыніцах арыю альта «Злітуйся нада мною» з араторыі «Страсці па Мацвею». Якое ўражанне на вас зрабіла гэтая музыка? Якімі сродкамі музычнай выразнасці кампазітар перадае шчырую просьбу чалавека?

4. Яркімі прадстаўнікамі барока лічаць трох кампазітараў — Баха, Гендэля і Вівальдзі. Пазнаёміўшыся з музыкай гэтых кампазітараў, назавіце рысы, што аб'ядноўваюць іх творчасць. Якія з іх з'яўляюцца характарыстыкамі стылю барока?

5. Прэм'ера сюіты «Музыка феерверку» Гендэля была незвычайнай. З дапамогай інфармацыйных крыніц даведайцеся пра кур'ёзную сітуацыю, якая здарылася на прэм'еры. Раскажыце пра гэта ў класе.

6. Праслухайце ў інфармацыйных крыніцах твор «Садок-святар» Гендэля. Гэтая ўрачыстая музыка была напісана для цырымоніі караначыі англійскага караля Георга II. Які сучасны гімн можна пазнаць у гучанні гэтага твора? Якія рысы музыкі Гендэля дазваляюць ёй быць сучаснай і ў нашы дні?

Творчая майстэрня

7. У Нацыянальным акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы ў 2009 годзе адбылася прэм'ера спектакля «ГендэльБах» паводле п'есы нямецкага драматурга Паўля Барца. Аўтар прапановаў глядачам паразважаць, якой магла б атрымацца сустрэча двух нямецкіх кампазітараў. Як вы думаеце, што сказалі б пры сустрэчы адзін аднаму вялікія музыканты? Сваё меркаванне прадстаўце ў інсцэніроўцы.

§ 29. Венская класічная школа

Творчасць Гендэля і Баха падрыхтавала ўзнікненне ў музыцы новай мастацкай з’явы — *венскай класічнай школы*. Яе прадстаўнікі — Ёзэф Гайдн, Вольфганг Амадэй Моцарт і Людвіг ван Бетховен. Музыка гэтых кампазітараў на ўсе часы стала эталонам гармоніі прыгажосці і праўды, трагічнага і камічнага, узнёслага і зямнога.

Ёзэф Гайдн: галантны стыль. На парозе гісторыі венскай класічнай школы стаяў *Ёзэф Гайдн*. Ён прайшоў доўгі і складаны творчы шлях ад пачатку венскай класічнай школы да яе росквіту. Наватарства кампазітара звязваюць з інструментальнай музыкай. Яго па праве прызнаюць стваральнікам *класічнага квартэта і сімфоніі*. У Гайдна гэтыя сур’ёзныя музычныя жанры загучалі жыццярэадасна і аптымістычна, а ў музычную тканіну праніклі смелыя жарты і музычныя сюрпрызы.

У адным са сваіх найлепшых твораў — *сімфоніі № 103* — кампазітар выкарыстаў арыгінальны прыём. Раптам раздаецца гучны ўдар, які нагадвае аддаленыя раскаты грому. Гэтае незвычайнае гучанне створана дзякуючы *трэмала літаўраў* — шматразоваму паўтору гукаў на ўдарным музычным інструменце. Такім незвычайным спосабам кампазітар прыцягвае ўвагу слухачоў: магчыма, яны задрамалі... І кожны раз, як толькі сур’ёзная і засяроджаная музыка ў павольным тэмпе супакойвае публіку, фартысіма аркестра ўзрушвае залу. 3-за гэтага гукавога эфекту «дрыжання» сімфонія і атрымала назву «*3 трэмала літаўраў*», або «*3 дробатам літаўраў*».

Ёзэф Гайдн
дырыжыруе
струнным
квартэтам

Гукавыя і эмацыянальна-выразныя магчымасці музыкі Гайдн выкарыстаў і ў струнным квартэце. Гэта дазволіла не толькі сцвердзіць квартэт як форму хатняга музіцыравання, але і вывесці яго на канцэртную эстраду. У далейшым кампазітары падхапілі ідэі Гайдна і давяралі квартэту выражэнне самых глыбокіх і патаемных думак і пачуццяў.

Праслухайце ў інфармацыйных крыніцах першую частку сімфоніі «3 трэ-мала літаўраў», а таксама першую частку квартэта Мі бемоль мажор опус 71 № 3 Ёзэфа Гайдна на кампакт-дыску. Ахарактарызуйце мастацкія прыёмы, выкарыстаныя кампазітарам. Ці дасягнуў Гайдн, на ваш погляд, жада-нага эфекту?

Моцарт: «узвышанае і зямное». *Вольфганг Амадэй Моцарт* — прызнаны геній у музычным мастацтве. Па маштабе асобы яго можна супаставіць толькі з І. С. Бахам: іх аб'ядноўвае засяроджанасць на ўнутраным свеце чалавека. З творчасцю Ё. Гайдна музыку Моцарта збліжаюць аптымізм і яснасць музычнай думкі.

**Іаган Непамук
дэ ла Крочэ.**
Сям'я Моцартаў
(каля 1780 г.)

Вольфганг Амадэй Моцарт пісаў музыку ва ўсіх жанрах, якія існавалі ў яго час. Пры гэтым у кожным з іх ён напісаў творы, якія засталіся ў вечнасці. Добра-зачлівасць яго музыкі і радаснае светаўспрыманне робяць вялікага кампазітара грамадзянінам свету. Моцарт пражыў трагічна кароткае жыццё — 35 гадоў. Але за гэтыя гады ён напісаў больш за 620 твораў! Ярчэй за ўсё наватарства кампазітара выявілася ў жанрах оперы і сімфоніі.

Працуючы над операмі, Моцарт разглядаў паэзію як «паслухмяную дачку музыкі». Дакладныя музычныя, а не толькі паэтычныя характарыстыкі дазволілі

Я не магу выказаць сваіх пачуццяў і думак у вершах або фарбах, бо я не паэт і не мастак. Але я магу гэта зрабіць з дапамогай гукаў, таму што я музыкант.

В. А. Моцарт

Ўзмацніць індывідуальнасць оперных персанажаў. Напрыклад, у віртуознай «арыі помсты» Царыцы Ночы з другога дзеяння оперы «Чароўная флейта» кампазітар з дапамогай выразных сродкаў музыкі дасягае дасканаласці ў характарыстыцы аднаго з самых бліскучых вобразаў — гнеўнай і бязлітаснай Царыцы Ночы. Тэмбр каларатўрнага сапра́на, феерычныя пасажы галасу, што звяняць у вельмі высокім рэгістры, не пакідаюць слухача абыякавым.

Асаблівай вобразнасцю адрозніваецца *сімфонія № 40 соль мінор*. У ёй у адно цэлае аб'ядноўваюцца лірычны і трагічны пачаткі. Музыка першай часткі прасякнутая пачуццямі ўзбуджэння, турботы і тугі. З *тэмай галоўнай партыі* (першай музычнай тэмы) кантрастуе *лабочная партыя* (другая тэма). Сваёй вытанчанасцю і спакоем яна змякчае ўсхваляванасць першай тэмы і даводзіць да кранальнай жалбы. Душэўнае перажыванне паступова ўзмацняецца, музычныя тэмы ў сваім развіцці дасягаюць напружанага драматызму. Глыбіннае адлюстраванне ідэі недасканаласці свету робіць сімфонію № 40 соль мінор шэдэўрам мастацтва класіцызму.

З якімі творамі Моцарта вы пазнаёміліся раней? Праслухайце на кампакт-дыску «арыю помсты» Царыцы Ночы і першую частку сімфоніі № 40 соль мінор. Якое ўражанне на вас зрабіла музыка вялікага кампазітара?

Бетховен: напружанне розуму і волі. Асобу *Людвіга ван Бетховена* можна супаставіць толькі з тытанамі Адраджэння. Галоўнае месца ў яго творчасці займае тэма нязломнай волі чалавека, якая дазваляе пераадолюваць перашкоды і цяжкасці. Жыццё самога Бетховена — узор гераічнай стойкасці перад выпрабаваннямі лёсу. Разважанні кампазітара пра супрацьстаянне асобы знешнім абставінам былі сугучныя рэвалюцыйным ідэям свайго часу і знайшлі адлюстраванне ў яго музычных творах.

Гераічны подзвіг чалавека яскрава ўвасобіўся ў сімфоніях Бетховена. Шлях ад змроку да святла праз канфлікт дэманструе *сімфонія № 5 до мінор*. Гэтае музычнае сачыненне ўнікальнае «*матывам лёсу*» — сыходнай інтанацыяй з выразным рытмам, які нагадвае стук, і «пытальнымі» паўзамі. Кароткі і лаканічны матыў пранізвае музычную тканіну твора, аб'ядноўваючы ўсе яго часткі ідэяй «*Так лёс стукае ў дзверы*».

Карл Шлёсер. Бетховен дома за працай
(каля 1811 г.)

Сапраўдным наватарам Бетховен выступіў у жанры *фартэп'янай санаты*. Гэты жанр камернай музыкі стаў для яго своеасаблівай творчай лабараторыяй. У санатах перададзены велізарны дыяпазон вобразаў і настрояў — ад трагеды да жарту. Кампазітар ужо думае не дэталюмі, а буйнымі штрыхамі. У санатнай творчасці Бетховен паўстае і лірыкам, і філосафам, і драматургам.

Так, у *санаце для фартэп'яна № 8 до мінор «Патэтычнай»* канфлікт паміж чалавекам і лёсам атрымлівае тэатральную трактоўку. Бетховен, нібы драматург у опернай уверцюры, «распаўдае» пра глыбокі канфлікт. На лірычныя інтанацыі малення мы чуюм непакісна суровыя і грозныя «адказы». Кантраст дынамікі і рэгістравых фарбаў настолькі магутны, што сваім гучаннем нагадвае цэлы аркестр.

Санаты Бетховена ў цэлым — гэта ўсё жыццё чалавека. Здаецца, што няма эмацыянальных станаў, якія так ці інакш не знайшлі б тут свайго адлюстравання, няма душэўных канфліктаў, якія не праламляліся б тут у музычна-дынамічным плане...

Б. У. Асаф'еў (музыказнаўца)

У поўнай трагізму *санаце для фартэп'яна № 23 фа мінор «Апасіянаце»* Бетховен зноў і зноў шукае сэнс жыцця ў супраціўленні выпрабаванням лёсу і бясстрашнасці. У першай частцы накіраваная ўверх тэма галоўнай партыі гучыць спачатку стрымана і выразна. Але паступова яна набывае разбуральную сілу. І зноў мы чуюм ужо знаёмы «стук» матыву лёсу... Ён нібы дапамагае

нарастанню трывожнасці і моцы. Гэты разбуральны пачатак настолькі грандыёзны, што ён выцясняе вобраз высакароднай волі. Слухач аказваецца ва ўладзе неўтаймоўнай безаблічнай стыхіі. І толькі ў канцы фіналу з'яўляецца тэма, прасякнутая доблесцю і ўпэўненасцю чалавека ў сваіх сілах. Герой Бетховена гіне, але ён не зламаны, што робіць «Апасіянату» адным з найвялікшых твораў кампазітара.

Праслухайце на кампакт-дыску творы Людвіга ван Бетховена, якія ахарактарызаваны ў параграфу. Апішыце, як у іх выражана асноўная тэма творчасці кампазітара — чалавек, які пераадоўвае жыццёвыя перашкоды.

Музыка кампазітараў венскай класічнай школы заваявала ў сусветнай мастацкай культуры высокія пазіцыі. Галантны і жыццярадасны Гайдн, невычэрпны Моцарт, бунтар і змагар Бетховен... Гэтыя рысы музычнай творчасці венскіх класікаў робяць іх творы зразумелымі для слухачоў і даступнымі для выканаўцаў.

Пытанні і заданні

1. Даследчыкі лічаць «Развітальную сімфонію» Ё. Гайдна першым узорам «інструментальнага тэатра». Прослухайце на кампакт-дыску першую частку «Развітальнай сімфоніі». Паглядзіце відэафрагмент яе выканання ў інфармацыйных крыніцах. У чым праявілася арыгінальнасць ідэі Гайдна? Патлумачце на прыкладзе сімфоніі сэнс словазлучэння «інструментальны тэатр».

2. Як вы думаеце, чаму «арыя помсты» Царыцы Ночы ўвайшла ў залаты фонд пласцінкі касмічнага апарата «Вояджар»?

3. Адным з самых тужлівых твораў у сусветнай культуры з'яўляецца «Лакрымоза» з «Рэквіема» В. А. Моцарта. Прачытайце пра яе на дадатковай старонцы. Прослухайце сачыненне і пазнаёмцеся з гісторыяй стварэння «Рэквіема» ў інфармацыйных крыніцах. У чым вы бачыце ўнікальнасць гэтага твора?

4. У сімфоніі № 9 Л. ван Бетховен выкарыстаў арыгінальны прыём. Ён злучыў у музычнай тканіне вакал і слова — тэкст оды «Да радасці» нямецкага паэта Фрыдрых Шылера. Прослухайце гэты фрагмент сімфоніі на кампакт-дыску. Развучыце і выканайце ў класе оду «Да радасці». Тэкст прапануецца на дадатковай старонцы.

5. Падумайце, чаму творчую спадчыну венскіх класікаў параўноўваюць з творчасцю мастакоў эпохі Адраджэння.

Творчая майстэрня

6. Оперы В. А. Моцарта папулярныя і ў сучаснай музычнай культуры. На сцэне Нацыянальнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета Рэспублікі Беларусь ідзе пастаноўка оперы «Чароўная флейта». Паглядзіце відэаролік з выступленнем Царыцы Ночы ў інфармацыйных крыніцах. Паспрабуйце наведаць тэатр. Ці супалі вашы ўяўленні пра Царыцу Ночы з убачаным вобразам? Намалюйце эскіз яе касцюма, паказаўшы ў ім галоўныя характарыстыкі герайні — казачнасць і фантастычнасць з аднаго боку, зласлівасць і мсціvasць — з другога.

§ 30—31. Мастацтва Расіі: рывок у Еўропу

Да канца XVII стагоддзя Расія была сярэдневяковай краінай, якая значна адставала ад заходнееўрапейскіх дзяржаў. Яе культура і мастацтва, як у Сярэднія вякі, заставаліся ў цеснай сувязі з царквой. І кананіс з'яўляўся галоўным відам жывапісу, а скульптура і зусім не развівалася. Змяніць гэтую сітуацыю

здолеў Пётр Вялікі: ён правёў рэформы ва ўсіх сферах жыцця грамадства, у тым ліку ў мастацтве.

Мастацтва Пятроўскай эпохі. Галоўным мастацкім праектам Пятра I стала стварэнне новай сталіцы — Санкт-Пецярбурга. У адрозненне ад сярэдневяковага горада, які фарміраваўся хаатычна, разрастаючыся ад умацаванага крамля, Санкт-Пецярбург будаваўся па рэгулярным плане. Яго распрацоўвалі еўрапейскія архітэктары — італьянцы, французы, галандцы. Практычны імператар цаніў у архітэктуры функцыянальнасць і разумную ўпарадкаванасць. Таму прастата і яснасць аб'ёмаў, падкрэсленыя стрыманым ордарным дэкорам, лічацца характарыстыкамі збудаванняў яго часу.

Сімвал новай, не візантыйскай, а еўрапейскай, эпохі рускай архітэктуры — *Петрапаўлаўскі сабор у Санкт-Пецярбургу*. Гэта была ўжо не крыжова-купальная царква, а трохнефная базіліка — без апсіды, з вялізнымі вокнамі. Яе заходні фасад меў выгляд шмат'яруснай вежы з высокім вузкім

Дамэніка Трэзіні. Петрапаўлаўскі сабор у Санкт-Пецярбургу, Расія (1712—1733 гг.)

Іван Нікіцін. Партрэт графа
Г. І. Галаўкіна (1720-я гг.)

Андрэй Мацвееў.
Аўтапартрэт з жонкай (1729 г.)

шпілем. З'яўляючыся на самай справе званіцай, яна больш нагадвала ратушныя вежы Паўночнай Еўропы.

Карэнныя змены адбыліся і ў жывапісе. Прайшоўшы навучанне ў Еўропе, рускія мастакі засвоілі дасягненні жывапісу Новага часу. Выкарыстоўваючы тэхніку алейнага жывапісу, законы прамой лінейнай перспектывы, яны пачалі пісаць пейзажы, нацюрморты, гістарычныя карціны. Вядучым жанрам стаў партрэт. Нібы перажываючы эпоху Рэнесансу, рускія майстры адкрывалі для сябе чалавечую асобу і з цікавасцю ўглядаліся ў яе непаўторны ўнутраны свет.

Дзейны характар чалавека Пятроўскага часу, яго розум і рашучасць найлепш за ўсё відаць у партрэтах *Івана Нікіціча Нікіціна* — заснавальніка новага рускага жывапісу. Больш тонкія, шчырыя грані асобы раскрываюцца ў вобразах *Андрэя Мацвеевіча Мацвеева*. Яго «*Аўтапартрэт з жонкай*» — першы аўтапартрэт у гісторыі рускага жывапісу. І першая спроба рускага мастака расказаць пра зямное каханне, што Мацвееў зрабіў з незвычайнай цнотай і душэўнай чысцінёй.

Угадайце, калі ў еўрапейскім жывапісе ўзнік жанр аўтапартрэта? Чаму да XVIII стагоддзя ён не мог існаваць у рускім мастацтве?

Лізаветцінскае барока. Сярэдзіна XVIII стагоддзя, час праўлення Лізаветы, дачкі Пятра I, адзначана росквітам стылю барока. Заснавальнікам *лізаветцінскага барока* быў *архітэктар Барталамэа Франчэска Растрэлі*. Ён узвёў самыя

Барталамеа Францэска Растрэлі. Зімовы палац у Санкт-Пецярбургу, Расія (1754—1762 гг.)

знакамітыя ансамблі ў ваколіцах Санкт-Пецярбурга: *Вялікі палац у Пецяргофе і Вялікі палац у Царскім Сяле*. А ў самой сталіцы — велізарны *Зімовы палац* — галоўную рэзідэнцыю рускіх імператараў.

Архітэктура лізавецінскага барока пераўзыходзіць еўрапейскія ўзоры пышнасцю і неўтаймоўным убраннем. Збудаванні Растрэлі шчодро ўпрыгожаны букетамі калон і паўкалон, скульптурай і ляпнінай. Гэты багаты дэкор паведамляе

Янтарны пакой Вялікага палаца ў Царскім Сяле, Расія

проста па сваёй прыродзе архітэктурнай форме пластычнае багацце, напаўняе яе дынамікай. А яркая кантрасная афарбоўка фасадаў будынкаў — інтэнсіўныя белы, блакітны, зялёны колеры ў спалучэнні з пазалотай — узмацняе агульнае ўражанне. Мажорны, святочны характар лізаветцінскай архітэктуры адлюстроўваў узмоцненае імкненне да раскошы прыдворнага побыту. А таксама тое пачуццё лікавання, якое ўзнікла ў рускім грамадстве разам з усведамленнем перспектывы, што перад ім адкрываліся.

Важным сродкам мастацкай выразнасці архітэктуры гэтага часу стаў маштаб збудаванняў. Палацы налічвалі сотні памяшканняў. Толькі ў Зімовым палацы іх было 460! Самыя вялікія з іх, утопленыя ў люстэрках і пазалоце, — парадныя тронныя залы. Як, напрыклад, Вялікая зала ў Царскасельскім палацы плошчай 860 м². Небывалы для іншых краін размах палацавых ансамбляў і характаваў убранны праслаўлялі магучасць Расійскай імперыі.

Разгледзьце на дадатковай старонцы выявы Летняга палаца Пятра I у Санкт-Пецярбургу ў розных ракурсах. Параўнайце яго з Зімовым палацам імператрыцы Лізаветы. Чым адрозніваюцца збудаванні? Пра што сведчаць гэтыя адрозненні?

Цікавы факт

Адно з цудаў Вялікага палаца ў Царскім Сяле — Янтарны пакой. Ансамбль мазаічных бурштынавых пано для аздаблення кабінета падарыў Пятру I прускі кароль. Растрэлі ўпрыгожыў імі адмысловы пакой у Царскасельскім палацы. Рускія майстры дапоўнілі ансамбль новымі пано з бурштыну, яшмы і агату, пазалочанай драўлянай разьбой і люстэрскамі. У час Вялікай Айчыннай вайны Янтарны пакой знік. Цяпер ён адноўлены па здымках, якія захаваліся.

Кацярынінскі класіцызм. У другой палове XVIII стагоддзя пры Кацярыне II вядучым стылем стаў класіцызм. Вялікую ролю ў яго зацвярджэнні адыгралі архітэктары *Васіль Іванавіч Бажэнаў* і *Мацвей Фёдаравіч Казакоў*, якія шмат працавалі ў Маскве.

Збудаваны В. І. Бажэнавым *дом-сядзіба Пашкова* яшчэ захоўвае ў абліччы адгалоскі барочнай пампезнасці. Але іх ужо перакрывае тэма строгіх класічных *порцікаў* — адкрытых галерэй з калонамі звычайна перад уваходам у будынак. Яны будуць галоўнымі элементамі ў архітэктуры класіцызму. Майстэрскім спалучэннем велічнага порціка і вялікага купала адзначаны пабудовы М. Ф. Казакова. Іх аднакаляровыя фасады і выразныя сілуэты ствараюць уражанне спакойнай і яснай урачыстасці. Яны адпавядаюць духу стабільнасці і парадку, які зацвярджаўся ў імперыі ў асветнае ўладаранне Кацярыны Вялікай.

У 1757 годзе ў Расіі адкрываецца Акадэмія мастацтваў — першая навучальная ўстанова, дзе пачынаюць рыхтаваць мастакоў розных спецыяльнасцей.

Васіль Бажэнаў. Дом П. Я. Пашкова ў Маскве, Расія (1784—1786 гг.)

У яе сценах нараджаецца руская прафесійная скульптура, майстры засвойваюць працу з мармурам. З гэтага высакароднага матэрыялу, па прыкладзе антычных скульптараў, стварае выдатныя партрэтныя бюсты *Фядот Іванавіч Шубін*. Уменне даць вобразу шматгранную характарыстыку і пры гэтым захаваць

Мацвей Казакоў.
Галіцынская
бальніца ў Маскве,
Расія
(1796—1801 гг.)

выразнасць выявы прынесла майстру шырокую славу. Шубін стаў першым рускім скульптарам, які атрымаў прызнанне ў Еўропе.

Больш ідэалізаванымі былі работы *Міхаіла Іванавіча Казлоўскага*. Яго помнік А. В. Сувораву на Сувораўскай плошчы ў Санкт-Пецярбургу — узнёслы і патэтычны вобраз. Шырокі разлёт плашча, горды паварот галавы, энергічны рух парывіста вынятага з ножан мяча... У ім амаль не чытаецца рэальная знешнасць палкаводца. Выдуманымі з'яўляюцца антычнае адзенне і даспехі. Адмовіўшыся ад жыццёвай дакладнасці, скульптар-класіцыст увасобіў у мануменце не столькі канкрэтную асобу, колькі самую ідэю ваенных трыумфаў Расіі.

Фядот Шубін. Партрэт А. М. Галіцына (1775 г.)

Разгледзьце прадстаўленыя ў вучэбным дапаможніку помнікі рускага класіцызму. У чым вы бачыце іх сувязь з мастацтвам Антычнасці?

Росквіт жывапіснага партрэта. Галоўныя дасягненні рускага жывапісу XVIII стагоддзя звязаны з партрэтам. У часы Кацярыны II у Расіі ўтварылася цэлая плеяда вялікіх партрэтыстаў. Найбольшым дыяпазнам таленту сярод іх адрозніваўся *Дзмітрый Рыгоравіч Лявіцкі* — кіраўнік партрэтнага класа Акадэміі мастацтваў. Бліскуча засвоіўшы схемы і прыёмы еўрапейскага партрэтнага жывапісу, ён лёгка і натхнёна пісаў партрэты любога роду — індывідуальныя і групавыя, камерныя і парадныя, у інтэр'еры і на фоне пейзажу.

Міхаіл Казлоўскі. Помнік А. В. Сувораву ў Санкт-Пецярбургу, Расія (1799—1801 гг.)

Дзмітрый Лявіцкі.

Партрэт К. І. Нялідавай (1773 г.)

Верагодна, па заказе самой імператрыцы Лявіцкі стварыў серыю партрэтаў выхаванак Смольнага інстытута высакародных дзяўчат. Дзяўчат ён адлюстраван у розных сітуацыях: у танцы, за чытаннем, музыцыраваннем. Лёгкае маскараднасць дадала юным «смалянкам» гарэзлівага абаяння. Серыя атрымалася аб'яднанай шчырым пачуццём радасці быцця і віртуозным жывапісам, поўным тонкай гульні колеру і святла. Амаль неадчувальна пераліваюцца і блішчаць шаўковыя стужкі і сукенкі. На заламах тканіны то ўспыхваюць, то згасаюць блікі святла. З незвычайным артыстызмам перададзены ажурныя карункі і празрысты вэлюм. Прадметны свет на карцінах Лявіцкага амаль адчувальны. Але галоўнае для мастака — сам чалавек: выраз яго вачэй, усмешка, пастава і жэсты.

У некаторых работах Дзмітрыя Лявіцкага добра праглядаюцца рысы ракако: лёгкая, грацыёзная манера жывапісу, перавага пастэльных тонаў, ледзь легкадумная гуліваасць вобразаў, атмосфера касцюміраванага галантнага свята... З кім з еўрапейскіх мастакоў вы параўналі б Д. Лявіцкага? Абгрунтуйце свой пункт гледжання.

Цікавы факт

Фарфор быў вынайдзены ў Кітаі ў VI—VII стагоддзях. Доўгі час кітайцы захоўвалі сакрэт яго вытворчасці. Толькі ў пачатку XVIII стагоддзя «белае золата» сталі вырабляць у Еўропе. Пётр I не раз спрабаваў выкупіць у еўрапейскіх майстроў рэцэптуру фарфору, але беспаспяхова. Пры Лізаветце Пятроўне яе самастойна распрацаваў Д. І. Вінаградаў.

Поспехі дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва.

У XVIII стагоддзі пачалася гісторыя рускага фарфору. У перыяд праўлення Лізаветы Пятроўны ў Санкт-Пецярбургу быў заснаваны Імператарскі фарфоравы завод. Тут пасля шматгадовых вопытаў таленавіты вучоны *Дзмітрый Іванавіч Вінаградаў* здолеў атрымаць фарфор, што па сваіх якасцях не саступаў кітайскаму. Першыя вырабы рускіх майстроў былі невялікія: фарфоравыя гузікі, кубкі, та-

Фарфоравы сервіз
«Уласны» (фрагмент)
(1756 г.)

бакеркі... З часам на заводзе пачалі выпускаць парадныя сервізы, якія налічваюць сотні прадметаў. Першы з іх пад назвай «Уласны» паднеслі ў падарунак імператрыцы Лізаветце.

Пры Кацярыне Вялікай фарфор з арыбута раскошнага жыцця стаў сродкам праслаўлення самадзяржаўя. Такімі былі, напрыклад, знакамітыя *ордэнскія сервізы*, упрыгожаныя стужкамі і зоркамі чатырох расійскіх ордэнаў — вышэйшых дзяржаўных узнагарод. Выкананыя па заказе імператрыцы, яны прызначаліся для сервіроўкі сталаў на штогадовых урачыстых прыёмах кавалераў гэтых ордэнаў у Зімовым палацы.

Калі б вы былі мастаком, які працуе над вялікім фарфоравым сервізам, якую ідэю вы ўвасобілі б у сваім творы?

Новыя з’явы ў музыцы. У музычнай культуры XVII стагоддзя ў Расіі, як і ў краінах Заходняй Еўропы, імкліва развіваецца свецкая музыка. Адным з вядучых жанраў гэтага перыяду становіцца *кант* — шматгалосная песня на бытавыя тэмы. У кантах праслаўляліся ваенныя подзвігі рускага народа, часам гучалі жартаўлівыя або сатырычныя выказванні. У гэтых песнях яшчэ прысутнічалі рэлігійныя тэксты, але цэнтральнае месца ўжо займала адлюстраванне ўнутранага свету чалавека. Дзякуючы прастаце мелодыкі і сюжэту канты падабаліся людзям і хутка распаўсюджваліся ў бытавым асяроддзі.

Выконваліся канты ў асноўным у дамах гараджан, сядзібах памешчыкаў. Спачатку яны гучалі без музычнага акампанементу, а ў канцы XVII стагоддзя — у суправаджэнні музычных інструментаў з Еўропы: віяланчэлі, флейты, клавікордаў. Хатняе музіцыраванне ўваходзіць у моду, і музычная адукацыя ў сувязі з гэтым пачынае ўздымацца на больш высокі ўзровень.

Росквіт рускай музыкі ў XVIII стагоддзі звязаны з жанрам *духоўнага канцэрта для хору*. З аднаго боку, харавыя канцэрты павінны былі ўзбуджаць у вернікаў рэлігійныя пачуцці. З другога — у іх ярка выявіўся лірычны пачатак,

Партрэт М. С. Беразоўскага

Міхаіл Бельскі. Партрэт
Д. С. Бартнянскага (1788 г.)

уласцівы зямному свету. Так, у духоўным харавым канцэрце злучыліся царкоўная і свецкая традыцыі. Адным з узорных лічаць харавы канцэрт «*Не забывай пра мяне падчас старасці*» кампазітара *Максіма Сазонтавіча Беразоўскага*. Гэты твор даследчыкі называюць споведдзю аўтара. Музыка канцэрта напоўнена такім глыбокім трагізмам і смуткам, яна настолькі моцная па эмацыянальным напале, што сваёй пранізлівасцю здзіўляе нават падрыхтаванага слухача. У аснове твора — тэмы адзіноты, бездапаможнасці чалавека перад немінучымі жыццёвымі абставінамі.

У музыцы кампазітара *Дзмітрыя Сцяпанавіча Бартнянскага* — другога па значнасці рускага кампазітара ў жанры духоўнага канцэрта — мы сустракаем з больш светлымі і адухоўленымі вобразамі. У яго творы «*Скажи ми, Господи...*» некалькі іншы смутак. Зыходзячыя музычныя інтанацыі асноўнай тэмы надаюць ёй асаблівую трапятлівасць і паэтычнасць. За гэты выразны лірычны пачатак публіка з захапленнем прымала музычную творчасць Бартнянскага як пры жыцці кампазітара, так і пасля яго скону.

Праслухайце фрагменты духоўных канцэртаў М. С. Беразоўскага і Д. С. Бартнянскага ў інфармацыйных крыніцах. Якое ўражанне на вас зрабіла музыка рускіх кампазітараў? Дзе, па-вашаму, яна можа гучаць сёння?

...Я меркаваў, быццам шматлікія духоўныя творы з'яўляюцца ці мастацкімі творамі Бартнянскага, ці «старажытнымі напевамі», зусім не творамі іншых аўтараў.

А. С. Пушкін

За некалькі дзесяцігоддзяў XVIII стагоддзя Расія прайшла больш чым трохвяковы шлях еўрапейскай культуры — ад Рэнэсансу да Асветніцтва. Галоўнымі асаблівасцямі рускага мастацтва гэтага часу сталі яго ярка выражаны свецкі характар і цесная сувязь з запытамі дзяржавы.

Пытанні і заданні

1. Як вы думаеце, чаму Пётр I лічыў неабходным правядзенне рэформ не толькі ў эканоміцы, палітыцы, ваеннай справе, але і ў галіне мастацтва?
2. Вобраз Пятра I прыцягваў увагу многіх мастакоў. У пачатку XX стагоддзя рускі жывапісец Валянцін Аляксандравіч Сяроў прысвяціў яму некалькі работ. У карціне «Пётр I» мы бачым, як імператар рашуча крочыць па беразе Нявы — парывісты, вялікі і грозны. Якімі сродкамі мастаку ўдалося перадаць напружаную атмасферу Пятроўскай эпохі? Чаму на карціне Пётр рушыць супраць ветру? Што, на ваш погляд, сімвалізуе гэты вецер? Як ён характарызуе кожнага персанажа карціны?

Валянцін Сяроў.
Пётр I (фрагмент)
(1907 г.)

3. Вылучыце асноўныя этапы развіцця рускай архітэктуры XVIII стагоддзя. Як яны суадносяцца з еўрапейскім дойлідствам гэтага часу? Укажыце моманты супадзенняў і несупадзенняў.
4. Назавіце вядучых рускіх жывапісцаў і скульптараў XVIII стагоддзя. Разгледзьце іх работы, прадстаўленыя ў параграфу. Хто з іх, на ваш погляд, і ў якім творы найбольш поўна адлюстравалі свой час? Аргументуйце адказ.
5. XVIII стагоддзе ў гісторыі еўрапейскага мастацтва часам называюць стагоддзем фарфору. Як вы думаеце, чаму? Якія мастацкія вартасці фарфору забяспечылі яму асаблівую папулярнасць у культуры XVIII стагоддзя?

Творчая майстэрня

6. Прыдумайце дызайн паштоўкі да дня нараджэння Санкт-Пецярбурга. Для гэтага падбярыце адну-дзве фатаграфіі архітэктурных помнікаў, пра якія распавядалася ў параграфу, і адну фатаграфію сучаснага будынка. Паспрабуйце знайсці выявы ў розныя поры года. Зрабіце калаж. Дадайце праявістую цытату або ўрывак з верша пра Санкт-Пецярбург рускіх класікаў. Падрыхтуйце эскіз на аркушы фармату А5. Работу можна зрабіць і пры дапамозе вядомых вам графічных праграм.

Раздзел 5

Мастацкая культура на землях Беларусі ў XVII–XVIII стагоддзях

Здаецца, чую рык гармат,
І шабляў звон, і куляў град.
Скажы: чаму ізноў не спіш,
Нясвіж?

Леанід Дайнёка

Грызэльда з Вадыньскіх
Сапег (1630-я гг.)

§ 32. Архітэктура і манументальны жывапіс беларускіх зямель Рэчы Паспалітай

У беларускім мастацтве з канца XVI і амаль да канца XVIII стагоддзя, як і ў мастацтве большасці еўрапейскіх краін, панавалі стыль барока. Драматызм, дынаміка і экспрэсія, характэрныя для гэтага стылю, былі сугучныя падзеям, якія адбываліся на беларускіх землях.

Касцёл Божга Цела ў Нясвіжы. Найбольш ярка барока на землях Беларусі, як і ва ўсім свеце, выявілася ў архітэктуры храмаў. Пры гэтым помнікі кожнай з канфесій — праваслаўнай, каталіцкай або ўніяцкай — адрозніваліся сваім варыянтам стылю, мастацкімі асаблівасцямі.

Першым збудаваннем у стылі барока ў Рэчы Паспалітай з'яўляецца *касцёл Божга Цела ў Нясвіжы*. Яго ўзвядзенне завяршылася ў 1593 годзе. Трохнефная купальная базіліка з высокім светлавым барабанам, што нясе купал, мае адну апсіды і дзве пяцігранныя капліцы — храмавыя памяшканні для малення. Стыль барока ясна выяўляецца ў фасадзе храма. Яго крывалінейныя абрысы, нішы са скульптурай, карніз складанай канфігурацыі аб'ядноўваюцца ў цэласную кампазіцыю — своеасаблівую кулісу. Гульня святла і ценю выклікае адчуванне напружання і дынамікі.

Унутранае ўбранне храма стваралася нашмат пазней, ужо ў XVIII стагоддзі. Фрэскавы цыкл касцёла Божга Цела, у якім паказаны біблейскія сцэны, наліч-

Джавані Марыя Бернардоні. Касцёл Богага Цела ў Нясвіжы, Беларусь (1593 г.)

Ксаверый Дамінік Гескі. Тайная вячэра (1752 г.)

вае больш за 40 кампазіцый. Цэнтральнае месца ў цыкле займае алтарная карціна «Тайная вячэра», напісаная *Ксавэрыем Дамінікам Гескім* — прыдворным мастаком князёў Радзівілаў. Менавіта ён узначаліў групу майстроў, якія працавалі над роспісам храма.

Віртуознасць жывапісцаў дазволіла дасягнуць надзвычайных эфектаў. Мастакі выкарыстоўвалі характэрныя для барока прыёмы. Фігуры паказаны ў руху, у складаных ракурсах. Пры дапамозе жывапісных сродкаў майстрам удалося стварыць імітацыю скульптур і архітэктурных форм — калон і арак. Такія аптычныя ілюзіі значна пашырылі прастору храма.

Разгледзьце ўважліва фрэску «Тайная вячэра» К. Д. Гескага. Знайдзіце ў ёй пералічаныя мастацкія прыёмы. Апішыце, якога аптычнага эфекту дасягнуў майстар.

Касцёл Святога Францыска Ксаверыя ў Гродне. З другой паловы XVII стагоддзя на беларускіх землях распаўсюджваецца новы тып храма, фасад якога ўпрыгожваюць дзве шмат'ярусныя вежы. Яркім прыкладам такога храма з'яўляецца *гродзенскі касцёл Святога Францыска Ксавэрыя* — адно з найбуйнейшых збудаванняў гэтага перыяду. Касцёл уваходзіў у комплекс кляштара езуітаў, які займаў цэлы гарадскі квартал. Велічны будынак узносіцца на 54 метры ў вышыню, вылучаючыся сярод іншых пабудоў. Насычаны

Касцёл Святога Францыска Ксаверыя ў Гродне, Беларусь (канец XVII — XVIII ст.)

Ян Шміт. Галоўны алтар касцёла Святога Францыска Ксаверыя (1736 г.)

дэкорам фасад касцёла мае тры ярусы. Складаныя профілі карнізаў спалучаюцца з нішамі і праёмамі. Па баках ўзвышаюцца дзве вежы-званіцы.

Не менш пышны і інтэр'ер храма. Галоўны алтар касцёла выкананы ў майстэрні *Яна Шміта* з польскага горада Рэшля. Двух'ярусная канструкцыя складаецца з калон і карнізаў. У цэнтры ніжняга яруса размяшчаецца скульптурная выява святога Францыска Ксаверыя, па абодва бакі ад якога — постаці апосталаў. У цэнтры верхняга рада мы бачым постаць Хрыста ў асяроддзі евангелістаў. Усе персанажы паказаны ў дынамічных позах, з выразнай жэстыкуляцыяй і экспрэсіяй, уласцівай барока.

Інтэр'ер гродзенскага касцёла, акрамя галоўнага і бакавых алтароў, аздоблены фрэскавым цыклам, прысвечаным жыццю святога Францыска Ксаверыя. Пазнаёмцеся з фрэскамі ў інфармацыйных крыніцах. Апішыце асноўныя падзеі, адлюстраваныя ў іх.

Касцёл Узнясення Прасвятой Дзевы Марыі ў Будславе. У 1783 годзе ў вёсцы Будслаў была ўзведзена адна з найважнейшых беларускіх святынь — *касцёл Узнясення Прасвятой Дзевы Марыі*. Яго аўтарамі называюць варшаўскага архітэктара Юзэфа Фантана і настацеля храма Канстанціна Пенса.

Касцёл уяўляе сабой масіўную трохнефную крыжова-купальную базіліку. Цікава, што купал у ім «сляпы»: яго відаць толькі ўнутры храма. Дзве магутныя чатырох'ярусныя вежы фасада касцёла нібы ўзняўца ўвышыню, а шматслойны карніз дзеліць фасад на два ярусы. Фігурны фронтон з грэбнем і мноства пілястраў, якія чаргуюцца, выклікаюць адчуванне імкліва нарастаючых буйных аб'ёмаў.

Пры ўзвядзенні Будслаўскага касцёла ў будынак быў уключаны стары храм XVII стагоддзя, які стаў бакавой *капліцай Святой Барбары*. Тут захавалася цудоўны помнік выяўленчага мастацтва: алтар, выкананы ў стылі барока. Цэнтральная частка алтарнай кампазіцыі паабалала абрамленая крыламі-каланадамі са скульптурамі. Пазалочаная драўляная скульптура і дэкаратыўныя дэталі кантрастуюць з часткамі алтара з цёмнага дрэва. Паставы біблейскіх персанажаў уражваюць велічнай урачыстасцю і эмацыянальнасцю.

Касцёл Узнясення Прасвятой Дзевы Марыі ў в. Будслаў, Беларусь (XVII—XVIII стст.)

Архітэктар Джавані Батыста Гіслені, скульптар Пётр Грамель. Алтар капліцы Святой Барбары (1643—1649 гг.)

Разгледзьце на кампакт-дыску выявы скульптур з капліцы Святой Барбары. Ахарактарызуйце іх, выкарыстоўваючы «падказкі» з тэксту параграфа.

Віленскае барока. У XVIII стагоддзі для будаўніцтва ўніяцкіх храмаў характэрным быў зварот да кірунку, які атрымаў назву «*віленскае барока*». Яго галоўныя рысы — вытанчанасць і лёгкасць. Фасады будынкаў у стылі віленскага барока маюць пазнавальную «цяжучасць» ліній. Скрызныя праёмы, якія ўпрыгожваюць вежы храмаў, ствараюць уражанне ажурнасці. Такая архітэктура арганічна стасуецца з прыродным ландшафтам.

Сафійскі сабор у Полацку да гэтага часу быў моцна разбураны. Ад арыгінальнага будынка захаваліся толькі фрагменты ніжняй кладкі сцен і правая апсіда. Работы па рэканструкцыі храма ўзначаліў вядомы дойлід *Іаган Крыстоф Глаўбіц*. Ён прапанаваў новае рашэнне, якое адрознівалася асаблівай вытанчанасцю архітэктурных форм. Дзякуючы Іагану Глаўбіцу храм Святой Сафіі здабыў пазнавальны мастацкі вобраз і стаў выдатным помнікам віленскага барока.

Віленскае барока — кірунак у архітэктуры, які атрымаў назву дзякуючы гораду Вільні. Тут знаходзіцца большасць помнікаў архітэктуры, якія належаць да гэтага кірунку.

У канцы XVIII стагоддзя на землях Беларусі разам з барочнымі помнікамі ў архітэктуры распаўсюджваецца класіцызм. Рысы класіцызму выявіліся, напрыклад, у фасадзе *касцёла Святога Станіслава ў Магілёве*. У 1752 годзе яго перабудавалі, дадаўшы порцік з чатырма калонамі. А ўнутраная прастора храма ўпрыгожана ў стылі барока. Фрэскавы цыкл касцёла быў створаны ў 1760-я гады. Сярод кампазіцый, прысвечаных гісторыі

Іаган Крыстоф Глаўбіц.
Сафійскі сабор у Полацку, Беларусь
(1738—1750 гг.)

Касцёл Святога Станіслава
ў Магілёве, Беларусь

Фрэска «Уручэнне граматы каралём Жыгімонтам
кармелітам на будаўніцтва манастыра ў Магілёве»
(1765—1767 гг.)

манаскага ордэна кармелітаў, асаблівае месца займае роспіс «Уручэнне граматы каралём Жыгімонтам кармелітам на будаўніцтва манастыра ў Магілёве».

І Сафійскі сабор, і касцёл Святога Станіслава маюць унікальную, поўную таямніц гісторыю. Пазнаёмцеся з гісторыяй храмаў у інфармацыйных крыніцах. Якія факты вас асабліва ўразілі? Як гісторыя храмаў адбілася на іх архітэктурным абліччы?

Палацавая архітэктура. Культурнае жыццё на тэрыторыі Беларусі канцэнтравалася ў магнацкіх і шляхецкіх рэзідэнцыях. У XVII—XVIII стагоддзях на нашых землях актыўна ўзводзіліся велічныя замкі і палацы. Дзякуючы рэканструкцыі старыя замкі атрымлівалі новы, больш пышны выгляд.

Палацава-замкавы комплекс у Нясвіжы, Беларусь

Неаднаразова змяняўся мастацкі вобраз *Нясвіжскага замка*. Яго палацавы корпус багата дэкарыраваны ляпным рэльефам. Фасад будынка завяршаецца трохвугольным франтонам. Бакавыя карпусы злучаны з галоўным дадатковымі пабудовамі. Над уязнымі варотамі і адным з бакавых карпусоў узвышаюцца вежы.

Многэтапнае будаўніцтва і шматлікія рэканструкцыі Нясвіжскага замка прывялі да таго, што ў яго архітэктуры перапляліся стылі розных эпох. З абрончага збудавання ён ператварыўся ва ўражальную рэзідэнцыю ў стылі

барока з паркавым масівам. Сёння Нясвіжскі замак — адзін з самых папулярных турыстычных аб'ектаў Беларусі. У ходзе апошніх рэстаўрацыйных работ было адноўлена не толькі вонкавае аблічча замка, але і яго шматлікія інтэр'еры.

З якімі палацавымі комплексамі XVII—XVIII стагоддзяў вы пазнаёміліся на ўроках мастацтва ў 5 і 6-м класах? Якія рысы стылю барока вы можаце ў іх адзначыць?

Беларускае барока XVII—XVIII стагоддзяў злучыла ў сабе найлепшыя еўрапейскія традыцыі і асаблівасці мясцовага каларыту. Дзякуючы гэтаму беларуская архітэктура часоў Рэчы Паспалітай набыла пазнавальныя арыгінальныя рысы.

Пытанні і заданні

1. Успомніце і назавіце работы майстроў Рэнэсансу, прысвечаныя біблейскаму сюжэту пра тайную вячэру. Параўнайце іх з сюжэтам фрэскі «Тайная вячэра» К. Д. Гескага. У чым, на ваш погляд, заключаецца адрозненне ў трактоўцы сюжэта? У кампазіцыі? У адлюстраванні персанажаў?

2. На дадатковай старонцы разгледзьце роспісы касцёла Божага Цела ў Нясвіжы. Якія барочныя прыёмы выкарыстоўвалі беларускія майстры? Якія аптычныя эфекты вы можаце адзначыць?

3. Пры стварэнні алтара ў капліцы Святой Барбары касцёла Узнясення Правасвятой Дзевы Марыі ў в. Будслаў аўтары ўжылі арыгінальны мастацкі прыём «скарочанай перспектывы». Архітэктурныя дэталі алтара і фігуры паміж калонамі памяншаюцца па меры набліжэння да цэнтра кампазіцыі. Гэта спараджае ілюзію большай глыбіні і пашырэння прасторы. Падумайце, на дасягненне якога эфекту быў накіраваны гэты прыём.

4. Параўнайце знешні выгляд касцёла Святога Францыска Ксаверыя ў Гродне і аднаго з храмаў італьянскіх майстроў, збудаваных у гэты перыяд. Паспрабуйце вызначыць і назваць агульныя рысы стылю барока ў храмавым дойлідстве беларускіх і італьянскіх майстроў.

Творчая майстэрня

5. Касцёл Святога Станіслава ў Магілёве з'яўляецца сапраўдным культурным цэнтрам горада і ўсёй Беларусі. З 1993 года храм штогод сустракае ўдзельнікаў і гасцей Міжнароднага фестывалю духоўнай музыкі. На свята з'язджаюцца аматары класічнай і сучаснай духоўнай культуры з усяго свету. Падчас фестывалю праходзяць выстаўкі, конкурсы, спектаклі, кінасеансы. Прыдумайце і аформіце праграму фестывалю. Уключыце ў яе творы розных відаў мастацтва, з якімі вы пазнаёміліся ў гэтым навучальным годзе.

§ 33. Люстэрка эпохі: мастацтва беларускіх зямель XVII—XVIII стагоддзяў

Майстэрства выканання жывапісных, скульптурных, графічных твораў, таксама як і рамесных вырабаў, знаходзілася ў XVII—XVIII стагоддзях на высокім узроўні. Але развіццё выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва ў гэты перыяд звязана не толькі з засваеннем новых тэхнічных прыёмаў. Перш за ўсё майстры спасцігалі новую пластычную «мову» — мову стыляў.

Беларускі ікананіс. У беларускіх абразях эпохі барока сфарміраваліся характэрныя рысы. У мастацтва ікананісу пранікаюць жанравыя элементы, апавядальнасць. Рэлігійныя сюжэты напаўняюцца жыццёвымі рэаліямі. Яскравым прыкладам гэтага з’яўляецца абраз «*Нараджэнне Маці Божай*», знойдзены ва Успенскай царкве Магілёва. Адлюстраваныя на ім падзеі нібы ўзяты са штодзённага жыцця. Персанажы ахарактарызаваны падрабязна, з багаццем дэталей. Асаблівая ўвага нададзена касцюмам і прадметам побыту.

У канцы XVIII стагоддзя ў ікананісе з’яўляюцца рысы класіцызму, якія праглядаюцца ў імкненні да строгасці і ўраўнаважанасці. Напрыклад, у абразе «*Выбраныя святыя: Васіль Вялікі, Грыгорый Багаслоў, Іаан Залатавуст*» з Шарашоўскай Прачысценскай царквы мастак падкрэсліў сіметрыю кампазіцыі ўвядзеннем калон. Святыя паказаны ва ўбранні ўніяцкіх святароў. Простанародны тыпаж надае вобразам кранальную наіўнасць і пераканаўчасць.

Нараджэнне Маці Божай. Абраз Пятра Еўсяевіча з Галынца з Магілёўскай Успенскай царквы, Беларусь (1649 г.)

Выбраныя святыя: Васіль Вялікі, Грыгорый Багаслоў, Іаан Залатавуст. Абраз з Прачысценскай царквы г. п. Шарашова, Беларусь (2-я палова XVIII ст.)

Уважліва разгледзьце абразы на старонках параграфа і кампакт-дыска. Якія сродкі выразнасці ўказваюць на фальклорныя ўяўленні мастакоў? Як вы думаеце, чым яны абумоўлены?

Сармацкае барока. На развіццё барока на беларускіх землях моцны ўплыў аказала культура шляхецкага саслоўя. Шанаванне традыцый, павага да продкаў, нацыянальны каларыт адлюстраваліся ў стылі, які атрымаў назву «*сармацкае барока*». Асабліва ярка сармацкае барока праявілася ў жывапісным партрэце. Па прыкладзе каралёў і магнатаў прадстаўнікі шляхты стваралі партрэтныя галерэі сваіх продкаў. У XVII—XVIII стагоддзях такія партрэты сталі абавязковымі атрыбутамі шляхецкай культуры.

Кшыштаф Весялоўскі
(1636 г.)

Даніэль Шульц Малодшы.
Януш Радзівіл (1652 г.)

Мастацкая мова сармацкіх партрэтаў своеасаблівая. Па манеры выканання яны блізкія да ікон. Прапорцыі фігур трохі скажаюцца. Выява здаецца дэкаратыўнай і пляскатай. Мастакі імкнуліся паказаць фамільныя рысы персанажа, а не даць яму псіхалагічную характарыстыку. Важнае месца ў партрэце займае касцюм мадэлі, яе атрыбуты і інтэр'ер. Выявы часта дапаўняліся гербамі і надпісамі.

Веліч і ўпэўненасць адлюстраваны ў партрэтах *дзяржаўнага дзеяча Кшыштафа Весялоўскага і яго прыёмнай дачкі Грызельды Сапегі* (с. 170). Персанажы, апранутыя ў парадныя строі, паказаны ў поўны рост. Урачыстасць карціны дасягаецца з дапамогай антуражу: пышных драпіровак завесы, калон, шахматнай падлогі параднай залы. У мужчыны ў руках маршальскае жазло. Відавочна, гэтыя партрэты выконваліся адным з гродзенскіх майстроў.

Цікава, што нават запрошаныя еўрапейскія майстры «падладжвалі» сваю творчую манеру пад мясцовыя густы. Так, у работах мастака нямецкага паходжання *Даніэля Шульца Малодшага*, які адрозніваўся бездакорнай тэхнікай, злучыліся свабодная еўрапейская манера пісьма і дэталі, што рэгламентаваліся мясцовым заказчыкам. На партрэце, выкананым жывапісцам, вядомы магнат *Януш Радзівіл* паўстаў перад намі ў старадаўнім для свайго часу адзенні. На століку, які стаіць побач з ім, знаходзіцца важны атрыбут улады — гетманская булава.

Успомніце заходнееўрапейскія парадныя партрэты XVII—XVIII стагоддзяў. Параўнайце іх з партрэтамі з Гродна — Кшыштафа Весялоўскага і Грызельды Сапегі. У чым іх падобнасць і адрозненне?

Беларуская гравюра. XVII стагоддзе — час фарміравання *нацыянальнай школы гравюры*. У гэты перыяд шырокае распаўсюджанне атрымлівае гравюра на метале. Гравіраванне медных пласцін разцом дазваляла мастакам мадэляваць аб'ём і перадаваць гульню святла і ценю. Новыя тэхнічныя магчымасці паўплывалі на развіццё жанраў партрэта і пейзажа.

Аляксандр Тарасевіч. Кастрычнік. Ілюстрацыя да кнігі «Малітвы службы Маці Божай...» (1678 г.)

Самы вядомы твор аднаго з найлепшых еўрапейскіх мастакоў-графікаў *Томаша Макоўскага* — мастацка аформленая карта *Вялікага Княства Літоўскага* — стала дасягненнем не толькі мастацтва XVII стагоддзя, але і картаграфіі Усходняй Еўропы. Карта была створана ў Амстэрдаме па заказе Кшыштафа Радзівіла. Сёння адзін з яе варыянтаў захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь.

Майстар гравюры *Аляксандр Тарасевіч* з Глуска ў 1670-х гадах ілюструе выданне «*Малітвы службы Маці Божай...*» (ці «*Разарыум*»). «Разарыум» уключае 27 ілюстрацый біблейскага цыкла і 12 кампазіцый, на якіх паказаны месяцы года і адпаведныя ім сельскагаспадарчыя работы. Біблейскія сюжэты вырашаны ў характэрнай для барока манеры: выразныя ракурсы, дынамічныя кампазіцыі. Пейзажы, якія паказваюць прыроду ў розныя поры года, наадварот, уражваюць размеранымі ладам кампазіцыі. Перспектыва адкрывае перад глядачом праспект, якія запоўнены занятымі паўсядзённымі справамі людзьмі. У некаторых з гэтых ілюстрацый прачытваюцца матывы, звязаныя з радзімай мастака.

Максім Вашчанка. Гравюра з кнігі «Манархія турэцкая, апісаная Рыко» (1678 г.)

Беларускія мастакі актыўна за-свойвалі дасягненні еўрапейскага мастацтва. У канцы XVII стагоддзя магілёўскі гравёр *Максім Вашчанка* паўтарыў 16 ілюстрацый да папулярнай у Еўропе кнігі «*Манархія турэцкая, апісаная Рыко*». Працуючы ў Богаяўленскай брацкай друкарні Магілёва, ён садзейнічаў распаўсюджванню разцовай гравюры на медзі ў кірылічным беларускім кнігадрукаванні. Творы Максіма Вашчанкі адрозніваюцца ўмелай кампазіцыяй і майстэрствам малюнка.

Як вы думаеце, чаму мастацтва гравюры атрымала вялікае распаўсюджанне на беларускіх землях менавіта ў XVII—XVIII стагоддзях?

Мастацтва беларускіх рамеснікаў. Дасягненні беларускіх разьбяроў па дрэве і *цаніннікаў* — майстроў, якія вырабляюць кафлю, — атрымалі вядомасць далёка за межамі радзімы. Яны былі задзейнічаны ў афармленні маштабных збудаванняў Расіі. Беларускія цаніннікі ўпрыгожылі многія славутыя расійскія храмы.

▲ Блюда, вырабленае на свержаньскай мануфактуры, Беларусь (сярэдзіна XVIII ст.)

◀ Келіх з накрыўкай з г. п. Налібокi, Беларусь (1740-я гг.)

▲ Фігурка шляхціца, вырабленая на свержаньскай мануфактуры, Беларусь (сярэдзіна XVIII ст.)

Выраб прадметаў раскошы — габеленаў, фаянсу і фарфору — прыносіў даход уладальнікам мануфактур на беларускіх землях.

Для арганізацыі мануфактур магнаты запрашалі вядучых еўрапейскіх спецыялістаў. На такіх прадпрыемствах кожны работнік выконваў пэўныя аперацыі, і мастацкі выраб з'яўляўся вынікам калектыўнай працы. Мануфактуры спецыялізаваліся на вытворчасці пэўнай прадукцыі. У Слуцку размяшчалася мануфактура па вырабе паясоў, у Налібоках і Урэччы стваралі мастацкае шкло, у Сержані і Целяханах — фаянсавы посуд, у Карэлічах і Гродне — габелены.

Сёння найбольшую знакамітасць мае слуцкая мануфактура, дзе выраблялі паясы. У XVII—XVIII стагоддзях шаўковы багата ўпрыгожаны пояс з'яўляўся абавязковай часткай шляхецкага касцюма. Раней такія дарагія вырабы прывозілі з краін Азіі. Для наладжвання вытворчасці паясоў на беларускіх землях быў запрошаны майстар Ян Маджарскі з Канстанцінопаля. Беларускія вырабы не толькі не саступалі замежным узорам, але і пераўзыходзілі іх. Канцы паяса — «галовы» — ўпрыгожваліся стылізаванымі выявамі кветак. Асноўнае палотнішча — «сярэднік» — было выткана арнаментальнымі палосамі.

Паясы адрозніваліся вялікімі памерамі. У даўжыню яны часам перавышалі 4 метры, а ў шырыню даходзілі да паўметра. Слуцкія майстры выраблялі аднабаковыя і двухбаковыя паясы. Кожны з бакоў меў свой колер. Таму ўладальнік, які насіў пояс, мог ўпрыгожваць касцюм па-рознаму: у залежнасці ад таго, якім бокам ён павяжа пояс. Некаторыя двухбаковыя паясы можна было павязаць не двума, а чатырма спосабамі. Перад тым як павязаць пояс, уладальнік складваў яго напалову. Такім чынам чатырохбаковы пояс дазваляў атрымаць чатыры варыянты

Сцяпан Палубес, майстар з Мсціслава. Кафляны фрыз храма Успення Прасвятой Багародзіцы ў Ганчарах у Маскве, Расія (XVII ст.)

Чатырохбаковы пояс слуцкай мануфактуры, Беларусь (2-я палова XVIII ст.)

ўпрыгажэння касцюма. Асабліва цаніліся «літыя» паясы з залатымі або срэбнымі ніткамі, якія пасля пракаткі тканіны паміж валоў набывалі бліскучую, нібы металічную, паверхню.

Зараджэнне мастацтва *шпалёр* на беларускіх землях звязана з імем Ганны Радзівіл. Яна стала заснавальніцай першых мануфактур па вырабе бязворсавых габеленаў. Па тэхніцы выканання, шматплановай кампазіцыі і вобразным

Цікавы факт

На адваротным баку габелена «Парад войск пад Заблудавам у 1744 годзе» захавалася імя майстрыхі — Анастасіі Марковіч.

ладзе непераўзыходзеныя былі габелены карэліцкай мануфактуры. У перапляценні каляровых нітак нараджаліся дакладныя гістарычныя кампазіцыі, створаныя на аснове прац найлепшых еўрапейскіх мастакоў. Таму габелены былі падобныя на жывапісныя палотны.

Карэліцкія габелены захавалі яркія старонкі гісторыі роду Радзівілаў. Тут можна бачыць сцэны ваенных бітваў, узяцця ў палон, каранацыі знатных асоб...

Вытанчаныя формы, пышнасць і ўрачыстасць, якія адрознівалі вырабы мануфактур, былі сугучныя складанай і супярэчлівай гістарычнай эпосе. У гэтых вырабах знайшлі адлюстраванне і гордая незалежнасць шляхты, і яе імкненне да нацыянальных вытокаў.

Разгледзьце ўважліва творы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва беларускіх майстроў. Якія элементы стылю барока вы можаце назваць? Патлумачце свой адказ.

Габелен «Парад войск пад Заблудавам у 1744 годзе»
(каля 1760—1790-х гг.)

Беларуская культура XVII—XVIII стагоддзяў мела неаднародны характар. Самабытнасць іканапісу абумоўлена шматканфесійнай сітуацыяй. У магнацкіх рэзідэнцыях мясцовыя і запрошаныя майстры стваралі ўнікальныя творы мастацтва. У XVII стагоддзі панавала стылістыка барока. А ў XVIII стагоддзі гэты стыль суіснаваў разам з ракако і класіцызмам.

Пытанні і заданні

1. Разгледзьце беларускія абразы, прадстаўленыя ў параграфу. Падумайце, якімі сродкамі выразнасці іканапісцы здолелі дасягнуць найўнай кранальнасці?

2. Успомніце, як стваралі абразы візантыйскія майстры. Вывучыўшы інфармацыйныя крыніцы, паразважайце, у чым заключаецца асноўнае адрозненне ў тэхніцы напісання абразоў у беларускіх і візантыйскіх мастакоў.

3. Разгледзьце прадметы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, прадстаўленыя ў параграфу. Як і з якой мэтай іх упрыгожвалі беларускія ўмельцы? Што азначаюць упрыгажэнні гэтых прадметаў? Якія элементы робяць гэтыя вырабы прывабнымі?

4. У другой палове XVIII стагоддзя мясцовымі майстрамі былі вытканы шпалеры, якія праслаўляюць род Радзівілаў. Пазнаёмцеся з габеленамі беларускіх рамеснікаў у параграфу і на дадатковай старонцы. Пра якія старонкі гісторыі яны апавядаюць сучаснаму глядачу?

5. Здзейсніце віртуальную экскурсію на афіцыйным партале «Музеі Беларусі» (museim.by) па краязнаўчых музеях нашай краіны. Якія вырабы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва XVII—XVIII стагоддзяў вы ўбачылі? Падзяліцеся ўражаннямі з аднакласнікамі.

Творчая майстэрня

6. Зрабіце эскіз арнаменту (ропісу) для аднаго з вырабаў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва — блюда, габелена, пояса — у стылістыцы мастацтва беларускіх зямель XVII—XVIII стагоддзяў на тэму «Беларуская легенда» (ці інш.).

§ 34. Музыка і тэатр на землях Беларусі ў перыяд Рэчы Паспалітай

Развіццё музычнай і тэатральнай культуры на беларускіх землях у XVII—XVIII стагоддзях, гэтак жа як і іншых відаў мастацкай творчасці, праходзіла ў два этапы. Мастацтва барока сумяшчае духоўныя і свецкія рысы, мастацтва класіцызму дзівіць сваёй стройнасцю.

Беларускія канты. Музыка барока на беларускіх землях прадстаўлена *кантамі*. У іх арганічна спалучаюцца рысы народнай культуры і прафесійнага

майстэрства. Аўтарамі гэтых шматгалосных песень у асноўным былі выкладчыкі і навучэнцы духоўных і свецкіх навучальных устаноў. Гэта адлюстравалася ў тэкстах: да нашых дзён захаваліся канты і свецкай, і духоўнай тэматыкі — *псалмы*.

У адрозненне ад кантаў Расіі, у якіх больш за ўсё віталася ўслаўленне подзвігаў і дасягненняў рускага народа, беларускія песні былі больш камернымі. На беларускіх землях у XVII—XVIII стагоддзях іх выконвалі ў са-

Цікавы факт

Змест беларускіх кантаў разнастайны і сугучны жыццю той пары: студэнцкі — пра шкаляра Жака, гістарычны — «3-за Слуцка, 3-за Клецка», навігацыйны — «Бура мора раздзімае», міфалагічны — «Пра Чарнабога».

мых розных сітуацыях: у час царкоўных свят, тэатральных пастановак, на сямейных урачыстасцях. Напрыклад, вялікую папулярнасць атрымалі калядныя псалмы *«Нова радасць стала»* і *«Скінія залатая»*. Да нашых дзён захаваліся помнік беларускай кантавай культуры — зборнік *«Куранты»*. Яго назва адлюстроўвае накіраванасць зместу песень: у XVIII стагоддзі жанр «куранта» разумеўся як жанр любоўнай лірыкі.

Праслухайце на кампакт-дыску псалмы «Зямля і неба» і «Нова радасць стала». Якое ўражанне на вас зрабілі гэтыя музычныя творы?

Свецкая інструментальная музыка. Ва ўладаннях арыстакратаў, магнатаў, князёў у XVII—XVIII стагоддзях былі шырока распаўсюджаны прыватныя аркестры-капэлы. Дзякуючы гэтаму на беларускіх землях актыўна развівалася свецкая інструментальная музыка.

Яскравым узорам беларускай бытавой прыдворнай музыкі барока з'яўляецца *Астрамечаўскі рукапіс*, складзены ў царкве вёскі Астрамечава Брэсцкага павета, цяпер — Брэсцкага раёна. Першапачаткова рукапісны зборнік называўся «Полацкім сшыткам». Гэта звязана з версіяй пра тое, што гістарычная знаходка належала полацкаму епіскапу. Часам рукапіс называюць Ягелонскім, бо ён быў знойдзены ў бібліятэцы Ягелонскага ўніверсітэта ў польскім горадзе Кракаве. Тут сшытак знаходзіцца і сёння. Аднак навукоўцы прызналі: рукапіс створаны на беларускай тэрыторыі.

Зборнік уключае больш за 60 твораў. Сярод твораў вакальных жанраў мы можам сустрэць песні і канты. Інструментальная музыка прадстаўлена, перш за ўсё, заходнееўрапейскімі танцамі — курантай, сарабандай, паванай...

Праслухайце на кампакт-дыску танец «Дрыгула» з Астрамечаўскага рукапісу ў выкананні гурта сярэднявковай беларускай музыкі «Стары Ольса». Якое ўражанне на вас зрабіла музыка?

Старонкі
Астрамечаўскага
рукапісу

Першая беларуская опера. У другой палове XVIII стагоддзя пры дварах магнатаў і князёў ствараліся не толькі аркестры-капэлы, але і *опера-балетныя тэатры*. Асабліва славіліся Нясвіжскі і Слуцкі тэатры Радзівілаў, Слонімскае тэатр Міхала Казіміра Агінскага. У склад тэатральных калектываў уваходзілі прафесійныя музыканты, запрошаныя з Еўропы, і мясцовыя музыканты-аматары, якія ўдасканалівалі сваё майстэрства. Твораў беларускіх аўтараў налічвалася няшмат. Спачатку гэта былі драматычныя спектаклі з музыкай, як, напрыклад, камедыі Уршўлі Радзівілаў.

Першай прафесійнай беларускай операй лічыцца «*Агатка, або Прыезд пана*». Яна напісана нямецкім кампазітарам *Янам Давідам Голандам*, які прыбыў на службу ў Нясвіж з Гамбурга. Галоўная гераіня — сірата, прыгонная сялянка Агатка. Яе шлюб з каханым перашкаджаюць, жадаючы выдаць дзяўчыну за іншага. На дапамогу Агатцы прыходзяць яе апякун і служанка. Аднак толькі мудры пан аднаўляе справядлівасць і аб'ядноўвае закаханых. У оперы пастаянна ўзнікаюць камічныя непаразуменні: імёны хлопцаў супадаюць. З-за гэтага героі трапляюць у кур'ёзныя сітуацыі.

Цікавы факт

Магнацкія тэатры дзівілі пышнасцю і тэхнічнымі магчымасцямі. Напрыклад, Слонімскае тэатр Міхала Казіміра Агінскага меў выдатныя магчымасці для ўвасаблення самых смелых мастацкіх задум. Машынерыя сцэны дазваляла ствараць дзівосныя эфекты, якія ўздзейнічалі на гледача. Сярод іх — выезд кавалькады коней, ператварэнне сцэны ў возера з лодкамі і бутафорскімі караблямі.

Музыка «Агаткі» блізкая італьянскай. Але, узбагачаная славянскімі танцавальнымі матывамі і мясцовым музычным каларытам, опера вызначыла нацыянальныя рысы беларускай музыкі. Упершыню ў музычным творы ў якасці галоўных герояў выступілі людзі з народа.

Праслухайце ўверцюру да оперы «Агатка» Я. Д. Голанда ў інфармацыйных крыніцах. Якімі сродкамі музычнай выразнасці вызначаецца шчаслівая развязка канфлікту?

Што такое батлейка? Унікальнай з’явай беларускай мастацкай культуры XVII—XVIII стагоддзяў быў лялечны тэатр *батлейка*. Узнікнуўшы на рэлігійнай аснове, гэты тэатр злучыў у сабе рысы еўрапейскай сярэднявечнай містэрыі, народных абрадаў і сатыры.

На беларускіх землях у XVII стагоддзі батлейка развівалася дзякуючы езуіцкаму ордэну. Езуіты, сярод якіх былі навукоўцы, празаікі і паэты, стваралі п’есы і інсцэніроўкі для лялечнага тэатра. Яны і сталі заснавальнікамі тэатралізацыі царкоўных абрадаў. Пазней, у канцы XVII — пачатку XVIII стагоддзя, традыцыю батлеечнага прадстаўлення падхапілі рамеснікі, а ўслед за імі — сяляне. Рэпертуар батлейкі значна пашырыўся, у ім з’явіліся свецкія сцэны бытавога характару.

Беларуская батлейка мяжы XVII—XVIII стагоддзяў мела шэраг асаблівасцей. Яна ўяўляла сабой драўляную скрыню з распашнымі дзверцамі ў форме хрысціянскага храма або дома селяніна. Самі скрыні былі адна-, двух- і трохпавярховымі розных варыянтаў. Часцей выкарыстоўвалася двухпавярховая батлейка з прарэзамі ў падлозе для ваджэння лялек. Верхні паверх атаясамліваў свет Божы, ніжні — зямны; тут жа былі і «вароты ў пекла». Такая канструкцыя тэатральнай скрыні суадносілася з сюжэтам пастаноўкі.

Сваю назву батлейка атрымала па асноўнай сюжэтнай лініі прадстаўленняў. Іх галоўнае дзеянне адбываецца ў біблейскім горадзе Віфлееме (ад польскага *Batleem*).

Беларуская батлейка

У розных краінах Еўропы існавалі свае лялечныя тэатры. У Польшчы гэта быў тэатр шопка, ва Украіне і Расіі — «вертеп». Удакладніце ў інфармацыйных крыніцах, чым гэтыя тэатры адрозніваліся ад беларускай батлейкі.

Батлечны спектакль. Батлечныя спектаклі доўжыліся «з поўдня да вечара». Акцёр-батлечнік вадзіў лялек і прамаўляў за іх тэкст. Само прадстаўленне складалася з трох частак: рэлігійнай, п'есы «Цар Ірад» і сатырычнай.

Рэлігійныя сцэны разыгрываліся на верхнім ярусе. Яны былі прысвечаны святу Божага Нараджэння і суправаджаліся песнямі-кантамі. П'еса «Цар Ірад» разыгрывалася ў форме містэрыяльнай драмы. Яе сюжэтная аснова — біблейская гісторыя пра знішчэнне немаўлят царом Ірадам. Завяршальная частка прадстаўлення ўключала танцавальныя сцэны і інтэрмедыі. Сатырычныя сцэні адлюстроўвалі надзённыя сюжэты з жыцця народа. Лялькі — Пан, Мужык, Цыган, Лекар — дакладна перадавалі характэрныя рысы, уласцівыя народным персанажам. У адрозненне ад п'есы «Цар Ірад», героі якой заставаліся нязменнымі, героі сатырычных сцэнак вар'іраваліся ў залежнасці ад патрабаванняў публікі і майстэрства батлечніка.

Лялькі
батлечнага
тэатра

Сцэна батлейкі ўпрыгожвалася ў адпаведнасці з сюжэтам. Знутры скрыню абцягвалі тканінай або пакрывалі каляровай паперай. У цэнтры другога яруса была намалёваная алтарная ніша, дзе стаялі яслі з немаўляці Хрыстом. Тут маглі быць і сімвалічныя выявы ікон. Нязменны матыў дэкарацыі — Віфлеемская зорка. Цэнтр ніжняга яруса займаў трон цара Ірада. Заднік сцэны афармляўся больш сціпла.

Лялькі-«акцёры» батлечнага спектакля былі рознымі. Найбольшае распаўсюджанне ў Беларусі атрымалі *стрыжнёвыя лялькі* — лялькі на цвёрдым стрыжні. Пальчаткавых лялек батлечнік апранаў на руку і «ажыўляў» пальцамі. *Плоскія лялькі* «выступалі» ў *ценявой* батлейцы. Лялек выразалі з дрэва, ляпілі з гліны, шылі з тканіны. Адрэнне персанажаў падкрэслівала іх характар. Касцюмам служылі тканіна, каляровая папера і фальга. Радзей лялек не «прыбіралі», а размалёўвалі.

Успомніце з урокаў мастацтва ў 6-м класе, што такое ценявы тэатр. Выканайце эскіз лялькі для ценявой батлейкі. Патлумачце, у чым асаблівасць такіх лялек.

Музычнае і тэатральнае мастацтва XVII—XVIII стагоддзяў багатае сваімі творамі. Засваенне еўрапейскіх традыцый, пошук нацыянальнага почырку склалі трывалы падмурак для развіцця беларускай мастацкай культуры на ўсе часы.

Пытанні і заданні

1. Калядная псалма «Скінія залатая» вельмі папулярная ў сучаснай музычнай культуры. Яе мелодыя простая і даступная, таму псалму з задавальненнем спяваюць і дарослыя, і дзеці. Выканайце псалму «Скінія залатая» на ўроку. Тэкст прапануецца на дадатковай старонцы.

2. Паглядзіце на афіцыйным сайце Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага заслужанага харэаграфічнага ансамбля «Харошкі» (khoroshki.by) рэканструкцыю старадаўніх танцаў з праграмы «Полацкі сшытак». Якое ўражанне на вас зрабілі музыка, касцюмы, музычныя інструменты?

3. Сярод кампазітараў класіцызму вылучаецца фігура Міхала Клеафаса Агінскага — аўтара знакамітага паланэза «Развітанне з Радзімай». Складзіце прэзентацыю пра яго творчасць на тэму «Лёс і музыка М. К. Агінскага». Для музычнага афармлення выкарыстайце творы кампазітара.

Творчая майстэрня

4. Стварэнне батлеечнага тэатра — займальны занятак. Сёння прадстаўленні батлейкі можна ўбачыць у дзіцячых садках і школах, у музеях і на канцэртах. Падрыхтуйце фрагмент батлеечнага спектакля ў класе. Падзяліцеся на групы. Выберыце невялікую казку. Падумайце, хто будзе афармляць сцэну для тэатра, рабіць лялек, ствараць касцюмы, падбіраць музычны фон. Хто з вас будзе рэжысёрам і акцёрамі? Пакажыце ваша прадстаўленне вучням 1—4-х класаў.

§ 35. Творчы праект

Сярэднія вякі — важны этап у гісторыі сусветнай культуры. Гэта перыяд інтэнсіўнага духоўнага сталення чалавецтва, звязаны з пераходам ад паганства да хрысціянскага светаўспрымання. У адрозненне ад паганства, хрысціянства робіць акцэнт не на знешнім, а на ўнутраным свеце чалавека, на яго духоўных парывах, пошуках, ідэалах. У мастацтве яны былі ўвасоблены па-рознаму. Аднак заўсёды знаходзілі адлюстраванне ў імкненні вырвацца за межы матэрыяльнага, бачнага свету і ўзняцца ў тыя вышыні, якія даступныя толькі бясплотнаму духу.

Тэмы даследавання (праекта)

1. Люстраванае апавяданне на тэму «Рыцарскі гонар і доблесць».
2. Замалёўка «Сярэдневяковы горад» у стылістыцы мініяцюр «Вялікіх французскіх хронік».
3. Прэзентацыя «Героі эпасу пра караля Артура і рыцараў Круглага стала ў творах сучаснага мастацтва».
4. Эскіз галоўнай старонкі сайта «Мастацкая культура эпохі Сярэдневякоўя».
5. Праект-даследаванне «Музычная энцыклапедыя сярэдневяковай Еўропы».
6. Эскіз герба сям'і (класа) з адпаведным дэвізам у духу Сярэдневякоўя.

Эпоха Адраджэння была дзівоснай спробай прымірыць паганства і хрысціянства, злучыўшы дасягненні антычнага і сярэдневяковага мастацтва. На гэтым этапе мастакі Заходняй Еўропы вярнуліся да пластычнай дасканаласці Антычнасці. Але пры гэтым імкнуліся захаваць тую духоўную вышыню вобразаў, якая была дасягнута ў культуры Сярэдніх вякоў. У гэтым сэнсе творы тытанаў Адраджэння: Леанарда да Вінчы, Рафаэля і Мікеланджэла — гэта выключная гармонія знешняга і ўнутранага зместу вобраза.

Тэмы даследавання (праекта)

1. Эскізны малюнак аднаго з персанажаў камедыі дэль артэ ў сучасным абліччы.
2. Праект «Услед за Тыцыянам: алегорыя часу» (форма і тэхніка на выбар).
3. Эскіз вырабу (на выбар) у стылістыцы муранскіх майстроў.
4. Дзённік «Мая сустрэча з творам тытанаў Адраджэння».
5. Праект «Папяровая архітэктура» (выраб любога архітэктурнага збудавання ў папяровым варыянце).
6. Калаж з падручных матэрыялаў на тэму «Фантастычныя вобразы ў мастацтве» (паводле жывапісных палотнаў П. Брэйгеля і І. Босха).
7. Праект «Эпоха Адраджэння ў асобах: музычныя замалёўкі А. дзі Ласа і К. Жанекена».

XVII—XVIII стагоддзі — яскравая старонка ў гісторыі еўрапейскай культуры. Дасягнутая раней гармонія пачала ставіцца пад сумненне. Стала відавочна, што свет і чалавек упарадкаваны больш складана: у іх узаемаадносінах часта вядучым з'яўляецца канфлікт. Выявіць яго розныя варыянты спрабавала барока, у той час як класіцызм працягваў адстойваць гарманічны ідэал. Напружанне,

якое ўзнікла ў культуры ў выніку канфлікту гэтых процілеглых стыляў, і вызначыла характар эпохі. Гэтае напружанне аказалася плённым для мастацтва.

Тэмы даследавання (праекта)

1. Праект-даследаванне на тэму «Антычныя сюжэты ў мастацтве эпохі Асветы».
2. Праект «Лекавая музыка В. А. Моцарта».
3. Ілюстраванае апавяданне на тэму «Рускі тэатр эпохі Асветы» (асноўныя тэатры і іх назвы, першыя пастаноўкі, першыя рэжысёры і першыя акцёры).
4. Альбом «Тэатральныя прыёмы ў архітэктуры».
5. Рэпартаж для тэлеперадачы «Сляды італьянскіх мастакоў і архітэктараў XVIII стагоддзя на беларускіх землях».
6. Эскіз «Пераймаючы Д. Піранезі» (архітэктурнае збудаванне, якое не існуе ў рэчаіснасці).
7. Аповед-аўтабіяграфія ад імя аднаго з персанажаў Эль Грэка.

Для *беларускай культуры* перыяд ад Сярэдневякоўя да канца XVIII стагоддзя стаў ключавым. На гэтым этапе склалася яе нацыянальная самабытнасць, якая шмат у чым была знітавана з асаблівым гісторыка-культурным становішчам нашай краіны. Знаходзячыся на скрыжаванні каталіцкага Захаду і праваслаўнага Усходу, тэрыторыя Беларусі з'яўлялася зонай іх актыўнага ўзаемадзеяння. Гэта пастаянна ўзбагачала беларускую культуру і стала прычынай яе ўнікальнай разнастайнасці.

Тэмы даследавання (праекта)

1. Распрацоўка турыстычнага маршруту па гарадах Беларусі перыяду старажытнарускіх княстваў.
2. Віртуальны праект «Архітэктура беларускіх зямель перыяду Рэчы Паспалітай».
3. Эсэ «Беларускі абраз: фальклорныя матывы».
4. Віртуальны музей «Старонкі беларускай гісторыі ў карэліцкіх габеленах».
5. Конкурс на найлепшую пастаноўку фрагмента батлеечнага тэатра.
6. Праект-даследаванне «Будслаўскі фэст: мінулае і сучаснасць».
7. Выніковая выстаўка «Вырабы беларускіх майстроў у маім доме».

ЗМЕСТ

Прадмова	3
Раздзел 1. ТАЙНЫ МАСТАЦТВА СЯРЭДНІХ ВЯКОЎ	
§ 1. Эпоха Сярэдневякоўя: пошук духоўнасці ў мастацтве	4
§ 2. «Каменны летапіс» Сярэдніх вякоў	9
§ 3. Выяўленчае мастацтва Сярэдніх вякоў: нябеснае і свецкае	14
§ 4. Сюжэты і вобразы ў літаратуры, музыцы і тэатры Сярэдневякоўя	19
§ 5. Сімвалізм у мастацтве Візантыі	24
§ 6. Зьяўненне візантыйскага жывапісу	29
§ 7. Веліч і гонар мастацтва Старажытнай Русі	34
Раздзел 2. МАСТАЦТВА БЕЛАРУСКІХ ЗЯМЕЛЬ У СЯРЭДНЕВЯКОЎІ	
§ 8. Беларускі сярэдневяковы горад	40
§ 9. Майстэрства мастакоў і рамеснікаў беларускіх зямель	47
§ 10. Беларускія замкі і храмы-крэпасці	52
§ 11. Візантыйскія і заходнееўрапейскія традыцыі ў мастацтве беларускіх зямель	58
Раздзел 3. МАСТАЦКАЯ КУЛЬТУРА ЭПОХІ АДРАДЖЭННЯ	
§ 12. Эпоха Адраджэння: імкненне да святла і гармоніі	64
§ 13. Эпоха шэдэўраў: мастацтва італьянскага Адраджэння	70
§ 14. Тытаны Адраджэння: Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла, Рафаэль	76
§ 15. Мастацтва Венецыі: жыццё ў фарбах	82
§ 16. Праўда і прыгажосць у мастацтве Нідэрландаў	88
§ 17. Пошук свайго шляху: выяўленчае мастацтва Германіі	93
§ 18. Нацыянальная своеасаблівасць мастацтва Францыі і Англіі	97
§ 19—20. Эпоха Адраджэння на беларускіх землях	102
Раздзел 4. БАРОКА, РАКАКО І КЛАСІЦЫЗМ У МАСТАЦТВЕ XVII—XVIII СТАГОДДЗЯЎ	
§ 21. Пышнае барока: тэатральнасць ва ўсім	110
§ 22—23. Мастацтва Італіі: калыска барока	115
§ 24. Суровасць і яркасць мастацтва Іспаніі	124
§ 25. Мастацтва Нідэрландаў: непадобныя суседзі	129
§ 26. Мастацтва Францыі: ад барока да класіцызму	136
§ 27. Мастацтва Англіі: стрыманая прыгажосць	144
§ 28. Вялікія еўрапейскія кампазітары XVII стагоддзя	151
§ 29. Венская класічная школа	155
§ 30—31. Мастацтва Расіі: рывок у Еўропу	160
Раздзел 5. МАСТАЦКАЯ КУЛЬТУРА НА ЗЕМЛЯХ БЕЛАРУСІ ў XVII—XVIII СТАГОДДЗЯХ	
§ 32. Архітэктура і манументальны жывапіс беларускіх зямель Рэчы Паспалітай	170
§ 33. Люстэрка эпохі: мастацтва беларускіх зямель XVII—XVIII стагоддзяў ..	177
§ 34. Музыка і тэатр на землях Беларусі ў перыяд Рэчы Паспалітай	183
§ 35. Творчы праект	188

(Назва і нумар установы адукацыі)

Наву- чальны год	Імя і прозвішча вучня	Стан вучэбнага дапаможніка пры атрыманні	Адзнака вучню за карыстанне вучэбным дапаможнікам
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			

Вучэбнае выданне

Бохан Алена Сяргееўна
Колбышава Святлана Іванаўна
Томашава Іна Рыгораўна і інш.

МАСТАЦТВА **(айчынная і сусветная мастацкая культура)**

Вучэбны дапаможнік для 8 класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання
(з электронным дадаткам)

Рэдактары *Н. А. Ваніцкая, Т. М. Ракіцкая*
Мастацкі рэдактар *Д. В. Кашавар, К. К. Шастоўскі*
Мастак вокладкі *К. К. Шастоўскі*
Мастакі *К. У. Максімава, Д. У. Сакалоў, К. К. Шастоўскі*
Камп'ютарны набор *Н. А. Ваніцкай, І. М. Кузьмянковай, Т. М. Ракіцкай*
Камп'ютарная вёрстка *І. М. Кузьмянковай*
Карэктары *Н. А. Ваніцкая, Т. М. Ракіцкая*
Дызайн электроннага дадатку *М. В. Даніленкі*

У мастацкім афармленні выдання выкарыстаны ілюстрацыі з wikimedia.org, shutterstock.com

Падпісана да друку 03.08.2018. Фармат 70×100 1/16. Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 15,6. Ул.-выд. арк. 10,0 + 4,0 эл. дад. Тыраж 15 850. Заказ

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва «Адукацыя і выхаванне»».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/19 ад 14.11.2014.

Вул. Будзённага, 21, 220070, г. Мінск.

Адкрытае акцыянернае таварыства «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/3 ад 04.10.2013.

Вул. Каржанеўскага, 20, 220024, г. Мінск.

Правообладатель Адукацыя і выхаванне

МАСТАЦТВА

(АЙЧЫННАЯ І СУСВЕТНАЯ МАСТАЦКАЯ КУЛЬТУРА)

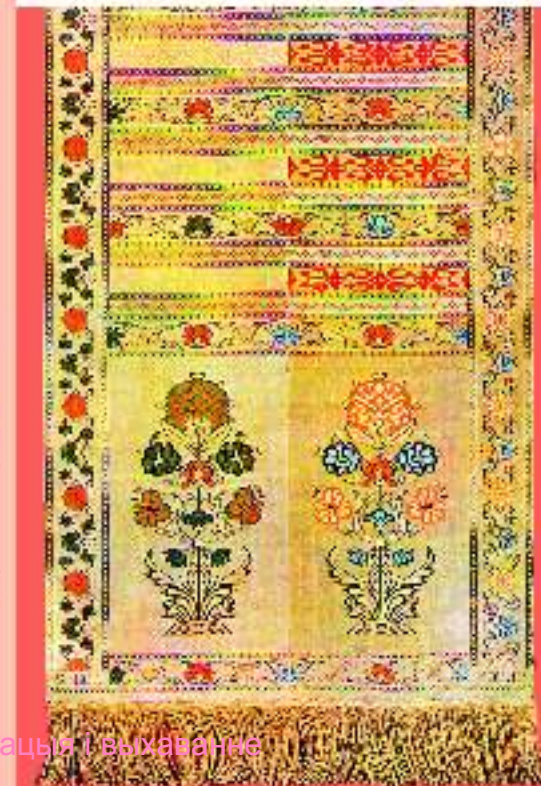
8

2018

МАСТАЦТВА

(АЙЧЫННАЯ І СУСВЕТНАЯ
МАСТАЦКАЯ КУЛЬТУРА)

8 клас

З электронным дадаткам

ISBN 978-985-7191-78-9

9 789857 191789